MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

T.C. Marmara Üniversitesi
Uluslararası Ekonomik İlişkiler
Araştırma ve Uygulama Merkezi

GÖSTERGELERLE EKONOMİK DURUMUN İZLENMESİ

Doç. Dr. Müfit AKYÜZ

İstanbul 1995

ekonomik dalgalanmalar

kamu kesimi analizi

para ve enflasyon

merkez bankası bilançosu analizi

ödemeler bilançosu analizi

döviz kurlar, dış borçlar, uluslararası rezervler

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

HD
75
.A49
1995
k.1

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

Marmara Üniversitesi
Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı
0002178

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

T.C. Marmara Üniversitesi Yayın No. 570
Uluslararası Ekonomik İlişkiler Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No. 2

GÖSTERGELERLE EKONOMİK DURUMUN İZLENMESİ

DOÇ.DR. MÜFİT AKYÜZ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

İSTANBUL 1995

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
KÜT. DÖK. D. BŞK.
E.N. 2178

ISBN 975-400-133-2

Baskı: Anadolu Matbaa-Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti. 100.Yıl Mah. Matbacılar Cad. 10 Sk. No:41 Bağcılar/İstanbul Tel (212) 629 36 75

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ____ i

ÖNSÖZ ____ vii

GİRİŞ ____ ix

BİRİNCİ BÖLÜM
REEL BÜYÜKLÜKLERE İLİŞKİN GÖSTERGELER

I. KONJONKTÜREL GELİŞİM VE GÖSTERGELERİ ____ 3
I.1. Giriş ____ 3
I.2. İş Çevrimleri ____ 4
I.3. İş Çevriminin Genel Görünümü ve Aşamaları ____ 5
I.3.1. Genel Görünüm ____ 5
I.3.2. İş Çevriminin Aşamaları ____ 6
I.4. Genel Konjonktür ve Üç Gösterge ____ 8
I.4.1. Aynı Anda Gelen Göstergeler: ____ 9
I.4.2. Geciken Göstergeler ____ 10
I.4.3. Öncü Göstergeler ____ 10
I.4.4. Türkiye'de Ekonomisi İçin Yapılan Erken Uyarı Göstergeleri Çalışma Örnekleri ____ 11
I.5. Konjonktürü Değerlendirmenin Güçlükleri ____ 13
I.6. Konjontürel Gelişim: Türkiye'den Kısa Tasviri Bir Örnek ____ 14
I.6.1. 1955-1962 Daralma Evresi ____ 16
I.6.2. 1962-1976 Canlanma Evresi ____ 17
I.6.3. 1974-1984 Daralma Evresi ____ 18
I.6.4. 1984-1989 Canlanma Evresi ____ 20
I.6.5. 1989-1991 Daralma Evresi ____ 20
I.6.6. 1992 ve 1993 Sınırlı Canlanması ____ 21
I.6.7. 1994 Krizi: ____ 23
I.6.8. 1995: Krizden dönüş ve canlanma ____ 24
I.6.9. 7 Eylül 1995 Kararları: Ekonominin "Soğutulması" ____ 26

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

II. ÜRETİM VE GELİRLE İLGİLİ TEMEL GÖSTERGELER 29
II.1. Gayrısafi Milli Hasıla ve Bununla İlgili Büyüklükler 29
II.2. Türkiye Ekonomisinden Bir Hesaplama Örneği 32
II.3. Büyüme Oranı ve Dalgalanmalar 33
II.3.1. Büyüme Oranı 33
II.3.2. Dalgalanma Sürecinde Büyüme Oranı 34
II.4. Üretimle İlgili Değişkenler Arası İlişkiler 37
II.4.1. Özdeşlikler ve Tanımlar: 37
II.4.2. Temel Belirleyiciler 38
II.4.3. Temel Değişkenler Arası Karşılıklı Etkileşim 40
II.5. İç Taleple İlgili Değişkenler Arası İlişkiler 41
II.5.1. Özdeşlikler ve Tanımlar 41
II.5.2. Temel Belirleyiciler 41
II.6. GSMH ve İlgili Göstergelerin Yer aldığı Yazılı Temel Kaynaklar 44

III. SANAYİ ÜRETİMİ, VERİMLİLİK VE İŞSİZLİK 49
III.1. Sanayi Üretimi 49
III.2.Kapasite Kullanım Oranı 51
III.3.Teknolojik Gelişme Ve Verimlilik 52
III.3.1.Tanım ve Kavramlar 52
III.4. Teknolojik Gelişmenin Belirlenmesinde Kullanılan Ölçütler 53
III.4.1. Verimlilik Ölçümleri 53
III.4.2. AR-GE Harcamalarının GSMH'ya Oranı 55
III.4.3. Diğer Ölçümler 61
III.5. AT Ülkelerinde ve Türkiye'de Verimlilik 62
III.6. İşsizlik 66
III.6.1. Genel Olarak 66
III.6.2. İşsizlik Türleri 67
III.6.3. İşsizlik Verileri ve Türkiye 68

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

III.7. Fiyat Hareketleri, Nüfus ve İstihdamla İlgili Göstergelerin Yer aldığı Basılı Kaynaklar ____ 73
EK TABLOLAR ____ 77

İKİNCİ BÖLÜM
KAMU KESİMİ GENEL DENGESİ

I. KAMU KESİMİ GENEL DENGESİ GÖSTERGELERİ ____ 97
I.1. Genel Olarak Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirleri ____ 97
I.1.1. Kamu Harcamaları ____ 97
I.1.2. Kamu Gelirleri ____ 100
I.2. Gösterge Olarak "Kamu Kesimi Genel Dengesi Tablosu" ____ 101
I.3. Bütçe İle İlgili Göstergeler ____ 102
I.3.1. Bütçe Harcamaları ____ 102
I.3.2. Bütçe Gelirleri ____ 103
I.3.3. Konsolide Bütçe ____ 105
I.3.4. Bütçe Açığı ve Ekonomi ____ 106
I.4. Kamu Açığı ve Borçlanma ____ 106
I.4.1. Kamu Açığı ____ 106
I.4.2. Kamu Kesimi Borçlanma Gereği ____ 108
I.4.3. İç Borç Stoku ____ 113
I.5. Kamu Kesimi Temel Göstergelerinin Yer Aldığı Yayınlar ____ 116
EK TABLOLAR ____ 124

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
PARA, ENFLASYON VE MERKEZ BANKASI BİLANÇOSUYLE İLGİLİ GÖSTERGELER

I. PARA VE ENFLASYON ____ 135
I.1. Para ____ 135
I.1.1. Para Arzı ____ 135
I.1.2. Parasal ve Mali Değişkenler ile İlgili Değişkenler Arası İlişkiler ____ 136
I.1.2.1. Özdeşlikler ve Tanımlar ____ 136
I.1.2.2. Temel Belirleyiciler ____ 137
I.1.3. Para Politikası ve Başlıca Araçları ____ 139
I.1.3.1. Mevduat Munzan Karşılığı ____ 139
I.1.3.2. Disponibilite Oranı ____ 140
I.1.3.3. Açık Piyasa İşlemleri ____ 141
I.1.3.4. Reeskont Oranı ____ 141
I.1.3.5. Faiz Oranı ____ 142
I.1.3.6. İkna Yöntemi ____ 142
I.1.3.7. İthal Teminatları ____ 142
I.1.3.8. Selektif Kredi Politikası ____ 142
I.1.3.9. Asgari Ödeme Tutarı ____ 143
I.2. Enflasyon ____ 143
I.2.1. Genel Olarak ____ 143
I.2.2. Enflasyon Tipleri ____ 144
I.2.3. Enflasyon ve Fiyat Endeksleri ____ 145
I.2.4. Enflasyonun Etkileri ____ 148
I.2.5. Fiyatlarla İlgili Değişkenler Arası İlişkiler 149
I.2.5.1. Özdeşlikler ve Tanımlar ____ 149
I.2.5.2. Temel Belirleyiciler ____ 149

II. MERKEZ BANKASI BİLANÇOSU ____ 153
II.1. Vaziyet Kalemleri ____ 153
II.1.1. Aktif ____ 153
II.1.2. Pasif ____ 162
II.2. Bilanço Kalemlerini Etkileyen İşlemler Ve Örnekleri ____ 166

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

II.3 Merkez Bankası Bilançosu İle Parasal Büyüklükler Ve Analitik Bilanço Arasındaki İlişkiler 168
II.4. Parasal Büyüklüklerle İlgili Basılı Kaynaklar 183
EK-TABLOLAR 194

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DÖVİZ KURLARI, ÖDEMELER BİLANÇOSU, DIŞ TİCARET HADLERİ VE ULUSLARARASI REZERVLER

I. DÖVİZ KURU GÖSTERGELERİ 201
I.1. Temel Kavramlar ve İlişkiler 201
I.2. Döviz Talebi ve Döviz Arzı 204
I.3. Denge Kuru ve Değişim 205
I.3.1. Denge Döviz Kuru 205
I.3.2. Denge Kurunda Değişme 207
I.4. Diğer Bazı Denge Kuru Kavramları 211
I.4.1. Nominal Denge Kuru 212
I.4.2. Reel Denge Kuru 213
I.5. Döviz Kurunun Belirlenmesi Modelleri 215
I.5.1. Satınalma Gücü Paritesi Modeli (SGP) 216
I.5.2. Parasal Model 221
I.5.3. Portföy Dengesi Modeli 222
I.6. Türkiye'de Döviz Dengesinin Koşulları 224

II. TÜRKİYE'NİN ÖDEMELER BİLANÇOSU 225
II.1. Genel Olarak Ödemeler Bilançosu 225
II.2. Ödemeler Dengesi: Özet Tablo 226
II.3. Ödemeler Dengesi Kalemlerinin Açıklanışı 228
II.3.1. Dış Ticaret Kalemleri ve Dış Ticaret Dengesi 228
II.3.2. Verilerin Kapsamı 229

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

III. DIŞ TICARET HADLERI, DIŞ BORÇLAR VE ULUSLARARASI REZERVLER ____ 245
III.1. Dış Ticaret Hadleri ____ 245
III.2. Dış Borçlar ____ 245
III.2.1. Genel Olarak ____ 245
III.2.2. Dış Borç Servis Oranı ____ 246
III.2.3. Dış Borç Ödeme Gücünü Belirleyen Unsurlar ____ 248
III.2.4. Kredi Değerliliği İçin Bir Notlama Örneği ____ 250
III.2.5. Kredi Değerliliği Bakımından Dünya Ülkeleri ve Türkiye ____ 251
III.2.6. Uluslararası Rezervler ____ 251

IV. DIŞ TİCARETLE İLGİLİ ÖZDEŞLİKLER, TANIMLAR VE DEĞİŞKENLER ARASI İLİŞKİLER ____ 253
IV.1. Özdeşlikler ve Tanımlar ____ 253
IV.2. Temel Belirleyiciler: ____ 254
IV.3. Nispi Fiyatlar:Temel Değişkenler Arası Karşılıklı Etkileşim ____ 257
IV.4. Döviz Kuru:Temel Değişkenler Arası Karşılıklı Etkileşim ____ 257
EK:TABLOLAR ____ 261

KAYNAKLAR ____ 279

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ÖNSÖZ

Bu kitabın hazırlık çalışmalarının temelini Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü ile Ekonometri Bölümü'nde verdiğimiz, sırasıyla, Ekonomik Durum Analizi ve Ekonomik Göstergeler dersleri oluşturmaktadır.

Çalışmanın amacı, çok sayıdaki yayında yer alan ve çeşitli tablolar veya sayı listeleri biçiminde sunulun ekonomik göstergeleri tanıtmak ve deyim yerindeyse "satır aralarını okuyarak"; konuyla ilgili mevcut genel tablonun, bu tablodaki sorunların ve olanakların neler olduğunu saptamak; mümkün çözümleri öngörmek ve buna göre çeşitli düzeylerde kararlar alabilmelerini kolaylaştırmak için okuru bilgilendirmektir.

Çalışma, esas olarak, ekonomiyle çeşitli düzeylerde ilgili olan alanlarda öğrenim görmekte olanlar ile ekonominin güncel gelişim çizgisinin çözümlenmesinde özel bir bilgi birikimi ve deneyimine sahip olmayanlara yöneliktir. Bu bakımdan her ne kadar kuramsal tartışmalara girilmemişse de, belirli bir gösterge ele alınırken o göstergenin dayandığı temel ekonomik büyüklük ve/veya ekonomik süreç "elemanter" düzeyde de olsa açıklanmaya çalışılmıştır.

Kitabın; ekonomik yaşamın çeşitli yönleriyle ilgilenen genel okurların yanında; iktisat, işletme, ekonometri ve istatistik alanlarında öğrenim gören ve sayısal modellerle çalışan öğrencilerin sık sık yanıtını aradıkları "Acaba bu bağımlı değişkenin bağımsız değişkenleri neler olabilir?" sorusuna (hiç değilse belirli bir genel çerçeve sağlamak suretiyle) yanıt vererek yararlı olacağı umulmaktadır.

Metnin çok kısa bir süre içinde sınavlara hazırlanan öğrencilerimize yetiştirilme zorunluluğu, kapsamın daha geniş tutulmasını, açıklamaların daha çok sayıdaki "örnek olayla" desteklenmesini ve bazı eksikliklerin giderilmesini önledi.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Fakültemiz İktisat Bölümün, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Anabilim Dalı'ndan değerli çalışma arkadaşım Arş.Grv.Cengiz BAHÇEKAPILI'nın metnin her hazırlık aşamasında gerçekten büyük bir özveriyle yaptığı yardımlar ve katkılar her türlü teşekkürün üzerindedir.

Gerekli düzenleme ve düzeltmeleri büyük bir titizlikle gerçekleştiren Sayın Halil Sezai BULDU ile, Anadolu Matbaacılık Ltd.Şti sahibi Sayın Ali Cem ERCAN'a ve çalışanlarına teşekkür ediyorum.

Doç.Dr.Müfit AKYÜZ

Yeşilköy, 2 Ekim 1995

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, konuyla profesyonel olarak ilgilenmemiş olanlara temel ekonomik göstergelerin tanıtılması ve bunların ekonominin izlenmesi ve çeşitli ekonomik kararların alınmasında bir araç olarak nasıl kullanılacağının, bu konudaki sınırlamaların neler olduklarının, kuramsal tartışmalara girmeden, pratik bilgiler halinde açıklanmasıdır.

Ekonomik göstergeler; ekonominin genel görünümü; üretim, gelir,fiyat istikrarı, istihdam, tüketim, dış ödemeler, vb. gibi temel büyüklükler ile ana ve alt sektörlerin durumları, sorunları, sorunları çözümleme gücü, bu gücün sınırları konusunda karar vermede kullanılabilen çok önemli sinyaller veya uyarı işaretleridir.

Ekonomik göstergeleri; kişisel kararlardan firma kararlarına, sektörel gelişmelerle ilgili saptamalardan ulusal ekonomi ve dünya ekonomisiyle ilgili çözümlemelere kadar genişleyen bir yelpaze içinde yer alan çok çeşitli alanlarda kullanmak mümkündür

Bu alanları kalın çizgileriyle dikkate alarak yaptığımız sınıflandırmaya göre, çalışmanın birinci bölümünde ekonominin reel büyüklükleri diyebileceğimiz kümeye dahil göstergeler dayandıkları kavramsal temellerle birlikte açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre, birinci kısımda ekonominin konjonktürel gelişim çizgisiyle ilgili olan göstergeler açıklanmıştır.

Birinci bölümün ikinci kısmı, üretim ve gelirle ilgili belli başlı göstergelere ayrılmıştır. Gayrısafi milli hasıla ve bunun türevi diyebileceğimiz büyüklükler, büyüme oranı, iç taleple ilgili göstergeler ve bunlarla ilgili değişkenler arası ilişkiler ve "bağımlı-bağımsız değişken" bağlantıları açıklamaya çalışılmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Birinci bölümün üçüncü kısımında sanayi üretimi, sanayide kapasite kullanımı; teknolojik gelişme ve verimlilik; ve işsizlik konuları ele alınmıştır.

İkinci bölüm, kamu kesiminin çözümlenmesinde kullanılan temel göstergelere ayrılmış bulunmaktadır. Bu bölümde önce genel olarak kamu harcamaları ve gelirleri anlatılmaktadır. Daha sonra bir gösterge olarak Kamu Kesimi Genel Dengesi Tablosu incelenmektedir. Daha sonra bütçe ile ilgili göstergelerin açıklanmasına geçilmektedir. Son olarak kamu açıkları ve borçlanma konusu üzerinde durulmaktadır.

Üçüncü Bölümde önce para ve enflasyonla ilgili kavramsal açıklamalar yapıldıktan sonra konuya ilişkin ekonomik göstergeler anlatılmaktadır. Bu bölümün ağırlıklı alt-bölümü T.C.Merkez Bankası bilançosunun kalemlerinin tek tek açıklanmasına ayrılmıştır.

Kitabın dördüncü ve son bölümü daha çok ekonominin dış dünyası ile ilgilidir. Burada önce döviz ve denge döviz kuru kavramlarına ağırlık verilmiştir. Daha sonra Türkiye'nin Ödemeler Bilançosu tek tek işlemler düzeyinde kapsamlı bir biçimde çözümlenmeye çalışılmıştır. Daha sonra dış ticaret hadleri, dış borçlar ve uluslararası rezervlerle ilgili göstergeler açıklanmıştır.

Türkiye ekonomisinin istatistiksel görünümünü veren çeşitli büyüklüklere tablolar ana bölümlerin sonlarına ayrı bir "ek" olarak topluca verilmiştir. Tabloların ne şekilde yorumlanabileceğinin örnekleri metin için içinde açıklanmış, güncel istatistik tablolar çok gerekmedikçe bu örneklerin altına konulmamıştır. Bunun nedeni, "tablodan da görüldüğü gibi" türünden açıklamaların (bu kitaptaki amacımız bakımından) metnin akışını bozacağı endişesidir. Çünkü bu çalışmada izlediğimiz yol, belirli bir görüşün belirli bir takım göstergelere dayanarak kanıtlanmasını sağlamak değil, tersine o göstergelerin ne anlama geldiklerinin, nasıl yorumlanabileceklerinin açıklanmasıdır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Sayısal yöntemlerle yapılan araştırmalarda yararlı olacağını düşündüğümüz çeşitli ekonomik büyüklüklerin diğer hangi büyüklüklerden etkilendikleri, kendilerinin hangi büyüklükleri etkiledikleri; bunlarla ilgili özdeşlikler ve tanımlar ilgili bölümlerde listeler halinde sıralanmıştır.

Sayısal verilerin bulunabileceği basılı kaynaklar da liste biçiminde bölümlerin altında sunulmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

BİRİNCİ BÖLÜM

REEL BÜYÜKLÜKLERE İLİŞKİN GÖSTERGELER

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
KÜTÜPHANE ve DOKÜMANTASYON
DAİRE BAŞKANLIĞI

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

I. KONJONKTÜREL GELİŞİM VE GÖSTERGELERİ

I.1. Giriş

Ekonomilerin genel gelişim eğilimi büyüme yönündedir. Bununla birlikte, büyüme doğrusal olmayan, kesintili bir süreçtir. Bu süreç, gelişimi itibariyle, büyüme ve bunalım uğraklarından (moment) oluşan çevrimsel (cyclic) bir süreçtir.

Çevrim; ekonominin yanı sıra, öteki bilim dallarında da kullanıldığı biçimde, **birbiri ardına sürekli olarak tekrarlanan, ancak, yoğunluk bakımından özdeş olmayan, veya aynı zaman diliminde gerçekleşmeyen olaylar dizisi** olarak tanımlanabilir. Bu tanıma uygun, birbiri ardına gelen ancak dönemsel (periyodik) olması gerekmeyen değişiklikler serilerine ekonomik hayatta da rastlanır. Bu tür çevrimler özellikle ekonomide, bir kez belirli bir yönde başladığında, giderek güçlenerek artar ve yığışımlı (kümülatif) bir gelişim özelliği taşır. Bu eğilim bir süre sonra bu çevrimi yaratan güçlerin etkisini yitirmesiyle yavaşlar ve ters yönde bir gelişim doğar.

Bu çevrimsel süreçte büyümenin kesintiye uğradığı nokta, en genel anlamda **bunalım** olarak isimlendirilir. Sözlük anlamıyla bunalım, bir "tehlike" veya **belirsizlik** noktasıdır. Bunalım kesinlikle bir son demek değildir; tersine, bunalım, yeniden uyum sağlama olanaklarının araştırıldığı, **sonun** önlenmeye çalışıldığı zaman dilimidir. Ancak, bu yeniden uyum sağlamanın olanaksız olması durumunda "son" kesinleşir. Bir diğer ifadeyle, bunalım hasta bir ekonomik organizmanın eski biçiminde varlığını sürdürememesi ve yeni bir yaşama şansı elde edebilecek değişiklikler yapma zorunda bulunduğu bir zaman dilimidir.

Büyüme ve bunalım uğraklarından oluşan çevrimsel hareket, sürelerine göre genellikle üç bölümde ele alınırlar. Bunlar, 100 yıl ve daha uzun süren **yüzyıllık (veya seküler) çevrimler**, 40 ile 60 yıl arasında süren **uzun süreli çevrimler**

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

(veya Kondratieff devreleri) ve 8 ile 10 yıl arasında devam eden "**iş çevrimler**'dir. Konuyla dolaysız ilişkisi dolayısıyla burada sadece iş çevrimleri üzerinde duracağız.

I.2. İş Çevrimleri

Ekonomik çevrim denildiği zaman genellilikle ilk akla gelen iş çevrimleridir (business cycles). Bu çevrim türü çoğu zaman konuyu ilk ortaya atan Clement Juglar'ın adına izafeten JUGLAR Çevrimleri olarak isimlendirilirler. Bunları genel olarak ekononomik hayatta 8-10 yıllık dönemler halinde gerçekleşen dalgalanmalar olarak tanımlamak mümkündür.

İş çevrimleri kendi içlerinde de alt bölümlere ayrılırlar. Bunlar,

- 3-4 yıl süreli Mevsimlik Çevrimler ya da Kitchin Çevrimleri;
- Uzun süreli çevrimler ile seküler çevrimler ile mevsimlik çevrimler arasında yer alan, ortalama 9-10 yıl devam eden Orta boy çevrimler, ile
- 18-20 yıl süreli Kuznets Çevrimleri'dir.

İş çevrimi türlerinden 18-20 yıl süreli olanları, genel iş çevriminin yıl sınırlarının dışına çıkmasına karşılık, Kuznets tarafından iş çevrimi içinde sayılmaktadırlar. Bu çevrim türü; inşaat, göçler vb gibi temel alınan unsura bağlı olarak,inşaat çevrimi, inşaat-ulaştırma çevrimi gibi adlar da alırlar.

İş çevrimleri ister mevsimlik olsun, ister Kuznets' çevrimleri şeklinde 18-20 yıllık aralarla gerçekleşsin, aynı aşamaları izlerler. Bunlar Bunalım(crisis, depression) canlanma,refah(veya genişleme), resesyon evresidir. Şimdi bu aşamaların özelliklerini daha yakından görmeye çalışalım.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

I.3. İş Çevriminin Genel Görünümü ve Aşamaları

I.3.1. Genel Görünüm

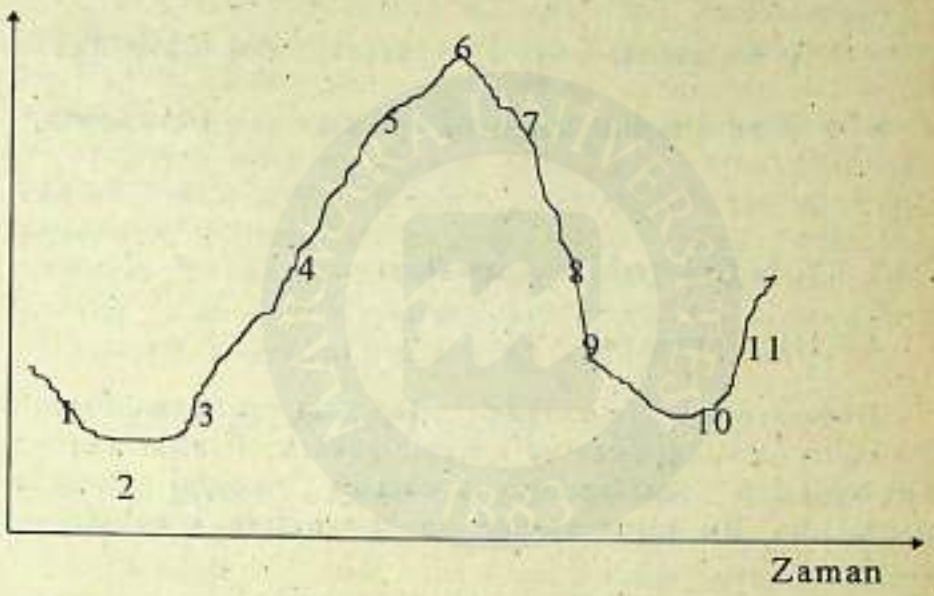

Yukarıdaki şekilde eğrinin çeşitli dilimlerinin anlamları şöyledir:

- 1-3 ile 9-11 arası eğri parçaları: çukur (slump)
- 2 ile 10 arasında kalan uzaklık: çevrim (cycle)
- 2 ve 10 noktaları: dip (trough)
- 2 ile 4 arasında kalan eğri parçası: canlanma (recovery)
- 4 ile 6 arasında kalan eğri parçası: refah (prosperity)
- 5-7 a rasındaki eğri parçası: tepe (boom)
- 6 sayılı nokta: doruk (peak)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

- 6 ile 8 arasında kalan eğri parçası: durgunluk (recession)
- 8 ile 10 arasında kalan eğri parçası: depresyon (depression)
- 2 ile 6 arasında kalan eğri parçası: çıkış (upswing)
- 6 ile 10 arasında kalan eğri parçası: iniş (downswing)

I.3.2. İş Çevriminin Aşamaları

I.3.2.1. Depresyon

Depresyonun döneminde talep tam istihdam düzeyinin altındadır. Atıl kapasite ve işsizlik yüksek, fiyatlar düşüktür. Depresyondan canlanmaya geçişin nedeni yenileme yatırımladır. Bu süreç çarpan ve hızlandıran kanalıyla ivme kazanır.

I.3.2.2. Bunalım (Depresyon)

Depresyon veya çöküntü evresinde ekonomide istihdam en düşük noktasındadır.Talep tam istihdam ve üretim düzeyinin altındadır. Ekonomide kullanılmayan üretim kapasitesi yüksek düzeydedir.Fiyatlar genellikle düşmektedir. Karlar düşüktür. Bu yüzden yatırımlar durmuştur. İflaslar ve işsizlik yaygındır.

Bunalım evresinde emek tasarruflu yenilikler, emek talebini daha da azaltarak reel ücret artışlarının hızını düşürürler. Süreç içinde reel ücretlerde gerilemeler görülür. İflaslarla piyasanın "temizlenmesi", sermayenin gittikçe daha az sayıda elde toplanması, teknolojik yeniliklerin zamanla üretim süreçlerine sokulması ve emek verimliliğinde artışlarla

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

birlikte dönemin sonlarına doğru canlanmanın başlaması için uygun ortam yaratır[1].

I.3.2.3. Canlanma

İş çevriminin ikinci aşaması olan canlanmaya geçişin temel nedeni yenileme yatırımlarıdır. Artan yatırım harcamaları ile birlikte, ilk olarak sınai üretim ve hammadde fiyatlarında artış görülür. Bunu hizmetler üretimindeki artışlar izler. Gelir ve istihdam düzeyi yükselir. Gelir düzeyinin yükselmesi bir yandan uyarıcı etki yaparak yeni yatırımlara yol açarken diğer yandan bu yatırım harclamaları, yatırım çarpanı yoluyla gelir, istihdam ve üretimin artmasına neden olur. Bu dönemde fiyatlar da yükselir. Fiyatlara bağlı olarak karların yükselmesi, yatırım harcamalarını teşvik eden ikinci bir etkendir.

I.3.2.4. Refah (veya Genişleme) Evresi

Canlanmayı izleyen doruk noktasında (boom) ise, tam istihdam ve tam kapasite durumu tüm ekonomide yaygınlaşır. Tam istihdam ve tam kapasiteye varıldığında, üretim artışı ancak yeni yatırımlarla yani yeni kapasite yaratmakla mümkündür. Bununla birlikte, yeni yatırımlar hemen gelir ve talep yarattığı halde, üretimde artış sağlamaları zamana bağlıdır. Bu, fiyat artışına yol açar. Spekülasyon ve karlar (artış hızı azalmakla birlikte) artar. Süreç içinde verimlilik artış hızı yavaşlamaya ve kar oranları düşmeye başlar. Bu değişmeler milli gelirde ücret payının artması, kar payının azalması sonucunu doğurur.[2]

I.3.2.5. Resesyon Evresi

Resesyon aşamasında ise, gelir ve istihdam düzeyi düşmeye başlar. Bunun nedeni, ekonominin boom noktasında ulaştığı durumdur. Boom'da tam istihdam düzeyine yaklaştıkça,

---

[1] Türel, 1993a, s.230.
[2] Türel (1993a),s230

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

atıl işgücü ve kapasitenin gittikçe azalması nedeniyle, harcama ve yatırımların yarattığı gelir artış hızı zayıflar.

Bu ise yatırımların düşmesine yol açar. Yatırımların durması ile gelir düzeyi geriler; bu, yatırımların yeniden azalamasına ve gelirin düşüşüne yol açar. Karlar azalır. Faiz oranlarında düşüşler gündeme gelir. Yığışımlı (kümülatif) olarak işleyen bu süreç sonucu, gelir ve istihdamdaki düşüş sürer ve yeniden depresyon aşamasına gelinir.

1.3.2.6. Büyüme Oranı ve Aşamalar

İş çevriminin çeşitli aşamalarından hangisinde olunduğu, çok kesin olmamakla birlikte büyüme oranına bakılarak da anlaşılabilir. Buna göre, büyüme oranı yüzde 5 ile 2 arasındaysa büyümenin yavaşladığından (slowdown) sözedilir. Yüzde 2 ile yüzde 0, resesyon olarak düşünü-lebilir. Büyümenin eksi (-) çıkması tipik bir depresyon evresidir. Bu değerlerin bu şekilde adlandırılabilmesi için, değerlerin ardı ardına yılın üç çeyreğinde sürmesi şartına bağlıdır. Yani, bir çeyrekteki bir defalık sözgelimi yüzde 2'lik bir büyüme çizgisi, ekonominin genel bir resesyona girdiği anlamına gelmez. Bu örneğe göre, düzeyin arka arkaya üç çeyrekte gerçekleşmesi istenir.

1.4. Genel Konjonktür ve Üç Gösterge

Yukarıda iş çevrimlerinin; depresyon, canlanma, refah ve resesyon evrelerinin olduğunu söyledik. Ekonomideki bütün temel büyüklüklerin aynı çevrimsel (cyclic) hareketi izlemedikleri, herbirinin farklı biçimlerde ve boylarda dalgalandıkları bilinmektedir. Her bir göstergeye ait sayısal değerlerin genel çevrimsel hareketle uyumlu olmaları beklenmemelidir. Örneğin, sanayi üretimi sayıların- dan oluşan bir serinin sergilediği çevrimsel hareketin "dip" noktası ile GSMH değerlerinden oluşan bir serinin aynı dönemdeki çevrimsel hareketinin "dip" noktası üstüste gelmeyebilir, çakışmayabilir. Bu yüzden sadece bir seriye bakarak

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ekonomide daralmanın ya da genişlemenin başladığından söz etmek çok anlamlı olmayacaktır. Burada üstünde durulması gereken nokta, çeşitli ekonomik faaliyetlerin ortaya koyduğu değerlerden oluşan serilerin "birlikte" daralma veya genişleme "yönünde" hareket etmesidir. Yoksa, bu birlikte hareket sırasında çeşitli göstergelerden bazılarının hareketi ters yönde, biri dip noktada iken diğeri zirvede olabilir.

Bu sözü edilen ekonomik büyüklüklerin oluşturduğu serilerden bazıları genel konjonktürle üst üste gelmekte, gerçekleşme "aynı zamanda" olmaktadır. Diğer bazı temel bazı büyüklük serileri ise genel konjonktürden "önce gelmekte", bunların dışında kalan bazı temel büyüklük serileri ise genel konjonktürü "arkadan izlemekte", "gecikmekte", "geriden gelmektedir".

Buna göre, ekonomik konjonktürün değerlendirilmesinde kullanılan göstergeler, "aynı anda gelen göstergeler" (coincident indicators), "öncü göstergeler" (leading indicators) ve "geciken göstergeler" (lagging indicators), olarak ele alınabilmektedir. unları kısaca özetlemeye çalışalım.

1.4.1. Aynı Anda Gelen Göstergeler:

Aynı anda gelen göstergeler, yukarıda da belirtildiği gibi genel ekonomik konjonktürle çakışan, üst üste gelen temel ekonomik büyüklüklere ait göstergelerden oluşur. Bunlara bakılmak suretiyle ekonominin daralma veya genişleme evrelerinden hangisinde bulunduğu genel olarak anlaşılabilir. Aynı anda gelen göstergelerden bazıları şunlardır:

- Gayrisafi milli hasıla,
- Sanayi üretimi,
- Dış ticaret açığı,
- Işsizlik,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

- Kişisel gelir,
- Perakende satışlar vb.

1.4.2. Geciken Göstergeler

Geciken göstergeler ekonominin genel konjonktürel hareketini arkadan izlerler. Geciken göstergelerden bazıları şöyle sıralanabilir:

- Verimlilik,
- ticari borç faiz oranları,
- uzun dönemli işsizlik oranı,
- borç stoku,
- stoklar vb.

Niteliği gereği, geciken göstergelerin ekonomik tahmin yeteneği bulunmamaktadır.

1.4.3. Öncü Göstergeler

Bunlar, adından da anlaşılacağı gibi, genel konjonktürden veya referans devreden daha önce dönme gösteren ekonomik büyüklük değerlerinden oluşan bir seridir. Bu göstergeleri kullanarak ekonominin geleceği konusunda bazı öngörülerde bulunmak mümkündür. Öncü göstergelerin bazı örnekleri şunlardır:

- İnşaat ruhsatları,
- sermaye arttırımları,
- reel para arzları,
- reel döviz kurları vb.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

1.4.4. Türkiye'de Ekonomisi İçin Yapılan Erken Uyarı Göstergeleri Çalışma Örnekleri

Yapılan çalışmalardan biri *F.Özatay (1986)* tarafından geliştirilmiştir[3]. Türkiye ekonomisinde 1963-1983 yılları arasındaki iş çevrimlerinin saptanmasına yönelik olan çalışma 15 göstergeyi incelemiş ve sonuçta, aşağıda belirtilen göstergeleri referans seri olarak belirlemiştir.

- İmalat sanayi üretim endeksi,
- çimento üretimi,
- elektrik enerjisi arzı,
- ihracat,
- yeni kurulan şirketlerin reel sermayesi,
- reel para arzı(M1 tanımı),
- inşaat ruhsatları ve,
- yatırım malı ithalatı.

Bu referans serinin (1968-83) dip noktaları 1971/5, 1975/5, 1971/11, 1979/11, ve 1983/2 yıllarına denk gelmektedir. 1967/7, 1973/5, 1977/11, 1978/12 ve 1981/12 ise tepe noktalarıdır. Saptanan her bir devrenin süresi yaklaşık olarak üç yıldır. Erken uyarı göstergesi olacak nitelikteki göstergelere ilişkin yeterli zaman serisi bulunamamış olduğu için, göstergelerden sadece elektrik üretimi öncü gösterge olarak ileri sürülmüştür.

---

[3] Özatay,Fatih(1986), Türkiye Ekonomisinde Devresel Hareketler, Doktora Tezi, Ankara Üni.Sosyal Bil.Enstitüsü, Ankara. Zikreden Yükselen (1994), s.68. Altay,S, Arıkan,A. Bakır,H,Tatar,A(1994)s.193-211.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bir başka çalışma *S.Neftçi ve S.Özmucur (1991)*'a aittir[4]. TÜSİAD için yapılmış olan çalışmada 1979-1990 (Haziran) dönemi ele alınmıştır. Referans endeks şu serilerden oluşmuştur.

- Toplam aylık ithalat,
- İmalat sanayii üretim endeksi,
- Yeni kurulan şirket sayısı ve
- Devlet Demir Yolları Yük Taşıması.

Öncü göstergeler endeksi ise aşağıdaki serileri içermektedir:

- reel para arzı M1
- reel para arzı M2
- Mevduat bankalarına açılan MB reel kredileri
- MB kredileri/M2
- alan cinsinden inşaat ruhsatları,
- sermaye şirketlerinde reel sermaye artışı,
- reel konsolide bütçe harcamaları, ile
- tarım dışı iş arayanlar

Çalışmanın sonucuna göre, öncü göstergeler endeksi, referans endeksi ortalama olarak 9-12 ay öncelemektedir.

[4]Neftçi,S.N.,Özmucur,S.(1991).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Üçüncü bir çalışma *Ekonomik Performans Endeksi* önermesiyle, *Z.Yükseler*[3] tarafından geliştirilmiştir. Çalışmada üretim, dış ticaret, kamu finansmanı ve enflasyon alanlarından seçilmiş 11 adet gösterge kullanılarak oluşturulan endeks üçer aylık verilerle hesaplanmıştır. Bu endekste kullanılan on bir adet gösterge aşağıda liste halinde verilmektedir.

- Üç aylık sanayi üretim endeksi,
- Üç aylık GSMH,
- TÜFE: Genel endeks,
- TEFE: Özel imalat sanayii,
- TÜFE: Genel endeks,
- Toplam ihracat,
- Sanayi ürünleri ihracatı,
- Toplam ithalat ,
- Toplam bütçe gelirleri,
- Bütçe vergi gelirleri,
- Toplam bütçe harcamaları.

I.5. Konjonktürü Değerlendirmenin Güçlükleri

Konjonktürü değerlerlendirmede karşılaşılan temel güçlükleri şöyle özetlemek mümkündür[4]: Güçlük kaynaklarından birincisi, verilerin zamanından yayınlanmamasıdır. Türkiye'de çeşitli veriler analizlerin sağlığını ciddi biçimde etkilemektedir. Örneğin, ödemeler

[3] Yükseler(1994),s. 69-71.
[4] Yükseler(1994)s.71-73

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

dengesi 2.5 ay; üç aylık üretim endeksi, üç aylık kapasite kullanımı, inşaat istatistikleri, üç aylık GSMH endeksleri 2 ay; aylık üretim endeksi, bütçe gelir ve harcamaları, aylık kapasite kullanım endeksi 1 ay gecikmeyle yayınlanmaktadır. Fiyat etdekslerindeki gecikme ise 4 gündür.

Bir diğer analiz güçlüğü kaynağı ise aynı konuda olmalarına rağmen veriler arasında kapsam, tanım ve zaman bakımından ortaya çıkan farklardır.

Diğer yandan, geçici verilerle kesinleşmiş veriler arasındaki farkın göreli büyüklüğü de konjonktür değerlendirmelerinde karşılaşılan önemli güçlüklerdendir. Örneğin, Maliye ve Gümrük Bakanlığı'ndan derlenen dış ticaret verilerinin kesin durumu DİE tarafından açıklanmakta ve arada ciddi farkların olduğu görülmektedir. Ayrıca, üç aylık ve aylık verilerin sergiledikleri tablolar arasında da önemli farklılıkların (kapsamları değişik olduğu için) olması, eğilimleri saptamada başarısız olunması sonucunu doğurmaktadır.

Son bir güçlük grubu, verilerin kapsamlarının ve tanımlarının zaman içinde değişmiş olmasıdır. Örneğin, işgücü anketi uygulamaları istihdam verilerini değiştirmiştir; fiyat endekslerinde hem baz, hem kapsam değişmiştir; gayrısafi milli hasıla serilerinde eski/yeni seri farklılaşması sözkonusudur; yeni finansal araç verileri ortaya konulmuştur; dolayısıyla bunlar "büyük örnek" kullanımını güçleştirmektedir; ayrıca, bütçe dışı ikraz uygulamaları, tahkim, fonlar vb. bütçe gösterge-lerinin kullanımının çok daha dikkatli yapılması gereğini ortaya koymaktadır.

I.6. Konjontürel Gelişim: Türkiye'den Kısa Tasviri Bir Örnek

Konjonktürel hareketlerle ilgili olarak Türkiye'den vereceğimiz örnekte, basitleştirmek amacıyla söz konusu hareketin iki aşamadan oluştuğunu varsayacağız. Bunlar

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

"Genişleme (canlanma)" ve "Daralma (bunalım)" evreleridir. Çalışmanın konusuna uygun olarak konjonktürel hareketi; "büyüme hızı", "sabit sermaye yatırımları", "yurtiçi tasarrufların GSMH içindeki payı" ve "işsizlik oranı" göstergelerinden yola çıkarak özetlemeye çalışacağız.[7] Tarih olarak 1950'den günümüze kadar olan çizgiyi izleyeceğiz.[8]

Dönemin ana ekonomik tablosuna baktığımızda, hızlı bir büyümenin olduğunu görüyoruz. Sabit fiyatlarla milli gelirdeki değişmelerin yıllık ortalaması yaklaşık %11'lik bir düzeyi göstermektedir.

Anılan dönemde tarım kesimi yüksek bir performans sergilemiştir. Bununla birlikte, biraz da tarım kesimindeki gelir artışının sonucu olarak, sanayi kesimi tarım kesiminden daha hızlı bir biçimde gelişme göstermiştir. Süreç içinde bu kesimin GSMH içindeki payı artarken, tarımınki azalmıştır.

Dönem içinde para arzında önemli artışların olduğu görülmüştür. Bunun nedenleri arasında; sanayi kesiminde özel girişimcilerin krediler yoluyla teşviki, tarım kesiminin tarımsal krediler ve destekleme alımları yoluyla teşviki, kamu altyapı yatırımlarının finansmanı ve bütçe açıkları sayılabilir. Bununla birlikte, 1950-53 arasında reel GSMH'nın hızlı artışı, para arzındaki genişlemelerin ciddi fiyat artışına yolaçmasını önleyebilmiştir. Bununla birlikte, 1954 ve 1955 yıllarında şiddetli fiyat artışları görülmüştür.

1950-55 yıllarında yatırımlarda önemli artışlar gözlenmiştir. Bununla birlikte, toplam GSMH içinde yatırımlara ayrılan kaynak payının yaklaşık %10 düzeyinde

---

[7] Bölümdeki amacımız bu olmadığı için, konjonktürel gelişimi sadece anılan göstergelerin gelişimi bakımından sergileyeceğiz ve gelişim çizgisinin ekonomi politiğini çözümlemeyeceğiz. Bu amaçla kaynakçada belirtilen çalışmalara başvurulabilir.

[8] Daha kapsamlı açıklamalar için, örneğin, Boratav(1980), Hiç(1980), Kazgan(1988), Kepenek(1990), Kuyucuklu(1986), Sönmez(1980)

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

seyrettiğine bakılırsa, kaynakların yatırımlara ayrılması gereği pek yerine getirilememiştir.

I.6.1. 1955-1962 Daralma Evresi

1954-1961 yılları liberal dış ticaret politikaları uygulamalarına son verildiği, Kore Savaşı konjonktürünün sona erdiği, ekonominin göreli olarak daralma içinde bulunduğu bir dönemdir. Anılan yıllarda kendisinden önceki ve sonraki dönemlere göre, milli gelir artış hızının düşük olduğu görülmektedir. Dönem içinde milli hasılanın yıllık büyüme oranlarının ortalaması %3.7 düzeyindedir. Bu oran bilindiği gibi nüfus artış hızının çok da üzerinde değildir. Daha önceki dönemdeki hızlı büyüme temposundan bu çizgiye inilmesi, ekonomide bir durgunluk olarak algılanmıştır.

Dış yardımların azalması, Kore Konjonktürü'nün ihracat üzerindeki etkisinin bitmesi, tarım kesimindeki aktivite düşüklüğü ve ekilebilir arazi miktarının azalması vb. gelişmeler, dönem içindeki büyüme hızının yavaşlamasının nedenleri arasında düşünülebilir.

Anılan yıllarda yatırımların milli hasıladaki payı %14.1'e çıkarken, birikim oranı içinde dış açıkların payı %10'a düşmektedir ve yatırımların makro ekonomik verimliliği belirgin bir biçimde gerilemektedir.

1955 yılından itibaren fiyatların hızla yükseldiği gözlenmiştir. Nitekim GSMH deflatörü yıllık ortalama %16.9 oranında artmıştır. Bu oranlar son yıllar hariç, Türk ekonomisinin uzun süre tanık olmadığı bir fiyat artışını göstermektedir.

Dış ödeme zorlukları, dış yardımların azalması, reel milli gelir artış hızının düşmesiyle birleşen fiyat artışları Ağustos 1958'de Türk Lirasının devalüe edilmesi, 1959'da da bir istikrar politikası uygulamasını zorunlu kılmıştır. Gerek devalüasyonun gerek İktisadi Devlet Teşekküllerinin

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

açıklarının kapatılması amacıyla yapılan zamların maliyet artışlarına yol açması, enflasyonun 1959 yılında %19.7 düzeyine yükselmesi sonucunu doğurmuştur.

I.6.2. 1962-1976 Canlanma Evresi

1954'den itibaren başlamış bulunan dış tıkanma ve nispî daralma konjonktürüne karşı uygulanan istikrar ve uyum politikalarının etkisiyle 1961 yılından itibaren ekonomide bir canlanma süreci başlamıştır. Sayısal göstergelerden yola çıkarak döneme ilişkin şu saptamaları yapmak mümkündür:

Birinci olarak, milli hasılada bir önceki döneme göre yüksek bir büyüme gerçekleşmiştir. Dönemin tümü için yıllık büyüme hızlarının ortalaması %6.6'dır. Bu gelişme yıllık ortalaması %10 dolaylarında kalan fiyat artışlarıyla hemen hemen yanyana gitmiştir. Fiyatlar konusunda ilginç bir saptama, döviz kurunun sabit tutulduğu 1960'lı yıllarda enflasyon oranının %5 dolaylarında gerçekleştiği; devalüasyonu izleyen ve göreli esnek kurların uygulandığı 1970 sonrasında ise aynı oranın %15'i aştığıdır.

Bu dönem içinde milli gelirdeki gelişmeye bu dönem içinde tarımın katkısı sanayi kesiminin gerisinde kalmıştır. Yıllık sınai büyüme hızlarının ortalaması %9.6; buna karşılık tarımınki %3.9'dur. Milli hasılanın bileşimi böylece sanayi lehine değişmiştir. 1960-61 döneminde sanayinin cari fiyatlarla GSMH içindeki payı %17.5 iken bu oran 1975-76 döneminde %21.2'ye yükselmiştir. Tarımın payı ise aynı yıllar arasında %36.5'den %27'ye düşmüştür.

1962-1975 yılları arasına GSMH içinde yatırımların payı %14.5'den %25.4'e çıkarken tasarrufların aynı ölçüde artmadığı gözlenmektedir. Tasarrufların GSMH içindeki payı 1966'de %10.7 iken, 1972'de %18.3'e yükselmiş, böylelikle 1972'ye kadar sürecek olan bir dönem için kaynak açığı azalmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tasarruflara ödenen reel faiz oranının özellikle 1970'den sonra negatif olması, tasarrufların yeterli düzeyde artmamasının nedenleri arasındadır.

Toplam yatırımlar içinde tarımın payı azalırken sanayinin payı artmıştır. Sanayi içinde de imalat sanayi yatırımları ağırlıklıdır. İmalat sanayi yatırımlarının 1963-77 yılları toplam yatırımları içindeki payı %20.4 iken, bu sayı 1973-77 yılları arasında %28.2'ye çıkmıştır.

İmalat sanayi yatırımlarında ağırlık 1978'e kadar özel kesimde iken, 1979'da kamu kesimi yatırımları öne geçmiştir. Ancak, tüm sanayi yatırımları göz önüne alınıp, devlet/özel kesim bileşimine bakıldığında kamu kesiminin dönem boyunca ağırlıkta olunduğu görülmektedir. İmalat sanayi yatırımları 1977 yılına kadar artmış, 1978 ve 1979 yıllarında ise düşmüştür. Düşme özellikle özel kesim yatırımlarında önemli boyutlarda olmuştur. Özel kesimin imalat sanayi yatırımları 1963-67 döneminde toplam özel kesim yatırımlarının %29.6'sı iken, bu oran 1968-72 döneminde %32'ye, 1973-77 döneminde %32.7'ye ulaşmıştır.

I.6.3. 1974-1984 Daralma Evresi

1974 sonrasında petrol fiyatlarındaki sıçramaya paralel olarak dünya ekonomisinin sürüklendiği durgunluğa Türkiye sürekli bir seçim konjonktür içinde, kısa dönemli borçlanma yollarını sonuna kadar kullanarak ve ithalattaki ve milli gelirdeki artışları sürdürmeye böylece çalışarak tepki gösterdi. Böylece 1974-1975 yıllarında planlı ve rasyonel anti-kriz önlemleri ile kolayca atlatılabilecek ekonomik bunalım, üç yıl gecikme ile, ama çok daha şiddetli bir biçimde geldi.

1978 ve 1979, dış finansman kaynaklarının tıkanması nedeniyle ithalatta durgunluk, milli gelirdeki büyüme temposunda yavaşlama, ihracatta ise belirli bir artış eğiliminin görüldüğü yıllar olmuştur. 1977 ise tarımsal üretimin artmadığı, imalat sanayi üretiminin artış hızının düştüğü bir yıl

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

oldu. Bu yılda sabit yatırımların artış hızı %7.8'lik bir değerle, bir önceki yılın neredeyse yarısına inmişti. Özel kesimin imalat sanayi yatırımlarının artış hızı ise, (-) %7.4 idi. Anılan yılda Türkiye giderek hızlanan bir talep enflasyonu yaşıyordu. İTO'na göre tüketici fiyatları %36 artarken, toptan eşya fiyatlarındaki artış yaklaşık %26 idi.

1976 yılında reel GSMH artış hızı %8.5 iken, giderek düşmeye başlamış ve 1977'de %4.4, 1978'de %2.9, 1979'da (-) %0.3 olarak gerçekleşmiştir.

Yatırımların GSMH içindeki payları da 1976-1979 arasında ortalama olarak %23.3, tasarrufların GSMH'daki payı ise %18.95 düzeyinde olmuştur.

1976-79 alt döneminde fiyatlar genel düzeyi 1978'de %52.6, bir yıl sonra %63.9 oranında artımştır.

Ekonomik bunalımın yoğunlaşması ve 1977-1978 yıllarında alınan istikrar önlemlerinin yetersiz kalması üzerine hükümet 24 Ocak 1980'den başlayarak yeni bir ekonomi politikası uygulamaya sokmuştur.

1980'li yılları tek tek ele alacak olursak, milli gelir ve sanayinin sadece 1980 yılında (%1 ve %5.6 oranlarında) gerileme gösterdiği ve 1980-85 dönemindeki yıllık değişmelerin ortalamaları olarak %3.7 ve %4.8'lik büyüme hızlarının gerçekleştiği görülmektedir.

Toplam ulusal gelir içinde yatırımların payı dönem süresince sürekli azalma göstermiştir. Bu durum özel kesim yatırımları için daha doğrudur. Nitekim 1980'e kadar genellikle ulusal gelirin %10'unun üstünde olan özel yatırımlar, istikrar programının uygulandığı yıllarda sürekli azalmış ve %7.5'e kadar inmiştir. Toplam yatırımların reel hacminin 1985 yılında, 1978-79 dönemine göre sadece %6.6 oranında arttığını, birikim oranının ise aynı dönemde %21.1'den %19.6'ya düşüğünü saptayabiliyoruz. Fiili büyüme

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ne olursa olsun, bu durum büyüme potansiyelinin 1970'li yıllara göre daha düşük olduğuna işaret etmektedir.

Yaşanan bunalımla birlikte işsizlik de büyümüş ve çalışanların yaşam koşulları giderek kötüleşmiştir. Türkiye'deki işsiz sayısı 1962'de 640 000 iken 1978'de 1.435.000'e ulaşmıştır. Bu durumda 1962'de %11 olan işsizlik oranı 1978'de %13.5'a ulaşmıştır, denilebilir.

I.6.4. 1984-1989 Canlanma Evresi

1984-1987 dönemi dünya ekonomisi, nispî bir iyileşmenin görüldüğü dönem olmuştur. Bu dönem için Türkiye'nin ekonomik göstergelerine baktığımızda ortaya çıkan tabloyu şöyle özetlemek mümkündür: Dönemin büyüme hızı ortalaması %5.3 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran geçen dönemin ortalaması olan %3.4 düzeyinden büyüktür. Dönem zarfında GSMH içinde %27-28 payı olan sanayi sektörünün de büyümede büyük pay sahibi olduğu söylenebilir. Çünkü GSMH'nın %50'ye yakın kısmını teşkil eden ticaret, ulaştırma ve finans gibi hizmet sektörlerinin faaliyet ve hasılaları bu üretken sektörlerin verimine bağlıdır.

Dönem içinde yatırımların ve tasarrufların GSMH içindeki payları giderek artmıştır. 1984 yılında yatırımların GSMH içindeki payı %17 iken, dönem sonu olan 1988'de %24'e ulaşmıştır. Aynı şekilde 1984'de tasarrufların GSMH içindeki payı %16.5'den 1988'de %26.3'e yükselmiştir.

Kamu ve özel yatırımlar toplamının yıllık artış hızı 1985'de reel olarak %16.9'a çıktıktan sonra, 1986'da bu hız %10.6'ya, 1987'de %5.4'e düşmüş, 1988 ve 1989'da ise yatırım artışı sırasıyla %1.3 ve %1.0 olmuş, yani toplam yatırım miktarı azalmıştır.

I.6.5. 1989-1991 Daralma Evresi

GSMH'nın nispî olarak yüksek oranlarda büyüme kaydettiği 1981-87 döneminden sonraki 4 yıl içinde 1990 yılı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

istisna edilirse GSMH büyüme hızlı nüfus artış hızının altında kalmıştır. Üçer aylık dönemler itibariyle hesaplanan, büyüme hızının da gösterdiği gibi, 1991 zaman zaman ekonomik durgunluğun hissedildiği bir yıl olmuştur. Bu yılın ilk yarısında Körfez Savaşı'nın yarattığı belirsizlik ortamı, ikinci yarısında da hükümet değişikliği ve genel seçim atmosferi bekleyişleri olumsuz yönde etkilemiştir. Dördüncü çeyrekte biraz hareketlenme görülmüş olmakla beraber, piyasalarda canlılık başlamamıştır.

Sabit fiyatlarla 1991 yılında gerek kamu gerekse özel sektör yatırımları bir önceki büyük artışları telafi edercesine %15-16 düzeyine düşmüştür. Toplam yatırımların 1991'de %15 oranında azalmasına karşılık sabit sermaye yatırımları reel olarak 1990 ile aynı düzeyde kalabilmiştir. 1992 yılının son aylarında ise özel yatırımların arttığı kamu yatırımlarının ise yine reel olarak yani 1988 fiyatlarıyla azaldığı anlaşılmaktadır.

1990 yılında fiyat artış hızı ortalama olarak TÜFE'de %65.3, TEFE'nde ise %49.6' olmuştur. Aynı değerler 1992'de sırasıyla %72 ve %65'dir.

I.6.6. 1992 ve 1993 Sınırlı Canlanması

1992 yılı birinci çeyreğinde GSMH'da ümit verici bir gelişme olarak bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla %6.7 oranında büyüme hesaplanmıştır. Bununla birlikte bu oranın yüksek çıkmasında 1991 yılı birinci üç aylık dönem büyüme oranının "eksi" %1.1 olmasının etkisi kuşkusuz önemlidir.

1992 yılı ikinci üç aylık dönem GSMH hesaplamaları, sabit fiyatlar üzerinden birinci dönem oranına yakın (%6.1) bir gelişme olması sonucunu vermiştir. Böylelikle, 1992 yılı ilk yarısında reel olarak %6.4 büyüme gerçekleşmiş olmaktadır. Fakat 1991 yılı ikinci çeyrek sonuçlarının bir önceki yıl aynı dönemine göre yine %0.6 ve "negatif" olduğu bilinmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

1992 yılındaki sınırlı ekonomik canlanma ile paralel, ara malı ithalatında önemli artışlar gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda dış ticaret açığı büyüyerek 8.1 milyar Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

Personel harcamalarının yanında diğer transferler harcamalarının artışı, konsolide bütçe açığını daha da arttırmış, ve kamu kesimi borçlanma ihtiyacı fazlalaşmıştır.

1993 Sonu itibariyle ekonomide gelişmeleri iç ve dış denge bakımından şematik olarak şöyle özetleyebiliriz[9]:

GSMH 1988-92 döneminde cari fiyatlarla yaklaşık yedi kat arttı. Buna karşılık anılan dönemde ücretler kamuda 22 kat, özel kesimde 17 kat arttı. Memur maaşlarındaki artış ise 13 kat oldu.

Enflasyon ortalama olarak yüzde 60-80 aralığında kaldı. Büyüme hızı yaklaşık yüzde 8 düzeyinde gerçekleşti. Tasarruf oranı milli gelire göre düştü, buna karşılık göreli olarak ucuz ithalat, yüksek ücretler ve artan tüketim kredileri iç talebin çok canlı olması sonucunu doğurur.

Kurlardaki artış 5 kat iken, fiyat endekslerindeki yükselme 7 kat olarak gerçekleşti.

Dış denge bakımından; ihracat yaklaşık 15 milyar doları, buna karşılık ithalat hemen iki katı bir büyümeyle 30 milyar dolara yükseldi. Dış ticaret açığı yaklaşık 15 milyar dolar olurken, cari işlemler açığı 6.5 milyar mertebesinde gerçekleşti.

Kamu kesimi borçlanma gereği yüzde 17'lere yükseldi.

Finansal kesime baktığımızda borsanın hızlı bir yükseliş trendine girdiğini; para arzındaki artış hızının yüzde 80'ler düzeyine fırladığını görüyoruz. Öte yandan, bankaların açık

[9]Ayrıntılı bir değerlendirme için, Gültekin, B.(1995),s.1-8.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

pozisyonları 5 milyar dolar düzeyine çıkmıştır. Genel olarak baktığımızda Merkez Bankasının finansal kesimi denetleme gücünün azaldığı görüyoruz.

I.6.7. 1994 Krizi:

Ekonomideki reel dengelerin bozuk olması nedeniyle mevcut durumun "sürdürülebilir" (sustainable) olmaması bir istikrar programını zorunlu hale getirdi ve "5 Nisan İstikrar Programı" olarak isimlendirilen bir dizi önlemler alınmak zorunda kalındı. Önlemler kabaca şöyle sıralanabilir:[10]

- Kamu harcamalarının reel olarak azaltılması,
- Türk Lirası'nın değer artışını frenlemek,
- Subvansiyonları azaltmak
- Para arzındaki hızlı artışı durdurmak.

"5 Nisan Kararları"nın uygulama süreci özetle şöyle gerçekleşti:

- Kamu kesimi açıkları harcamaların çeşitli önlemlerle düşürülmesi yerine, faiz oranları yapay olarak düşük tutularak gerçekleştirilmeye çalışıldı,
- Hazine ihalelerinin iptali suretiyle faiz oranlarının düşürülmesine çalışıldı ve Hazine Merkez Bankası kaynaklarına yöneldi. İç borç yönetimi bir anlamda çöktü ve sonuçta Türk Lirası talebi şiddetli bir biçimde azaldı. Gelişmeler iç borç krizi olarak değil, yeterli döviz rezervi bulunmasına rağmen bir döviz bunalımı olarak algılandı.

[10]Gültekin, B. (1995), s.7.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

1994 yılı sonu itibariyle baktığımızda, krizin ekonomiye gerçekten ağır yükler getirdiğini görüyoruz. Bunları ana başlıklar halinde şöyle sıralayabiliriz:

- Milli gelir yüzde 6 oranında küçülmüştür,
- 700 bin işçi işini kaybetmiştir,
- Reel ücretlerde yaklaşık yüzde 40 oranında düşüşler görülmüştür,
- Vergi veren kesimlerin vergi yükü daha da artmıştır,
- Gelir dağılımındaki bozulma şiddetlenmiştir,

I.6.8. 1995: Krizden dönüş ve canlanma

1994 Nisanında alınan önlemlerin etkisiyle Nisan 1995'den itibaren ekonomik göstergelerde olumlu olarak kabul edilebilecek bazı gelişmeler ortaya çıktı. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- 1994 yılında yüzde 70'e kadar düşmüş bulunan sanayide kapasite kullanımı Mayıs 95 itibariyle yüzde 81.5 düzeyine yükseldi. Bu kuşkusuz kısmen iç talebin, kısmen ihracatın canlılığından ortaya çıkmış bir gelişmedir.
- Kapasite kullanımına paralel olarak, sanayi üretimi endeksi de 1994 Nisanına göre yüzde 14.2'lik bir artış göstermiştir.
- İç talebin hayli canlı olması özellikle yılın ilk dört ayında imalat sanayinde verilen yatırım teşvik belgelerinin sayısını arttırmıştır. Ocak-Nisan döneminde bu miktar 178 trilyon lira dolayındadır. Oysa 1994'ün aynı döneminde bu sayı sıfır idi.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

- Genel iyimserlik havasının da etkisiyle, bütün bankacılık kesiminde açılan toplam kredilerin Ocak-Mayıs 1995 döneminin sonunda yaklaşık yüzde 37 artmıştır. Mevduat bankalarından açılan kredilerin miktarındaki artış ise yaklaşık yüzde 20 dolayındadır.

- Türk Lirasına olan nispî güvenin sınırlı ölçülerde de olsa artmasıyla Ocak-Nisan döneminin sonu itibariyle bir artış olmuştur. Bunu TL mevduat hesaplarında yaklaşık yüzde 40'a varan artıştan anlamaktayız.

- Biraz aritmetik nedenlerle, biraz mevsimsel özellikler yüzünden enflasyon Mayıs(1995) ayı itibariyle yüzde 78'ler düzeyine düşmüştür. Buna göre yılın ilk beş ayında enflasyon yüzde 30 artmış olmaktadır.

- Ekonominin dış ilişkileri bakımından ortaya çıkan gelişmeler ise kısaca şöyle sıralanabilir: Cari işlemler dengesinde yaklaşık 440 milyon dolar fazlalık (dış ticaret dengesinde önemli bir değişiklik olmamakla birlikte); ihracatta geçmiş yılların aynı dönemine göre artış; turist sayısında fazlalaşma; Merkez Bankası rezervlerinde (bu kısmen yerli paranın getirisinin göreli yüksekliği nedeniyle spekülatif amaçlı döviz talebinin azalmasıyla, bozdurulan ve TL'ye çevrilen fonlardan kaynaklanmıştır).

- *Ağustos 1995 sonu itibariyle* yayınlanan verilere baktığımızda ise bir kısmı olumlu, bir kısmı olumsuz sayılabilecek gelişmelerden oluşan şöyle bir tablo çıkmaktadır: Olumlu gelişmeler olarak, bütçe açığının düşüş eğiliminde olması, reel anlamda iç borçlanmada artışın hemen hemen görülmemesi, MB'nın döviz varlıklarının döviz yükümlülüklerini aşması sayılabilir.

- Bunların yanında bir başka çok önemli olumlu/olumsuz gelişme ise, milli gelirin yüzde 12.4 oranında artmış olmasıdır. Bunun sıkıntı yaratan yönü, ekonomideki

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

dengelerin yerine oturmadan, iç talebin pompalanması suretiyle büyüme yaratmadan kaynaklanmaktadır.

- Olumsuz bir başka gelişme ise çok büyük olmamakla birlikte, cari işlemler hesabında ortaya çıkan açıktır.

- Nihayet enflasyonun Eylül-Aralık 1995 döneminde artış eğilimine girmesinin beklenmesi de çok ciddi sorunları yaratacak niteliktedir.

I.6.9. 7 Eylül 1995 Kararları: Ekonominin "Soğutulması"

Ocak-Eylül 1995 dönemindeki gelişmelere kuşbakışı olarak baktığımızda ana özelliğin umulanın ve istenenin üzerinde hızlı bir büyüme olduğu görülüyor. 7 Eylül kararlarının alınmasına yol açan bu olayın nasıl geliştiği şöyle özetlenebilir: Süreç içinde tüketimin hızla arttığı görülmüştür (Mevduat faizlerinin düşüklüğü, borsanın fonları çekecek kadar yüksek getiri sağlayacak durumda olmaması, bir dönem önceki bunalım nedeniyle ertelenmiş tüketim arzusunun canlanması bazı nedenleri arasındadır). Tasarruflarını döviz cinsinden değerlendirenler, bu fonları TL'na çevirmişler, bu kanaldan dolaşıma önemli miktarda banknot çıkmıştır; buna bir de yurt dışından sağlanan döviz fonlarının Türk Lirasına çevrilmesi nedeniyle ekonomiye sokulan banknotlar eklenmiş ve fiyatları arttırma yönünde önemli baskılar doğmuştur. Bunalımın bittiği, ekonominin düze çıktığı konusundaki olumlu düşünceler, beklentiler de tüketimi ciddi bir biçimde arttırınca enflasyonist baskılar büsbütün fazlalaşmıştır. Sonuçta ortaya çıkan tablonun ana çizgileri şunlar olmuştur: Yüksek döviz rezervleri, enflasyonist baskı, yüksek tüketim, hızla artma eğilimindeki ticaret açığı.

Bu genel görünüm karşısında 7 **Eylül Kararları** olarak anılan önlemleri şöyle sıralayabiliriz:

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tüketimin frenlenmesi: Bu amaçla dolaşıma çıkan TL miktarının daraltılmasının yanında; tüketici kredileri maliyetinin arttırılması için bu kredilerdeki Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu(KKDF) yüzde 6'dan yüzde 10'a çıkarıldı.

Döviz girişlerinin frenlenmesi: Bu amaçla MB zorunlu döviz devir oranını düşürdü. Vadeli fiyat uygulamasına geçti. Sendikasyonlara %6 Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu (KKDF) getirdi. Böylelikle bankaların pozisyon açmaları ve MB'na döviz bozdurarak TL talep etmeleri engellenmeye çalışılmak-tadır.

İthalatın frenlenmesi: Bu amaçla mal mukabili ithalata ve vadeli akreditife yüzde 6 oranında fon yükü getirildi.

İhracatın desteklenmesi: Bu amaçla ihracattaki KKDF yükümlülüğü sıfırlandı. Bu yolla dış kredi olanaklarının daralmasıyla ortaya çıkabilecek döviz darlığının önlenmesi, diğer yandan da iç ekonominin daraltılmasından doğacak olumsuz gelişmelerden etkilenecek kaynakların (emek ve sermaye) ihracata yöneltilmesi, böylelikle istihdam ve üretim artışı gerçekleştirme hedeflenmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

II. ÜRETİM VE GELİRLE İLGİLİ TEMEL GÖSTERGELER

Bu bölümde gayrısafi milli hasıla, milli gelir, büyüme oranı, bu oranın konjonktürün çeşitli dönemlerindeki büyüklükleri, üretim ve iç taleple ilgili temel değişkenler ve aralarındaki ilişkiler açıklanmaya çalışılacaktır.

II.1. Gayrısafi Milli Hasıla ve Bununla İlgili Büyüklükler

Gayrısafi Milli Hasıla(GSMH), bir ülkede belirli bir dönemde-genellikle bir yılda- üretilen nihai mal ve hizmetlerin toplam parasal değeridir. Bu tutardan amortismanlar düşüldükten sonra kalan miktara *Safi Milli Hasıla* denilir.

Safi milli hasıladan dolaylı vergiler indirildikten sonra ulaşılan büyüklüğe de ***milli gelir*** adı verilir. Görüldüğü gibi, *hasıla* ile *gelir* arasındaki fark dolaylı vergiler olmaktadır. Buna göre, milli gelirin toplamı üretime katılan faktörlerin (emek, sermaye, doğal kaynaklar) ücret, faiz, kar ve rant biçiminde elde ettikleri gelirlerin tamamı kadardır.

Milli gelir kavramıyla çok yakından ilgili bir başka kavram da ***kişi başına gelir***dir. Bu, milli gelirin ülkenin nüfusuna bölünmesiyle elde edilen bir değerdir ve refah artışının en önemli göstergelerinden biridir. Bununla birlikte ülkede kişi başına gelir artışı, bozulmuş olan gelir dağılımının düzeldiği anlamına gelmez.

Kişi başına gelir, ülkeleri birbirleriyle karşılaştırırken en çok kullanılan göstergelerden biridir. Böyle durumlarda kişi başına gelir genellikle Amerikan Doları cinsinden ifade edilir. Ancak, bu yaklaşımın anlamlı olabilmesi için, doların değerinin gerektiğinden fazla yüksek veya düşük olmaması, denge değeri civarında bulunması gerekir. Doların değeri örneğin 1 Dolar = 50.000 TL olması gerekirken yapay bir biçimde herhangi bir nedenle sözgelimi 1 Dolar = 40.000 TL düzeyinde tutuluyorsa

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

(yani TL aşırı değerli bir durumdaysa), TL cinsinden ifadę ettiğimiz milli geliri 50 bin TL'na bölmemiz gerekirken, 40 bin TL'na böleceğimiz için, Dolar cinsinden milli gelir düzeyi yüksek çıkacaktır.

Gayrısafi Milli Hasıla ülkedeki ***harcamalar yöntemiyle*** de hesaplanır. Buna göre, bir ekonomide ilgili dönemde nihai mal ve hizmetler yapılan harcamalar şu kalemlerden oluşur: Tüketim harcamaları + yatırım harcamaları + kamu harcamaları + (ihracat - ithalat).

Gayrı Safi Milli Hasıla, yukarıda belirtilen gelirler ve harcamalar yöntemlerinin dışında, ***üretim yöntemiyle*** de hesaplanabilir. Buna göre hesaplama yapılırken ilgili dönemdeki (yıldaki) ***katma değerler*** toplamı alınır.

Gayrısafi milli hasıla *cari fiyatlarla(veya nominal) GSMH* ve *sabit fiyatlarla(veya reel) GSMH (*veya *reel GSMH)* olmak üzere iki şekilde ifade edilir. Bir örnek verelim: Ülkede 1993 yılında T ve S olmak üzere iki mal üretilsin. T malı üretimi 100 ton ve ton fiyatı 10 lira, S malı üretimi 200 ton ve fiyatı 20 lira olsun. Bu durumda GSMH bu iki malın piyasa fiyatlarıyla değerleri toplamı olacaktır. Yani,

T malı:	100 x 10 = 1000 lira
S malı:	200 x 20 = 4000 lira
GSMH	.....+ 5000 lira.

Bu bulduğumuz değer 1993 yılının fiyatlarıyla hesaplandığı için, elde edilen değer *cari fiyatlarla GSMH* değerleridir. 1994 yılında T ve S malı üretimi hiç artmasa, yani 100 ve 200 ton olarak sabit kalsa, öte yandan bunların fiyatları yükselse, sözgelimi sırasıyla 30 ve 40 liraya çıksa, (100x30)+(200x40)=11000 liralık GSMH düzeyine ulaşılmış olur. Oysa ülkede reel olarak üretim artmamış, GSMH değeri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

enflasyon nedeniyle iki katından daha fazla artmıştır. Görüldüğü gibi, bu artış yanıltıcıdır. Bu sakıncadan kurtulmak amacıyla, çeşitli yıllar itibariyle GSMH değerleri hesaplanırken, belirli bir yılın fiyatları sabit kabul edilir ve bu değişmeyen fiyatlarla diğer bütün yılların üretim ***miktarları*** çarpılarak GSMH değeri hesaplanır. Bu yöntemle fiyat değişmeleri dikkate alınmadığından bulunan değer *sabit fiyatlarla GSMH* veya *reel GSMH* olarak isimlendirilir. Görüldüğü gibi, cari fiyatlarla GSMH değeriyle sabit fiyatlarla GSMH değeri arasındaki tek fark *fiyat* olmaktadır. Bu yüzden, cari fiyatlarla GSMH sayısını sabit fiyatlarla hesaplanmış GSMH sayısına bölersek ülkedeki fiyat değişiminin önemli bir göstergesini elde ederiz. Bu göstergeye ***gsmh deflatörü (indirgeyicisi)*** adı verilir. Deflatör formülle şöyle ifade edilebilir:

Deflatör=(1+nominal gsmh'daki değişme) / (1+reel gsmh'daki değişme)

Deflatör ile bulunacak fiyat değişmeleri, örneğin tüketici fiyat endeksi(TÜFE) veya toptan eşya fiyat endeksi (TEFE) değişmelerinden hesaplanacak fiyat değişmelerinden daha küçük bir değer taşır. Çünkü gayrısafi milli hasılaya dahil edilen ürün sayısı, diğer endekslerinkinden çok daha fazladır. Bu bakımdan deflatör değerindeki düşüklük bir anlamda bir aritmetik zorunluluk olarak da karşımıza çıkmaktadır. Ülkenin geneli hakkında yapılacak değerlendirmelerde bütünü nispî olarak kavrama gücü bulunması nedeniyle, deflatör değerinin kullanılması TÜFE veya TEFE değerlerine göre daha anlamlı sayılmalıdır[11].

Türkiye'de GSMH verileri Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından hem üçer aylık hem 1 yıllık dönemler halinde hesaplanmaktadır. Üçer aylık dönemler halinde hesaplama, ekonomiyle ilgili çevrelere genel gelişim çizgisi konusunda

[11] Zorunlu olarak TÜFE ve TEFE değerlerinin kullanılması gereken durumlara enflasyon konusu işlenirken değinilecektir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

önemli bir bilgi kaynağı olmakta, çeşitli düzeylerdeki planlama çalışmalarına önemli katkı yapmaktadır.

II.2. Türkiye Ekonomisinden Bir Hesaplama Örneği

Türkiye'de GSMH ve ilgili büyüklük değerleri, 1995 Birinci Dönem (1987 fiyatlarıyla, Milyar TL) aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır.

GSMH (18972 milyar TL) = GSYİH(18675)+DIŞ ALEM NET FAKTÖR GELİRLERİ (289)

GSYİH (18675) = TOPLAM YURTİÇİ TALEP(20141) + DIŞ DENGE (-766) + İSTATİSTİKİ HATA(-706)

DIŞ DENGE (-766) = MAL VE HİZ.İHRACATI(4714) + MAL VE HİZ.İTHALATI (-5480)

DIŞ ALEM NET FAKTÖR GELİRLERİ(298) = DIŞ ALEMDEN GELEN(1048) + DIŞ ALEME GİDEN(-750)

TOPLAM YURTİÇİ TALEP (20141) = NİHAİ YURTİÇİ TALEP(20100) + STOK DEĞİŞMELERİ(41)

NİHAİ YURTİÇİ TALEP (20100) = TOP. TÜKETİM HARCAMALARI (15316) + G.SAFİ SABİT SERM. OLUŞUMU (4784)

TOP.TÜKETİM HARCAMALARI (15316) = ÖZEL NİHAİ. TÜK. HARCAM. (13819) + DEVLET NİH.TÜK. HARCAMALARI (1497)

GAYRISAFİ SABİT SERMAYE OLUŞUMU (4784) = ÖZEL KESİM S.SER.OLUŞUMU (4278) + KAMU KESİMİ S.SERM. OLUŞUMU (506)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

II.3. Büyüme Oranı ve Dalgalanmalar

II.3.1. Büyüme Oranı

Ekonominin genel gelişim çizgisinin en iyi göstergelerinden biri, GSMH'nın dönemler itibariyle artışı veya azalışıdır. Bu bakımdan ekonomik performans ölçümlerinde GSMH'nın büyüme oranı, veya kısaca *büyüme oranı* en temel göstergelerden biridir. Büyüme oranı şöyle hesaplanır:

GSMH'daki artış oranı = (İçinde bulunulan yıldaki GSMH değeri - Bir önceki yılın GSMH değeri) / Bir önceki yılın GSMH değeri

Örneğin, *1987 fiyatlarıyla*, 1991 yılında Türkiye'nın GSMH'sı 84888 milyar TL iken, bu sayı 1992 yılında 90322 milyar TL'na yükselmiştir[12]. Buna göre, 1992 yılındaki büyüme oranı (BO) şöyle hesaplanacaktır:

BO = (90322 - 84888) / 84888 = % 6.4 olarak bulunur.

Büyüme oranı, her üç ayda bir defa, ve ayrıca yıllık olmak üzere Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yayınlanır.

Normal düzey olarak, Türkiye için yaklaşık %2.1'lik nüfus artış hızının en az %3-4 puan üstü yani %5-6 kabul edilmelidir. Genel bir sayı vermek gerekirse, Türkiye için asgari kabul edilebilir büyüme oranı %5'den başlar.

Türkiye'de 1993'den itibaren GSMH üçer aylık dönemler itibariyle hesaplanmaya başlandı. GSMH'nın böyle bir yıldan daha kısa süreli olarak hesaplanmasının çeşitli yararları bulunmaktadır. Birinci yararı, GSMH değerlerinin genel gidişine bakarak ekonominin genel seyri konusunda çok

[12] DİE (1995), Türkiye Ekonomisi: İstatistik ve Yorumlar. DİE Yayını, Ankara, s 7

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

önemli ipuçları elde etmektir. İkincisi, yatırım, üretim ve satış kararlarında ilgililere çok önemli kolaylıklar sağlaması, ekonominin geleceği konusunda önemli sinyaller vermesidir. Son olarak, kamuoyu üç aylık bir gecikmeyle de olsa, ekonominin net başarısı konusunda çok önemli bilgiler edinmiş olur.

Ekonominin büyümekte (veya küçülmekte) olduğuna karar vermek için, büyüme oranının birbiri ardına yılın üç çeyreğinde, bir önceki yılın üç çeyreğine oranla nüfus artış hızının 3-4 puan üzerinde reel gayrısafi milli hasılasının (büyüme oranının) artması gerekir. Sanayileşmiş ülkelerde nüfus artışı hemen hemen olmadığından, yani nüfus artış hızı çoğunlukla sıfır olarak kabul edilebileceğinden, o ülkelerde %3-4 dolayındaki bir büyüme oranı başarı olarak kabul edilir. Türkiye için bu sayı yukarıda da belirtildiği gibi, %5'den başlar.

Kabaca söylemek gerekirse, bir ülkenin refahı reel gayrısafi milli hasılasındaki artışa bağlıdır. Büyüme oranı ne kadar fazla olursa, refah o kadar artmış olur. Bununla birlikte ülke zenginliğinin artması, gelir dağılımından nispî olarak daha az pay alanların aldıkları payların *azalmaması koşuluyla* anlamlıdır.

II.3.2. Dalgalanma Sürecinde Büyüme Oranı

Ekonominin **hızlı** ***büyüme evrelerinde*** genellikle şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

- Yeni yatırımlar, kapasite kullanım oranları, talep ve satışlar artmaktadır;
- Kâr hadleri yüksektir ve iş dünyasına iyimserlik hakimdir;
- Dayanıklı tüketim malları, otomotiv, inşaat sanayi hızlı bir gelişme temposu içindedir;

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

- Büyüme oranındaki %1'lik bir artış, yaklaşık 90 bin kişinin istihdamına olanak sağlamaktadır(ya da tersi);
- Yeni kurulan şirket sayısında artış vardır; iş bırakmalar nispî olarak düşüktür;
- Sermaye piyasası hızlı bir gelişme içindedir;
- Hükümetler, bu dönemlerde seçim kazanma olasılıklarının fazla olduğunu düşünürler;
- Sürdürülmekte olan yatırımlar tamamlanıncaya kadar ekonomideki canlılık devam eder;
- Ekonomik gelişmelerin yanında; siyasal krizler, sosyal problemler büyüme sürecini bir anda kesintiye uğratabilir.

Büyüme oranının *düzeyine göre* büyüme çizgisi farklı isimler alır. Buna göre, büyüme oranın (oranlar Türkiye koşullarına göredir) % 2-5 arasında olması durumunda ekonomik büyümenin yavaşlamakta (slowdown) oluşundan söz edilir. Öte yandan % 0-2 arasındaki bir büyüme ise durgunluk (recession) hali olarak bilinir. Büyüme bağlamında yukarıda söylediklerimiz burada da geçerlidir. Resesyondan söz edebilmek için, büyüme oranının ardı ardına yılın üç çeyreğinde bir önceki yılın aynı dönemine göre % 0-2 düzeyinde bir büyüme göstermekte olması gerekir. Yoksa tek bir çeyrekteki bu çizgideki gelişme resesyon olarak kabul edilemez.

Ekonomilerin ***durgunluk dönemlerinde*** genellikle şöyle bir tablo belirmektedir:

- Ekonominin genelinde yatırım hevesi kırılmıştır;
- Yenilik anlamına gelebilecek çeşitli girişimlere rağmen ekonomide genel talep canlandırılamaz;

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

- Büyüme oranındaki % 1'lik bir değişme yaklaşık 90 bin kişinin işsiz kalmasına yolaçar;
- Kapasite kullanım oranları, talep, satışlar düşer;
- Üretim reel olarak durur;
- İş bulmak güçleşir, çalışanların işlerini kaybetme riskleri hayli yüksektir;
- Kâr hadleri düşme eğilimindedir;
- Siyasal ve sosyal yaşamdaki sıkıntılar çok daha belirgin ve genel gelişim çizgisini tehdit eder niteliktedir;

GSMH genellikle bir yıllık hesaplandığında, bunun dalgalanmalar gösterdiği gözlenir. GSMH mutlak olarak yılın üçüncü ve dördüncü çeyreklerinde,sırasıyla önce tarımsal üretim artışı, sonra sanayi üretimi artışı nedenleriyle, yılın ilk iki çeyreğinde, yani yaklaşık olarak ocaktan haziran ayına kadar olan dönemine göre daha yüksek değerlerde çıkar. Bu bakımdan, yukarıda da değinildiği gibi, değerlendirmeleri çeyrek dönemler halinde yapmak daha anlamlıdır.

Aşağıdaki tabloda DİE tarafından yayınlanan üçer aylık dilimler halindeki büyüme oranları 1990-1995 dönemi için verilmektedir

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO I.0

Üçer aylık dönemlerde büyüme

	1.Dönem	2.Dönem	3.Dönem	4.Dönem	Yıllık Büyüme
1990	12.0	15.2	5.4	7.4	9.2
1991	-0.9	-1.4	3.2	-0.5	0.5
1992	6.8	5.4	5.6	6.2	5.9
1993	5.6	11.1	7.8	7.9	8.1
1994	4.0	-9.7	-8.5	-6.8	-6.0
1995	-0.3	12.4			

Kaynak: DİE

II.4. Üretimle İlgili Değişkenler Arası İlişkiler

II.4.1. Özdeşlikler ve Tanımlar:

Nominal Gayrısafi Milli Hasıla=

Reel gayrısafi üretim (çarpı) reel gayrısafi üretim deflatörü

Reel Gayrısafi Milli Hasıla=

- Reel imalat sanayi +
- tarımsal. üretim +

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

- hizmetler üretimi +
- madencilik üretimi +
- enerji üretimi +
- ithalat vergileri +
- yurtdışı net faktör gelirleri

II.4.2. Temel Belirleyiciler

İmalat Sanayi Üretimi:

- Özel tüketim,
- ara malı ithalatı,
- sanayi ürünleri ihracatı,
- bir dönem önceki reel yatırım deflatörü,
- kentleşme oranı(=kent nüfusu/toplam nüfus),
- reel kamu yatırımı,
- bir dönem önceki sanayi üretimi

Tarımsal Üretim:

- Özel tüketim,
- tarımsal ürün ihracatı,
- reel yatırım deflatörü,
- ekilebilir arazi miktarı,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

- hava koşulları,
- tarımsal krediler,
- tarım sektöründe çalışabilen nüfus,
- bir dönem önceki gıda maddeleri fiyat endeksi,
- tarımsal destekleme fiyatları,
- bir dönem önceki tarımsal üretim

Hizmetler Üretimi:

- GSMH,
- Reel kamu yatırımı,
- reel yatırım deflatörü,
- hizmetler kesimindeki reel yatırım,
- kentsel alanlardaki nüfus,
- hizmet sektöründe çalışanlar sayısı

İnşaat Sektörü Katma Değeri:

- Gayrısafi milli hasıla,
- bir dönem önceki inşaat kesimi katma değeri,
- evlilik sayısı,
- alternatif yatırım araçlarının getiri oranı,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

- nüfus artış hızı,
- siyasal belirsizlikler.

II.4.3. Temel Değişkenler Arası Karşılıklı Etkileşim

Üretim

a)Üretimin Etkilediği Temel Kategorik Büyüklükler

- İç Fiyatlar,
- İhracat,
- İthalat,
- Finansal Değişkenler

b)Üretimin Kendisinin Etkilendiği Temel Kategorik Büyüklükler

- İç talep,
- İhracat,
- Nispî Fiyatlar,
- Politika Değişkenleri.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

II.5. İç Taleple İlgili Değişkenler Arası İlişkiler

II.5.1. Özdeşlikler ve Tanımlar

Dış Açık=

Nominal GSMH - nominal kamu kesimi tüketimi - özel tüketim - toplam yatırım harcamaları - stoklardaki değişme

Reel Özel Kullanılabilir Gelir=

Nominal GSMH + yardımlar - GSMH deflatörü ile deflete edilmiş kamu sektörü geliri

Toplam tüketim=

GSMH + dış tasarruflar - toplam yatırımlar

Özel tüketim=

Toplam tüketim - kamu kesimi tüketimi

Kamu tasarrufları=

Kamu kesimi kullanılabilir geliri - kamu kesimi tüketimi

Özel tasarruflar=

Özel kullanılabilir gelir - özel tüketim

II.5.2. Temel Belirleyiciler

Özel Tüketim:

- Reel özel kullanılabilir gelir,
- bir dönem önceki likel aktifler,
- nüfus, bir dönem önceki ortalama tüketim eğilimi.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

- reel para arzı(M1 tanımı),
- piyasa faiz oranı, alternatif yatırım araçlarının ortalama getiri oranı.

Özel Yatırım:

- Bir dönem önceki reel özel yatırım,
- reel para arzı(M2 tanımı),
- sanayi ürünleri ithalatı ile metal-minaral ithalatındaki değişme, özel konut yatırımı, konut dışı özel yatırım,
- özel makine ve teçhizat yatırımı,
- dış faiz haddi, alternatif yatırım araçlarının ortalama getirisi

İmalat Sanayi Yatırımı:

- Bir dönem önceki reel imalat sanayi yatırım,
- reel para arzı(M2 tanımı),
- sanayi ürünleri ithalatındaki değişme,
- alternatif yatırım araçlarının getiri oranı.

Kamu Kesimi Harcanabilir Geliri:

- GSMH,
- kamu kesimi borçlanma gereği

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kamu Kesimi Tüketimi:

- GSMH,
- nüfus,
- siyasal gelişmeler(seçim dönemi vb.)

Hizmetler Kesimi Yatırımı:

- Bir dönem önceki reel hizmetler kesimi yatırım,
- reel para arzı(M2 tanımı),
- dış faiz haddi

İç Talep

a) İç talebin etkilediği temel kategoriler

- İhracat,
- İthalat

b) İç talebin kendisinin etkilendiği temel kategoriler

- Üretim,
- İthalat,
- İç fiyatlar,
- Parasal değişkenler,
- Politika değişkenleri,
- Finansal Değişkenler,
- Döviz Kuru

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

II.6. GSMH ve İlgili Göstergelerin Yer aldığı Yazılı Temel Kaynaklar

1-Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları

a-Haber Bültenleri

Büyüme hızı

Gayrısafi milli hasıla

Gayrısafi yurtiçi hasıla

GSMH Deflatörü

Kullanılabilir milli gelir

Kişi başına GSMH

Sabit fiyatla GSMH

Harcamalar yöntemiyle GSMH

b-Aylık Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar

Büyüme hızı

Gayrısafi milli hasıla

Gayrısafi yurtiçi hasıla

GSMH Deflatörü

Kullanılabilir milli gelir

Kişi başına GSMH

Sabit fiyatla GSMH

Harcamalar yöntemiyle GSMH

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

2-Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları

a-Yıllık Program

Büyüme hızı

Gayrısafi milli hasıla

Gayrısafi yurtiçi hasıla

GSMH Deflatörü

Kullanılabilir milli gelir

Kişi başına GSMH

Sabit fiyatla GSMH

Yurtiçi tasarruflar

Sabit sermaye yatırımları

b-Aylık Temel Ekonomik Göstergeler

Büyüme hızı

Gayrısafi milli hasıla

Gayrısafi yurtiçi hasıla

GSMH Deflatörü

Kullanılabilir milli gelir

Kişi başına GSMH

Sabit fiyatla GSMH

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Sabit sermaye yatırımları

Sanayi üretim endeksi

3-Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları

a-Başlıca Ekonomik Göstergeler

Büyüme hızı

Gayrısafi milli hasıla

Gayrısafi yurtiçi hasıla

GSMH Deflatörü

Kullanılabilir milli gelir

Kişi başına GSMH

Sabit fiyatla GSMH

Sabit sermaye yatırımları

Sanayi üretim endeksi

b-Türkiye Ekonomisi

Büyüme hızı

Gayrısafi milli hasıla

Gayrısafi yurtiçi hasıla

GSMH Deflatörü

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kullanılabilir milli gelir

Kişi başına GSMH

Sabit fiyatla GSMH

Yurtiçi tasarruflar

Sabit sermaye yatırımları

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

III. SANAYİ ÜRETİMİ, VERİMLİLİK VE İŞSİZLİK

III.1. Sanayi Üretimi

Hammaddelerin mamul mal haline getirilmesi için gerçekleştirilen üretim faaliyetine ve bu üretimde kullanılan araçların tümüne sanayi denilir. Sanayi, dar anlamda imalatçılığı, geniş anlamda bir girişim tarafından kurulan kar amaçlı mal ve hizmet üretimini ifade eder. Sanayi kavramı aynı zamanda tarımsal olmayan değişim değerlerinin üretildiği ve kollektif nitelik taşıyan ekonomik faaliyet anlamını da içerir.

Türkiye'de sanayi üretimine ilişkin veriler imalat sanayi, madencilik ve enerji olmak üzere başlıca üç başlık altında ele alınmaktadır.

Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yayınlanan sanayi üretimi istatistikleri; sanayi maddeleri üretimi, aylık sanayi üretimi endeksi ve üç aylık sanayi üretimi endeksidir.

Sanayi üretimi serisi, DİE tarafından seçilmiş bulunan 112 ürünü (çimento, demir, otomobil, boya vb.) kapsamaktadır. Bunlar ekonomik performansı yansıtan en önemli ölçütlerdendir.

Aylık sanayi üretimi endeksi, sanayi üretimi verilerinin yetersizliği nedeniyle yayınlanmaktadır. Temel sanayi mallarının üretim düzeyi kuşkusuz çok önemlidir. Bununla birlikte, mallardan birinin üretimi düşmüşken, diğerinin artmış olması sonucunda ortaya çıkan durum, analizlerin sağlıklı bir biçimde yapılmasını engeller. Bu yetersizliği gidermek amacıyla "endeks" sayıları ayrıca yayınlanır. Sanayi üretimi endeksi büyük ölçekli 200 firmadan alınmış bulunan 112 önemli sanayi malının üretim düzeyine tek değerde verir. Endeks on beş ayrı sanayi dalı için on beş endeks olarak yayınlanır. Bu bakımdan ülkede sanayi alanında yaşanan gelişmeleri izlemede çok önemli bir göstergedir. Çünkü sanayi üretimi endeksine bakmak suretiyle hem üretim düzeyinde

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ortaya çıkan dalgalanmaları, hem geçmiş yıl değişimini görebiliriz.

Üç aylık sanayi üretimi endeksi ise, 2500 firmadan derlenen ve 800 kalem ürüne ilişkin bilgiden oluşturulmaktadır. Bu endeks Türkiye'deki toplam üretimin yaklaşık 4/5'ini kapsar. Ekonominin yarınlarına ilişkin çözümlemeler yaparken, aylık endeks yerine üç aylık endeks değerlerinin kullanılması daha sağlıklı sonuçlar doğurur.

Sanayi üretimine ilişkin değerlendirmeler yaparken ekonomideki mevsimlik değişmeleri göz önünde bulundurmak gerekir. Çünkü bazı ürünlerin kendine özgü üretim ve satış zamanları bulunmaktadır. Bu konuya ilişkin en tipik ürünlerden biri çimentodur. Örneğin çimento sanayi üretiminin yaklaşık 1/3'ü yılın birinci yarısında, kalanı ikinci yarısında yapılır. Benzer biçimde gübre üretimi de yılın on iki ayına eşit sayılabilecek miktarlarda yayılmaz. Örnekleri çoğaltmak mümkün...Toplam sanayi üretiminde de yaz aylarına denk gelen yıllık toplu izinler, fabrikaların genel bakımlarının genellikle bu sıralarda yapılması vb. nedenlerle, yılın on iki ayına düzenli bir dağılım görülmez. Anılan nedenlerle ve dönemlerde toplam sanayi üretimi düşük çıkar. Üretimin yükselme trendine girdiği dönem yılın son çeyreğidir.

Sanayi üretimindeki artış, diğer koşullarda bir değişme olmamak üzere, büyümenin yüksek çıkacağı anlamına gelir. Tersine, düşmesi ise ekonominin büyüme momentini kaybettiğinin en tipik göstergesidir.

Sanayi üretimi değerlerinden yola çıkarak çözümleme yaparken, konuya ilişkin bazı eksikliklerin de hatırlanması gerekir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

III.2.Kapasite Kullanım Oranı

Kapasite, bir işletmenin, bir tesisin veya bir makinanın birim zamanda üretme gücünü ifade eder. Kapasite kullanım oranı ise, kullanılan kapasitenin normal kapasite düzeyine oranlanmasıyla bulunan bir yüzde değerdir.

Kapasite kullanma oranı, diğer göstergelerle birlikte ele alındığında, ekonominin genel görünümü, potansiyel olanakları, sektörlerin yapıları, genel ve özel düzeydeki sorunları hakkında bilgi, yorum ve tahmin yapmaya yarayan bir göstergedir.

Türkiye'de kapasite kullanım oranı sadece sanayi üretimi bakımından ele alınmaktadır. Konuya ilişkin veriler her ay DİE tarafından yayınlanmaktadır.

Kapasite kullanım oranının *normal kabul edilen düzeyi* yüzde 80-85 arasındadır. Yüzde 80'in hemen altındaki değerler, ekonomideki potansiyelin iyi olduğu anlamına gelir. Ekonomideki aktivitenin yüksek olduğu evrelerde kapasite kullanım oranlarının yüzde 90'lar dolayında seyrettiği gözlenir. Talebin farklı sanayi dallarına yılın farklı dönemlerinde farklı yansıması, girdi sağlamadaki güçlükler, genel olarak kaynak akışkanlığının yeterli düzeyde olmaması vb. nedenlerle kapasite kullanım oranlarının bütün sanayi dallarında eş anlı olarak yüzde 100 olmasını olanaksız kılar. Bununla birlikte, "tek tek " bazı sanayilerde zaman zaman yüzde yüz kapasiteye rastlanabilir.

Kapasite kullanım oranının normal düzeyinin *üzerinde* olması ekonomideki canlılığın bir göstergesidir. Bununla birlikte kapasite kullanım oranının "sürekli" yüksek düzeyde devam etmesi, sanayi kesiminde yeni yatırım yapılmadığı anlamına da gelir.

Öte yandan, ekonomik büyümenin hızlı olduğu dönemlerde kapasite kullanım oranlarının yüksek çıkması,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

diğer koşullarda bir değişme olmamak üzere, enflasyonist baskıların artacağı şeklinde yorumlanabilir.

İş dünyasında ekonomideki talebin canlılığını koruyacağı şeklinde bir kanaat varsa ve faiz oranları yatırımları caydıracak bir düzeyde değilse, ekonomide genişletme (tevsi) yatırımları artar. Bu türden bir yatırım dalgası sanayideki üretim kapasitelerini arttırır ve sonuçta global olarak bakıldığında kapasite kullanım oranları düşük çıkar. Söz konusu oranı yorumlarken bu aritmetik gerçeğe dikkat etmek gerekir.

Makine bakım, revizyon dönemleri, yıllık toplu izin kullanılan zamanlar, yaz ayları, kapasite kullanım oranının doğal olarak düşük çıkmasına yolalar. Diğer koşullarda bir değişiklik yokken, kapasite kullanım oranları düşük bir düzeydeyse, bu ekonomik durgunluk olarak yorumlanabilir. Ekonomide bir bütün olarak toplam talep düştüğü zaman sanayi üretimi düşer ve işsizlik artar.

III.3.Teknolojik Gelişme Ve Verimlilik

III.3.1.Tanım ve Kavramlar

Teknoloji, genel olarak, *girdileri çıktılara dönüştüren* her türden *fiziki süreçler* ve bu dönüşümü mümkün kılan *toplumsal düzenlemeler bütününü* ifade eder. Teknolojiyi, bir mal veya hizmeti üretme *bilgi* ve *becerisi* olarak da tanımlayabiliriz. Farklı ölçeklerde firmaların aynı işlevi gören malları farklı standartlarda ve kalitelerde üretmesi teknolojik çeşitlilik olarak düşünülebilir.

Teknoloji durağan bir süreç değildir ve sürekli gelişir. Buna göre teknolojik gelişme (veya değişme) üretimde kullanılan yöntemlerin "iyileştirilmesi" sürecidir. Üretim süreçlerinin (belirli bir sanayi kolunda veya ekonominin genelinde) yeniden organize edilmesi, üretim kapasitelerinin

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

arttırılması, maliyetlerin düşürülmesi, yeni ürünlerin bulunması veya varolanların daha yüksek verimlilikle üretilmesi, varolan pazarların genişletilmesi ve derinleştirilmesi, hammadde kaynaklarının arttırılması veya daha etkin kullanılabilecek duruma getirilmesi, teknolojik gelişme çerçevesinden değerlendirilen noktalardır.

III.4.Teknolojik Gelişmenin Belirlenmesinde Kullanılan Ölçütler

Teknolojik gelişme sürecinin incelenmesi için çeşitli ölçüler bulunmaktadır. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

- Verimlilik Endeksleri
- Araştırma-geliştirme (AR-GE) harcamalarının GSMH'ya oranı,
- AR-GE faaliyetlerinde görevli personelin sayısı ve niteliği,
- Diğer ölçütler

III.4.1.Verimlilik Ölçümleri

Verimlilik, teknoloji tanımından da anlaşılacağı gibi, çeşitli mal ve hizmetlerin üretiminde kaynakların etkin (efficient) kullanımı olarak tanımlanabilir. Başka türlü ifade edersek, verimlilik, aynı miktar girdi ile bundan daha yüksek hacim ve nitelikte çıktı elde edebilme anlamına gelir.

Yüksek verimlilik, sadece genel ekonomi, sektörler ve firma düzeyindeki üretim artışının değil, üretim faktörlerinin de daha etkin bir biçimde kullanıldığının çok sağlıklı bir göstergesidir. Ayrıca ücret politikalarının belirlenmesinde, ulusal gelirin bölüşülmesinde, sermaye birikiminin hızlandırılması önlemlerinin alınmasında, işletme

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

performanslarının değerlendirilmesinde, yatırım planlaması vb. alanlarda kullanılabilecek çok önemli bir göstergedir.

Verimliliği formülle,

Verimlilik= çıktı / girdi,

ya da,

Verimlilik= ***yaratılan toplam faydâ / sisteme giren değerler toplamı***

şeklinde ifade edebiliriz.

Formülde yer alan "sisteme giren değerler toplamı" ifadesi, aslında üretim faktörlerini belirtmektedir. Diğer bir deyişle, işletmede kullanılan işçilik, sermaye, yönetim ve teknik bilgi unsurlarını kapsamaktadır. Genellikle hesaplama kolaylığı açısından, tüm üretim faktörlerinin göz önüne alındığı genel bir verimlilik hesaplaması yerine sadece bir üretim faktörünü dikkate alan kısmi verimlilik hesapları daha yaygın olarak kullanılır.

Şimdi teknolojik gelişmenin belirlenmesinde başvurulan ölçülerden birisi olan bazı verimlilik endekslerini açıklamaya çalışalım:

Verimlilik endeksleri; toplam faktör ölçümü, kısmi verimlilik ölçümü, çok faktörlü ölçüm, çıktıların ölçülmesi esasına dayanan uygulamalar ile girdilerin ölçülmesi şeklindeki ölçüler olmak üzere kümelendirilebilir.

III.4.1.1.Toplam Faktör Ölçümleri

Bu tip ölçümde verimlilik, çıktının(toplam hasılanın), kullanılan bütün girdilere belirli ağırlıklara göre yapılan ödemeler toplamına bölünmesiyle hesaplanır. Başka türlü söylersek, belirli bir sanayi dalında (çıktı(hasıla)/girdi değeri)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

oranında zaman içinde ortaya çıkacak gelişme teknolojik gelişmenin göstergesi olarak kabul edilmektedir.

III.4.1.2.Kısmi Faktör Ölçümleri

Burada çıktı, emek veya sermaye gibi bir tek çeşit girdiyle veya kullanılan kaynakla karşılaştırılır.

III.4.1.3.Çok Faktörlü Ölçümler

Bu ölçüm iki temel üretim faktörü olan emeğin ve sermayenin girdi olarak birleştirilmesi esasına dayanır. Bu hesaplama biçiminde ya emek maliyetine sermayenin aşınan miktarı eklenir veya sermayedeki aşınma adam-saat birimine dönüştürülerek fiili çalışma süreleri ile toplanır.

III.4.1.4.Çıktı Ölçümleri

Çıktıların ölçülmesi ya çıktının toplam satışları olarak veya katma değer cinsinden ele alınarak gerçekleştirilir. Katma değer satın alınan bütün mal ve hizmetleri dışarıda bıraktığından, öz kaynaklardan yapılan ilaveyi ortaya koyar. Literatürde, çıktının ölçülmesinde kullanılan çok sayıda başka yöntemler de vardır.

III.4.1.5.Girdi Ölçümleri

Bu yaklaşımda girdilerden örneğin emek, çalışan sayısı, veya adam-saat cinsinden ele alınır ve ölçülür. Sermaye ise, sabit sermaye olarak veya sabit varlıklar cinsinden hesaplamalara katılır.

III.4.2.AR-GE Harcamalarının GSMH'ya Oranı

Sermaye birikimi sürecinin hızlandırılması ve sürecin sürdürülebilir (sustainable) olması, bilim ve teknolojideki evrensel gelişmelerin üretim süreçlerine sokulmasına bağlıdır. Bunu gerçekleştirmenin yolu da AR-GE faaliyetlerinden geçmektedir. Bu faaliyetlerden derlenen yeni bilgiler üretim

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

süreçlerine aktarılarak birikimin ivmesi arttırılabilmektedir. Böylece toplumsal yaşamı kolaylaştıran yeni ürünler veya toplumsal taleplerdeki değişmeler sonucunda ortaya çıkan yeni tüketim taleplerini karşılayacak hizmetler, ya da teknikler insanların kullanımına sunulabilmektedir. Toplum olarak yarınlarda daha iyi yaşama koşullarının vazgeçilmez nitelikte olanlarından biri görüldüğü gibi AR-GE harcamalarıdır.

AR-GE harcamaları büyük ölçüde finansal kaynaklara ve nitelikli işgücüne bağlı olduğundan, bu olanaklardan geniş ölçüde yararlanan gelişmiş ülkelerde azgelişmiş ülkelerle karşılaştırılamayacak düzeydedir. Bu tür harcamaların yaklaşık %95'i gelişmiş ülkelerce gerçekleştirilmektedir. Öte yandan, azgelişmiş ülkeler, dünya nüfusunun hemen hemen %70'ini oluşturmalarına rağmen, AR-GE harcamalarının ancak %5'ni gerçekleş-tirmektedirler.

Gelişmiş ülkelerde AR-GE harcamaları için ayrılan kaynaklar GSMH'larının % 2-3'ü düzeyindeyken, azgelişmiş ülkelerde bu oran % 1'i bile bulmamaktadır.

Aşağıdaki tabloda seçilmiş gelişmiş ülkelerde AR-GE harcamalarının GSYİH'dan aldıkları paylar görülmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO I.1

Gelişmiş Ülkelerde Toplam AR-GE Harcamalarının GSYİH'ya Oranı

Ülkeler	Yıllar	GSYİH %	Kamu K. %	Özel K. %
Belçika	1988	1.6	26.7	71.6
Kanada	1990	1.3	43.7	42.0
Danimarka	1987	1.4	45.9	48.7
Finlandiya	1989	1.8	38.9	58.8
Fransa	1990	2.3	49.9	43.4
Almanya	1990	2.8	32.5	65.5
İtalya	1990	1.2	50.6	44.5
Japonya	1988	2.9	19.9	70.5
Hollanda	1988	2.2	42.7	53.4
Norveç	1989	1.9	48.3	47.5

Türkiye'de 1992 yılı itibariyle[13] gayrısafi yurtiçi AR-GE harcamaları gayrısafi yurtiçi hasılanın %0.5'ine eşittir. Bu sayı bir önceki yıllık %0.54'lük düzeyinden daha düşüktür. Türkiye'de AR-GE harcamalarının %67.8'i yüksek öğretim kurumları, %24'ü üretici kamu kesimi ve özel kesim, geriye kalan %8.2'si ise geriye kalan kesimler tarafından gerçekleştirilmektedir. Toplam AR-GE harcamaların %64'ü kamu kesimi, %33.8'i özel kesim, %1.8'i diğer yurtiçi

[13]DİE. Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Geliştirme Faaliyetleri. Ankara. 1993

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kaynaklar tarafından, %0.4'ü ise yurtdışından finanse edilmiştir.

GSYİH'dan AR-GE harcamalarına ayrılan paylar bakımından gelişmiş Batı ülkeleriyle Türkiye'yi karşılaştırdığımızda; Japonya ve Almanya'nın AR-GE'ye Türkiye'den yaklaşık 6 kat, Fransa, Hollanda ve Norveç'in 4 kat daha fazla pay ayırdığını gözlemliyoruz.

AR-GE Personel Sayısı ve Niteliği

AR-GE faaliyetlerinin hedefler doğrultusunda yürütülebilmesinin temel koşulu finansal destekle birlikte nitelikli personel sayıdır. Gelişmiş ülkelerin azgelişmiş olanlara göre üstün olduğu alanlardan biri de bilindiği gibi, yetişmiş araştırmacılardan göreli sayılarının fazlalığıdır. Aşağıdaki tabloda gelişmiş ülkelerdeki AR-GE personeli ve bunlar içinde akademisyen olanların oranı verilmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO I.2
AR-GE Personeli Sayıları

Ülkeler	Yıllar	Toplam AR-GE personeli	Akademisyen Oranı(%)
Kanada	1988	109330	55
Danimarka	1987	21953	45
Finlandiya	1987	26227	-
Fransa	1988	283099	39
Almanya	1987	419207	40
İtalya	1988	135665	55
Japonya	1988	830855	64
Hollanda	1988	64420	39
Norveç	1989	29700	58
İsveç	1989	52700	44
İsviçre	1986	45000	33
İngiltere	1987	282273	45

Ülkelerarası AR-GE personeli karşılaştırmaları yapılırken uygulanan usullerden biri de 10.000 işgücüne düşen AR-GE personeli sayısıdır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO I.3
OECD Ülkelerinde Her 10.000 Kişiye Düşen Araştırmacı Personel (1987)

	Araştırmacı	Personel Sayısı	Toplam Araştırma	Personeli
Ülkeler	Tam zamana eşdeğer personel	10.000 işgücünedüşen personel	Tam zamana eşdeğer personel	10.000 işgücün düşen persone
Kanada[14]	57.900	44	104.620	80
Fransa	109.359	45	277.921	115
Japonya	415.553	68	706.119	116
İtalya	70.556	29	128.175	53
İngiltere	127.250	45	281.750	100
Almanya	165.616	59	419.207	149
A.B.D	806.200	66	-	-

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün verilerine göre[15] 1992 yılında Türkiye'de tam zaman eşdeğeri olarak hesaplanmış 15701 araştırma personeli, lisans ve lisansüstü eğitime sahip 12352 araştırmacı vardır. Bu durumda 10.000 kişiye düşen araştırmacı personel sayısı 7.5 veya lisans ve lisansüstü eğitime sahip araştırmacı sayısı 6 olmaktadır. AR-GE faaliyetlerinde kullanılan insan gücünün dağılımına bakıldığında, toplam AR-GE personelinin %57.9'unun yüksek öğretim kesiminde

[14] Yukarıda dikkat edilmesi gereken husus 10.000 kişiye düşen araştırmacı personel sayısıdeğil, 10.000 işgücüne düşen araştırmacı personel sayısı olmasıdır.
[15] DİE, y.a.g.e.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bulunduğu, bunların %24.1'nin %27.8'inin doktora ve üstü, %31.6'sının yüksek lisans, %21'inin lisans ve %18.7'sinin lisansaltı bir eğitime sahip oldukları anlaşılmaktadır. uluslararası bilimsel yayınlar sıralaması bakımından ele alındığında, 1987 yılında 44.sırada, 1990 yılında 40.sırada olan Türkiye, 1993 yılında 37.sıraya yükselmiştir.

III.4.3.Diğer Ölçümler

Verimlilik endeksleri ve AR-GE ile ilgili ölçümler dışında teknolojik gelişmenin ölçülmesinde başka göstergelerden de yararlanılmaktadır. Bunlardan biri, faktör bileşiminin gözlenmesidir. Bilindiği gibi teknolojik gelişme faktör bileşimini değiştirir. Buna göre istihdam edilen işgücü başına daha fazla kullanılan sermaye, teknolojik gelişmenin bir göstergesidir. İktisadi çözümlemelerde sermaye yoğun teknolojiler gelişmiş teknoloji olarak kabul edilir.

Teknolojik gelişme aktif nüfusun ilgili sektördeki (tarım, sanayi, hizmetler vb) payı cinsinden de incelenebilir. Teknolojik gelişmeden en çok etkilenen sektör bilindiği gibi sanayi sektörüdür. Ülkeler geliştikçe aktif nüfus tarımdan sanayiye, daha sonra da sanayiden hizmetler sektörüne doğru kayma gösterir. Bu yüzden, teknolojik gelişmenin saptanmasında aktif nüfus yaklaşımı çok sağlıklı kabul edilmemektedir. Çünkü bu yöntemde sanayi sektöründeki faktör bileşimi ve çalışan nüfusun niteliği saptanamamaktadır.

Teknolojik gelişme belirli bir sanayi dalı ele alınarak ve yapısal değişim olup olmadığı araştırılarak da saptanabilir. Bu yöntemde sözgelimi imalat sanayiinde tüketim malı ağırlıklı üretimden, süreç içinde ara malı ve yatırım malı üretimine doğru ağırlık bakımından bir kayma Söz konusu ise belirli bir teknolojik gelişmeden söz edilebilir. Yatırım malları sanayiinde mekanik makinalardan elektrikli makinalara, giderek elektronik olarak denetlenen ve bilgisayar kullanan sistemlere geçiş teknolojik gelişmenin somut belirtileridir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Sanayide kullanılan enerji miktarındaki artış ve kullanılan enerji yapısındaki değişme de teknolojik gelişmenin göstergeleri arasında düşünülür. Bunun için ilgili sanayi dalında veya ekonomideki çevirici güç kapasitesi verileri incelenmelidir.

Son olarak araştırma ve geliştirme faaliyetleri sonucunda alınmış bulunan *patentlerin sayısı* da bir teknolojik gelişme ölçüsüdür.

III.5. AT Ülkelerinde ve Türkiye'de Verimlilik

Bu aşamada verimlilik konusunda Avrupa Topluluğu ülkeleri ile Türkiye'yi karşılaştırmalı olarak ele almak, Türkiye'nin genel olarak dış dünya ölçüsünde verimlilikte hangi aşamada bulunduğunu göstermek bakımından yararlı olacaktır. Gelişmişlik dereceleri bakımından Topluluk üyesi ülkeleri arasında türdeşlik bulunmamaktadır. Sözgelimi Yunanistan ve Portekiz diğer AT ülkeleri kadar gelişmiş değillerdir. Bu bakımdan karşılaştırmayı tek tek ülkeler düzeyinden değil, AT ile yapmak daha uygun olacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO I.4

AT Ve Türkiye'de Reel İşgücü Verimliliği:

Kişi Başına Katma Değer($/YIL)

Ülkeler	1990	1991	1992
Belçika	27.832	28.607	31.581
Almanya	25.101	24.768	27.340
Danimarka	22.316	21.706	23.410
İspanya	18.598	18.068	17.935
Fransa	28.528	27.007	29.935
İrlanda	23.881	23.986	27.020
İtalya	24.720	24.062	24.613
Lüksemburg	31.840	30.019	33.647
Hollanda	29.926	29.665	31.977
Portekiz	10.089	10.701	12.255
İngiltere	19.376	19.180	19.288
Yunanistan	4.877	4.465	4.630
Türkiye	4.637	4.590	4.408

Kaynaklar: (1) National Accounts Esa.Detailed Table by Branch 1985-90. EUROSTAT.

(2) OECD Economic Outlook. June 1992.

(3) DPT Kalkınma Programları. Temel Ekonomik Göstergeler. Ocak 1993.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO 1.5

AT ve Türkiye'de Reel İşgücü Verimliği Endeks Değerleri (Almanya=100)(Kişi Başına Katma Değer $/Yıl

Ülkeler	1990	1991	1992
Belçika	110.9	115.5	115.5
Almanya	100	100	100
Danimarka	88.9	87.6	85.6
İspanya	74.1	72.9	65.6
Fransa	113.6	109.0	108.0
İrlanda	95.1	96.8	98.8
İtalya	94.5	97.1	90.0
Lüksemburg	126.8	124.8	123.1
Hollanda	117.6	119.8	117.0
Portekiz	40.2	43.2	44.8
İngiltere	77.2	77.4	70.5
Yunanistan	19.4	18.0	16.9
Türkiye	18.5	18.5	16.1

Kaynaklar: (1) National Accounts Esa,Detailed Tableb by Branch 1985-90, EUROSTAT.(2) OECD Economic Outlook, June 1992. (3) DPT Kalkınma Programları, Temel Ekonomik Göstergeler, Ocak 1993.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

AT ülkelerinde verimlilik olgusuna bir bütün olarak baktığımızda şunu görüyoruz: Dünya ekonomisinin genel gelişim çizgisine uygun olarak, verimlilikte dalgalanmalar görülmektedir. Bunun En önemli göstergesi kuşkusuz birinci ve ikinci petrol bunalımlarının ortaya çıktığı yıllarda (1975 ve 1980) verimlilikte gerilemelerin gündeme gelmesidir. Global ekonomik konjonktüre ülkelerin uyum hızlarının farklılığı ve uyguladıkları anti-kriz politikaların etkinliği verimlilikte dalgalanmalara yol açmaktadır. Konjonktürün göreli olarak uygun olduğu dönemlerde de , verimlilikte artışlar gözlenmektedir. Öte yandan verimlik artışı, büyüme, işsizlik, temel mallar fiyatları arasında sıkı ilişki bulunmaktadır.

Türkiye ile AT ülkelerini karşılaştırdığımızda ise şu saptamaları yapabiliyoruz:

Görüldüğü gibi, AT içinde Portekiz ve Yunanistan hariç, diğerlerinin 1992 yılı itibarıyle reel işgücü verimliliği ortalaması 26.700 $/Yıl olarak hesaplanmıştır. Türkiye'nin reel işgücü verimliliği 4.408 $/yıl'dır. Görüldüğü gibi bu ülkelerde verimlilik Türkiye'nin tam altı katıdır. Tek tek bazı ülkeler ele alındığında bu sekiz katına kadar çıkabilmektedir. Yunanistan'ınki 4600 $/Yıl, Portekiz'deki verimlilik Türkiye'nin üç katıdır: 12.255 $/Yıl.

1975-1992 döneminde AT ülkelerinde işgücü verimliliği reel olarak yaklaşık iki katına ulaşmışken, Türkiye'de 1975 yılında 3.777 $/Yıl olan verimlilik ancak yüzde 15 oranında artabilmiş ve 4.408 $/yıl olmuştur. AT ülkeleri iye Türkiye arasında işgücü verimliliği bakımından görülen bu büyük fark sermaye yoğunluğunun (çalışan kişi başına düşen teçhizat anlamında) yetersizliği, kullanılan teknolojinin geri, ve emek-yoğun oluşu, bazı iş kollarında ortalama işletme büyüklüğünün minimum ekonomik kapasitenin bile altında kalması ve kapasite kullanım oranının yeterince yüksek düzeylerde tutulamaması, girdi kalemlerinin kalitesiz ve maliyetlerinin göreli yüksekliği, ve iş ile tam uyumlu nitelikli eleman eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

MARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Verimlilik artışı enflasyonla mücadele bakımından bilindiği gibi en temel araçlardan biridir. Enflasyon sorununun çözümünde Türkiye'de bugüne kadar genellikle *sadece* toplam harcamaları düşürücü politikalar uygulanmış, buna paralel olarak problemin arz yönüne yeterli ilgi gösterilmemiş, yani üretimi arttırıcı politikalar uygulamaya sokulmamıştır. Eğer sokulabilseydi, verimlilik artışı yoluyla enflasyonun ortadan kaldırılması, arz yönü itibariyle orta vadede çözümlenmiş olacaktı.

III.6.İŞSİZLİK

III.6.1.Genel Olarak

İktisadi durumun analizinde kullanılan ekonomik göstergelerin en önemlilerinden biri bilindiği gibi işsizliktir. Türkiye'nin hem ekonomik, hem toplumsal açıdan en acil çözüm bekleyen sorunlarından olan işsizliği, nüfusun çalışabilir yaştaki (genellikle 14- 65 yaş arası) kesiminin, ekonomideki cari ücret seviyesinden çalışmaya hazır olup da iş bulamayanların tümü, olarak tanımlayabiliriz[16]. Görüldüğü gibi işsizliğin nedeni yeteneksizlik, isteksizlik, tembellik, iş korkusu vb gibi kişiye bağlı nedenler değil, işgücü talebinin yetersizliği veya talebe göre işgücü arzının fazlalığıdır.

İşgücü talebi ve arzı kavramlarının kapsamını ortaya koyabilmek için **işgücü** kavramını açıklamakta yararlı olacaktır. İşgücü, ülkede ***üretici durumunda*** olan, bir başka ifadeyle ***ekonomik faaliyetlere katılan*** kesim demektir. Buna göre işgücü ülkenin *potansiyel emek arzı kapasitesini* gösteren bir kavramdır.

Ülkedeki işgücü miktarını bulmak için[17] çalışma çağındaki nüfustan **işgücüne dahil olmayanlar** çıkartılır. Bunlar

---

[16] DİE, Mayıs 1994'de Türkiye Ekonomisi: İstatistik ve Yorumlar, Ankara.
[17] DİE, Hanehalkı İşgücü Sonuçları, Ankara, 1994

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

- İş aramayıp işbaşı yapmaya hazır olanlar, ile
- İş aramayıp işbaşı yapmak istemeyenlerdir (örneğin, mevsimlik çalışanlar, ev kadınları, öğrenciler, emekliler, irad sahipleri, çalışamaz halde bulunanlar vb.)

Böylece bulunan ***işgücü*** (labor force) miktarının kapsamı şematik olarak şöyledir:

- İstihdam edilenler
- **Eksik istihdam** (underemployed) (ekonomik nedenlerle 40 saatten az çalışanlar, gelir azlığı nedeniyle iş arayanlar, ve esas mesleğinde çalışmadığı için iş arayanlar)
- Diğer istihdam
- İşsizler (iş arayanlar, ilgili dönemde 1 saat bile çalışmamış işsizler ile işbaşı yapmaya hazır olanlar)

İşgücü ile ilgili, hatta çoğu kez birbiri yerine ***faal nüfus*** (veya ***aktif nüfus***) kavramı da kullanılmaktadır. Bununla birlikte, *faal nüfusun* bulunmasında ***meslekte devamlılık*** koşulu aranır. Oysa nüfus sayımı yapılırken geçici çalışanlar ile işsizlerin de dahil edildiği işgücünün büyüklüğü saptanırken böyle bir sınırlamaya gidilmez.

III.6.2. İşsizlik Türleri

Gayrı iradi işsizlik-iradi işsizlik: Cari ücret oranı üzerinden çalışmak istemelerine rağmen çalışma olanağı bulamayanların işsizliğine gayrı iradi işsiz denilir. Buna karşılık kendi isteği ile çalışmak istemeyen insanların işsizliği ise, iradi işsizliktir.

Mevsimlik işsizlik: Bilindiği gibi ekonomik faaliyetlerin yoğunlukları yılın her ayında veya ay gruplarında aynı değildir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Buna göre mevsimsel olarak çalışma yoğunluğunun düştüğü dönemlerde ortaya çıkan işsizliğe mevsimlik işsizlik denilir. Örneğin çimento, inşaat, turizm, vb sektörlerde mevsime bağlı olarak işsizlik düzeyleri yükselmektedir.

Konjonktürel İşsizlik: Pazar ekonomilerinde ekonomik aktiviteler yaklaşık 8-10 yılda bir birbirine çeşitli açılardan benzeyen dalgalanmalar göstermektedir. Bu tür dalgalamaların daralma evrelerinde ortaya çıkan, daha sonra dalgalanmanın genişleme evresine geçildiğinde göreli olarak ortadan kalkan işsizliğe konjonktürel işsizlik adı verilmektedir.

Geçici İşsizlik: Friksiyonel işsizlik de denilen bu işsizlik, iş değiştirmeler, işgücü piyasasının iyi işlememesinden (örneğin, aynı veya başka bir yerde iş olanağı bulunduğu halde bu durum hakkında bilgi sahibi olamama vb.) kaynaklanan sorunlar nedeniyle ortaya çıkar.

Teknolojik İşsizlik: Bu tür işsizlik, yeni teknolojilerin, makinaların kullanılması, böylece kol gücünün yerini makinaların alması suretiyle ortaya çıkar.

Gizli İşsizlik: Belirli bir iş kolundan (veya işyerinden) belirli sayıdaki işçi açığa alındığında üretimde bir düşme oluşmuyorsa, orada gizli işsiz vardır, denilir.

III.6.3.İşsizlik Verileri ve Türkiye

Türkiye'de işsizlikle ilgili sağlıklı veri kaynakları İş ve İşçi Bulma Kurumu ile Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'dir. İş ve İşçi Bulma Kurumu kendisine iş için başvuranlar ile işe yerleştirdiklerine ilişkin verileri düzenli bir biçimde yayınlamaktadır.

Türkiye'de 1988 yılına kadar işsizlikle ilgili sağlıklı istatistik veri sağlamak mümkün değildi. Temel kaynak olarak genel nüfus sayımlarından yararlanılmaktaydı. Ancak bu kaynaktan elde edilen istatistiksel bilgiler kapsam olarak yetersiz kalmaktaydı. Ekim 1988 tarihinden itibaren Birleşmiş

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ile Uluslararası alışma Teşkilatı (ILO)'nın katkısıyla yılda iki kez olmak üzere DİE tarafından düzenlenen **Hane halkı İşgücü Anketi** çok sayıdaki veriyi kullanıma sunmaktadır.

İşsizlik verileriyle ilgili üçüncü kurum Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)dır. Ancak DİE ile DPT arasında bazı tanım farklılıkları vardır. DİE tanımında sadece açık işsizler dikkate alınır ve iş aramayan kişiler işsiz kabul edilmemektedir. Bu farklılaşma, nüfusun hangi büyüklükteki bir oranının "çalışmayı isteyen kişiler" olarak kabul edileceği noktasındaki tartışmalardan kaynaklan-maktadır. Bu tanım farklılıkları sonucunda da işsizlik rakamları 1,6 milyon düzeyine kadar inebilmektedir. Oysa yapılan çeşitli akademik çalışmalarda işsiz sayısı bunun yaklaşık dört katı düzeyinde olması gerektiğini göstermektedir.

Aşağıdaki tablolarda, Türkiye ve OECD ülkelerinde istihdam ve işsizlikle ilgili veriler örnek olarak yer almaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

TABLO I.6
SİVİL NÜFUSUN İŞGÜCÜ DURUMU:TÜRKİYE 1988-1993

İŞGÜCÜ DURUMU											
					İSTİHDAM EDİLENLER						
TÜRKİYE	TOP. NÜFUS	12+Yaş NÜFUS	İŞGÜCÜ	İŞGÜC. KATILIM %	TOPLAM	EKSİK İSTİH.	EKSİK İSTİH. OLAN İŞGÜC.%	İŞSİZ	İŞSİZLİK ORANI	İŞGÜC. DAHİL OLMAYAN	12-YAŞ NÜFUS
TOPLAM											
1988 EKİM	53.0	36.8	20.2	54.9	18.5	12.10	6.4	017.5	8.7	16.6	16.3
1989 NİSAN	53.4	37.1	20.6	55.5	18.8	15.1	7.3	017.9	8.7	16.5	16.3
1989 EKİM	54.3	37.7	20.7	54.8	18.9	13.3	6.4	018.2	8.8	17.0	16.6
1990 NİSAN	54.5	39.1	20.5	52.5	18.7	11.6	5.6	018.3	8.9	18.6	15.4
1990 EKİM	55.5	38.6	21.1	54.8	19.6	14.4	6.8	015.7	7.4	17.4	16.9
1991 NİSAN	56.1	39.0	21.0	53.9	19.5	14.9	7.1	015.5	7.4	17.10	17.1
1991 EKİM	56.8	39.5	20.8	52.5	19.0	13.3	6.4	017.1	8.3	18.8	17.3
1992 NİSAN	57.4	39.9	20.8	52.2	19.2	16.3	7.9	015.7	8.0	19.1	17.5
1992 EKİM	58.1	40.4	21.2	52.4	19.5	15.3	7.2	016.6	7.8	19.3	17.7
1993 NİSAN	58.7	40.9	20.8	50.9	19.3	13.5	6.5	015.1	7.3	20.1	17.8
1993 EKİM	59.4	41.4	20.10	50.7	19.3	14.9	7.1	016.6	7.9	20.4	18.0

Kaynak: DİE, Türkiye Ekonomisi: İstatistik ve Yorumlar, Temmuz-Ağustos 1995, Ankara.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO 1.7
Seçilmiş OECD Ülkelerinde İşsizlik Oranları (%)

Ülkeler	1992	1993(*)	1994(*)
ABD	7.4	7.0	6.5
Japonya	2.2	2.5	2.6
Almanya	7.7	10.1	11.3
Fransa	10.2	11.2	12.1
İtalya	10.7	10.9	11.0
İngiltere	10.1	10.7	10.4
Kanada	11.3	11.1	10.5
Belçika	10.3	11.9	12.9
Danimarka	11.1	12.4	11.7
Yunanistan	9.2	10.0	11.0
Portekiz	4.0	4.7	5.3
İspanya	18.4	22.5	22.4
İsveç	5.3	7.3	7.4
İsviçre	2.5	4.6	4.4
Türkiye	11.8	12.7	13.5
OECD TOPLAM	7.9	8.5	8.6
AT	10.1	11.6	12.1

(*) Tahmin

Kaynak: OECD, Economic Outlook, June 1993

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Görüldüğü gibi, OECD ülkelerinde işsizlik ortalama %8.6, Avrupa Topluluğu ülkelerinde ise, %12.1 dolayındadır. Gelişmiş ülkelerdeki işsizliğin "genel olarak" yüksek düzeylerde olmasının en temel nedenleri arasında, işsizlik sigortası ve işsizlik yardımlarının göreli olarak yüksek olması ve son yıllarda uzun süreli ekonomik dalganın daralma fazında bulunulmasıdır. Oysa gelişmekte olan ülkelerdeki temel neden, (dünya konjonktüründen etkilenmeler hariç tutularak) yetersiz sermaye birikimi ve nüfus artışına bağlı olarak genç nüfusun nisbi olarak sayıca fazlalığıdır.

Türkiye'deki işsizliğin çok yüksek boyutlarda olmasının iki temel nedeni, hızlı nüfus artışı (yıllık yaklaşık %2.2) ve kırsal kesimlerden kentsel alanlara doğru olan göçtür. Bunlar dışında, nüfus artışına paralel olarak istihdamın[18] çok çeşitli ekonomik nedenlerle yeterli ölçüde arttırılamayışı da önemli bir nedendir.

Sorunun çözümü yukarıdaki nedenlerin ortadan kaldırılmasından geçmektedir. Buna göre kapsamlı bir eğitim ile halkın bilinçli bir biçimde nüfus kontrolü uygulamaya başlaması ve nüfus artış hızının hızla düşürülmesi gerekmektedir. Kentsel alanlara doğru olan göçün önlenmesi ve genel istihdamın arttırılması, ülkedeki sermaye birikiminin (kalkınmanın) hızlandırılmasıyla çözümlenebilecek sorunlardır.

[18]Çalışma isteği ve yeteneğinde olanların üretim süreçlerinde kullanılmaları)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

III.7. Fiyat Hareketleri, Nüfus ve İstihdamla İlgili Göstergelerin Yer aldığı Basılı Kaynaklar

1-Devlet İstatistik enstitüsü Yayınları

a-Haber Bültenleri

Tüketici fiyatları endeksi

Toptan eşya fiyatları endeksi

b-Aylık Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar

GSMH deflatörü

Tüketici fiyatları endeksi

Toptan eşya fiyatları endeksi

Nüfus İşgücü

İstihdam

Eksik İstihdam

İşsiz sayısı

İşsizlik oranı

İşgücüne katılma oranı

Ücretler

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

c-TEFE ve TÜFE Aylık İndeks Bülteni

Tüketici fiyatları endeksi

Toptan eşya fiyatları endeksi

2- Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları

a-Aylık Temel Ekonomik Göstergeler

GSMH Deflatörü

Tüketici fiyatları endeksi

Toptan eşya fiyatları endeksi

ITO ücretliler geçinme endeksi

ITO Toptan eşya fiyatları endeksi

İstihdam

Eksik İstihdam

İşsiz sayısı

İşsizlik oranı

Ücretler

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

b-Yıllık Program

Nüfus İşgücü

İstihdam

Eksik İstihdam

İşsiz sayısı

İşsizlik oranı

İşgücüne katılma oranı

Reel ücretler endeksi

3-Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları

a-Başlıca Ekonomik Göstergeler

GSMH Deflatörü

Tüketici fiyatları endeksi

Toptan eşya fiyatları endeksi

Nüfus

İşgücu

İstihdam

İşsiz sayısı

İşsizlik oranı

Ücretler

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

b-Türkiye Ekonomisi

GSMH Deflatörü

Tüketici fiyatları endeksi

Toptan eşya fiyatları endeksi

Nüfus İşgücü

İstihdam

İşsiz sayısı

İşsizlik oranı

İşgücüne katılma oranı

Ücretler

Reel ücretler endeksi

4-Istanbul Ticaret Odası Yayınları

a) Aylık ITO Fiyat endeksleri

ITO ücretliler geçinme endeksi

ITO Toptan eşya fiyatları endeksi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

EK: TABLOLAR
TABLO I.8

Sanayi Sektörünün Ekonomi İçindeki Payı
Share of Industry Sector within Economy

(%)

	Sanayi istihdamı toplam istihdam içindeki payı Employment in industry/ total employment	Sanayinin toplam katma değer içindeki payı Share of industry in total value added	Sanayinin ihracat içindeki payı Share of industry in exports
1987		28.4	79.1
1988	15.8	29.5	76.7
1989	15.6	30.2	78.2
1990	15.3	29.4	79.0
1991	15.7	26.9	77.8
1992	16.5	26.6	82.9
1993	15.6	26.5	82.9

Seçilmiş Sanayi Göstergeleri
Selected Indicators of Industry

	Üç aylık sanayi üretim indeksi Quarterly industrial production index (1992=100)	Üç aylık kapasite kullanım oranı Quarterly rate of capacity utilization (%)	Otomobil üretimi Production of automobile
1990	92.9	76.2	166 222
1991	95.4	74.5	196 599
1992	100.1	76.4	265 090
1993	108.1	79.7	343 481
90-93 (A)	99.1	76.7	242 598
1992 I	93.5	73.8	66 062
II	93.6	74.9	66 037
III	103.1	77.5	53 941
IV	110.1	79.4	81 590
1993 I	94.9	76.4	84 229
II	104.5	78.4	86 384
III	112.6	80.9	70 869
IV	120.4	82.2	106 244
1994* I	99.7	76.2	75 213
II	92.4	66.4	37 279
III	101.4	72.8	42 420
IV	113.1	76.7	52 291
1995* I	99.0	75.4	44 960

Kaynaklar: 1. Dış Ticaret Müsteşarlığı, Başlıca Ekonomik Göstergeler, Ankara, 1995. 2. DİE, Türkiye Ekonomisi: İstatistik ve Yorumlar, Temmuz-Ağustos, 1995, Ankara

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO I.9

Üç Aylık Sanayi Kapasite Kullanım Oranı
(Üretim Değeri Ağırlıklı)
Quarterly Rate of Capacity Utilization Industry
(Weighted by Production Value)

(%)

	İmalat sanayi Manufacturing Industry			Gıda sanayi Food Industry			Tekstil sanayi Textiles Industry		
	Toplam Total	Kamu Public	Özel Private	Toplam Total	Kamu Public	Özel Private	Toplam Total	Kamu Public	Özel Private
1990	76.2	73.7	77.3	73.3	75.5	71.6	82.1	78.5	82.5
1991	74.5	77.4	73.0	75.5	79.5	71.0	76.4	66.8	77.5
1992	76.4	77.7	75.7	70.6	74.4	68.9	79.3	74.4	79.9
1993	79.5	79.1	79.7	73.5	76.9	71.2	81.4	76.0	81.9
1994	73.0	78.3	70.9	71.5	72.9	72.9	78.6	61.6	80.9
90-94 (A)	75.9	77.2	75.3	72.9	75.8	70.7	79.6	71.5	80.5
1993 I	76.4	76.0	76.6	71.1	72.8	69.9	80.1	73.5	80.8
II	78.4	76.0	79.5	72.5	75.1	70.9	80.6	78.1	80.9
III	80.9	80.4	81.2	76.5	81.4	73.3	82.2	72.5	82.9
IV	82.2	83.9	81.4	73.4	76.5	71.0	82.7	79.9	83.0
1994* I	76.2	76.6	75.9	70.4	71.1	69.9	81.9	75.0	82.7
II	66.4	74.5	63.2	67.6	70.5	74.7	74.5	55.2	78.9
III	72.8	80.6	69.7	74.3	74.2	74.3	76.5	55.4	78.4
IV	76.7	81.3	74.7	73.7	75.6	72.7	81.5	60.9	83.7
1995* I	75.4	78.8	73.9	67.5	67.2	67.6	80.5	60.5	81.7

	Metal ana sanayi Basic metal industry			Makina sanayi Machinery Industry		
	Toplam Total	Kamu Public	Özel Private	Toplam Total	Kamu Public	Özel Private
1990	71.2	64.3	75.6	73.7	55.7	74.6
1991	78.3	86.7	71.4	69.0	64.6	69.2
1992	80.8	85.9	76.9	74.0	56.4	75.1
1993	84.6	89.5	80.5	78.0	66.7	78.4
1994	81.6	91.1	75.8	61.0	57.8	61.2
90-94 (A)	79.3	83.5	76.0	71.1	60.2	71.7
1993 I	83.3	89.1	79.1	74.5	65.5	74.9
II	85.3	92.8	79.9	76.3	66.5	76.8
III	83.6	87.8	80.6	77.7	68.0	78.2
IV	85.9	92.4	82.1	81.1	67.3	81.6
1994* I	78.8	81.9	76.3	73.3	62.7	73.7
II	82.2	93.5	76.1	47.3	62.2	46.8
III	79.9	91.8	72.0	57.1	48.1	57.4
IV	85.6	97.3	78.7	66.4	58.1	66.7
1995* I	83.3	91.8	75.1	67.0	57.2	67.5

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO I.10

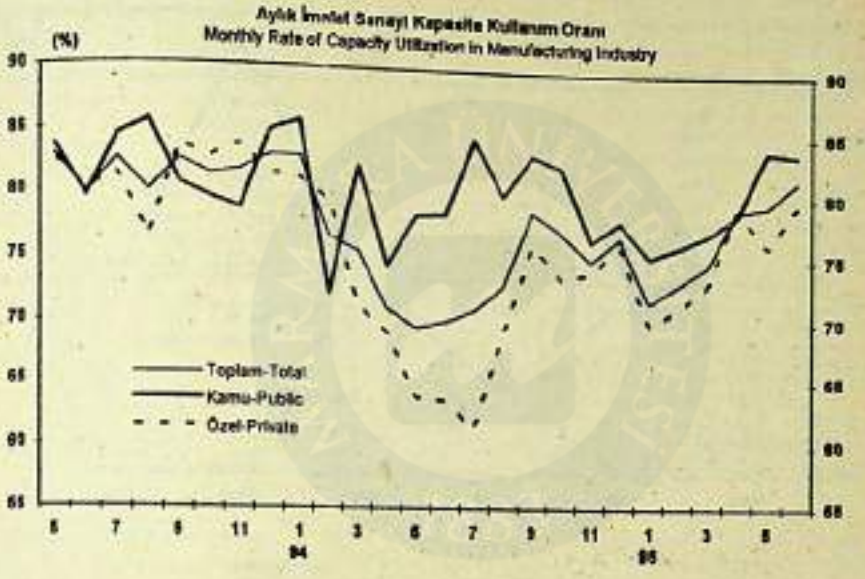

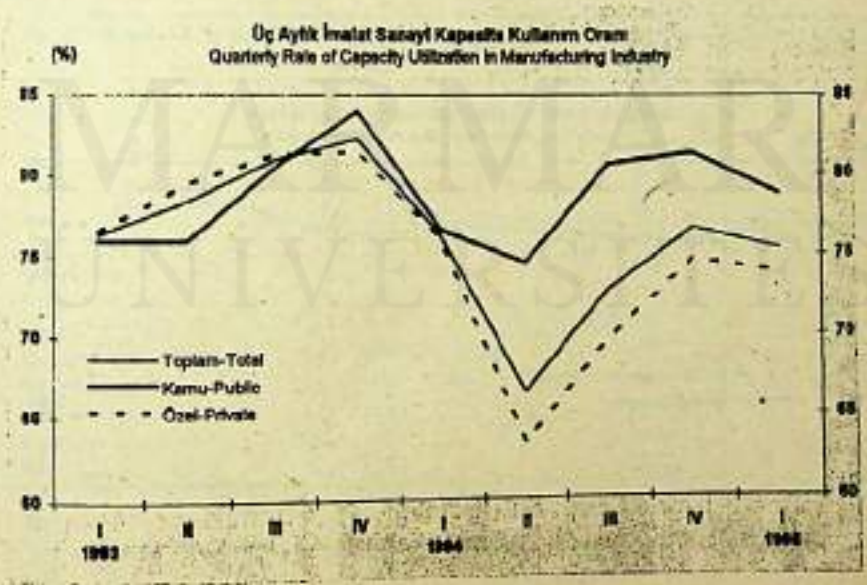

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO I.11

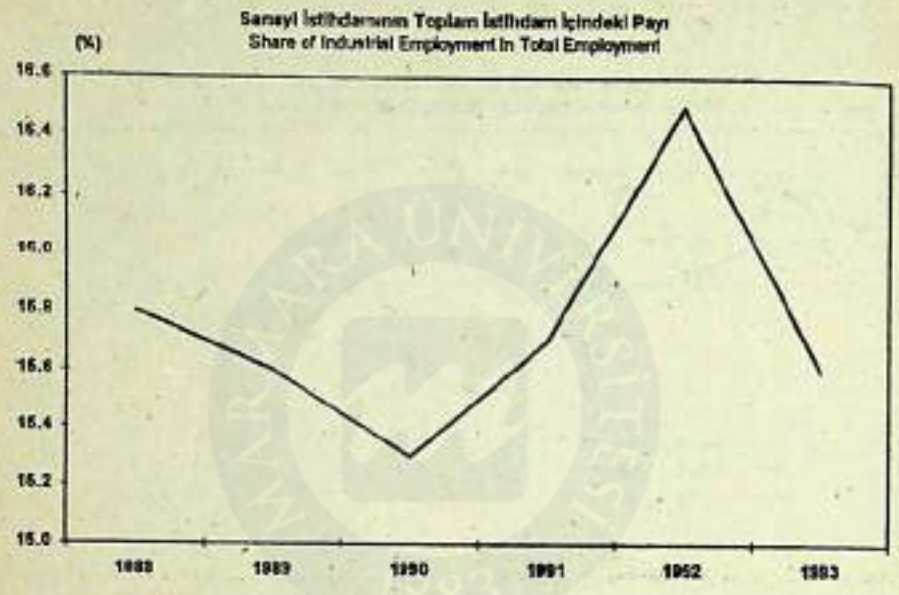

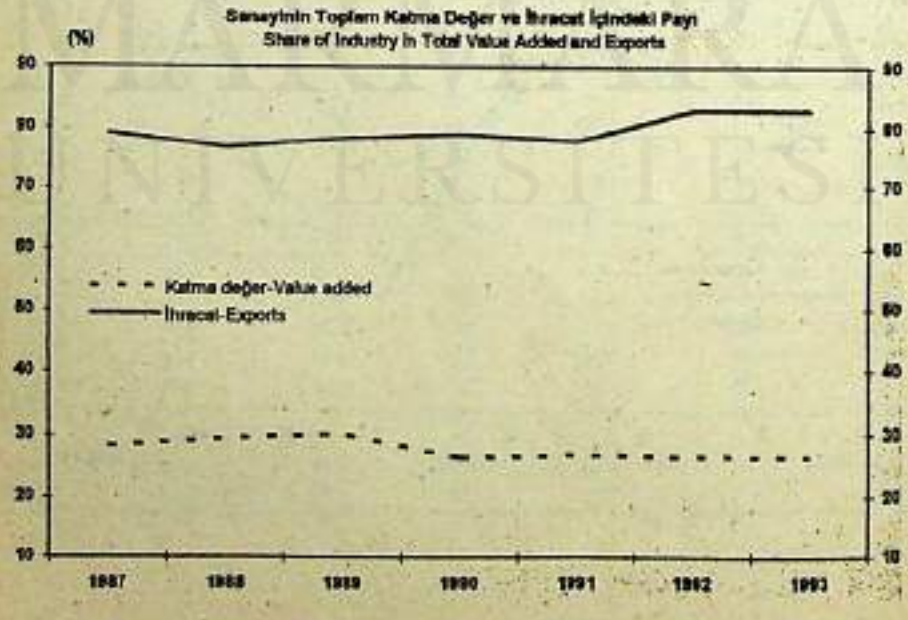

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO I.12

İşgücü ve İstihdam [1]
(Türkiye)
Labor Force and Employment [1]
(Turkiye)

(Bin Thousands)

	Toplam nüfus Total population	12 Yaş ve üstü nüfus 12 years and over	İşgücü Labor force	İstihdam edilenler Employed	Eksik istihdam Under-employed	İşsiz Unem-ployed	İşgücüne katılım oranı Partici-pation rate (%)	İşsizlik Oranı Unem-ployment rate (%)	Eksik İstihdam Oranı Under employ-ment rate (%)
				Toplam-Total					
1990	55 008	38 846	20 847	19 146	1 303	1 701	53.7	8.2	6.2
1991	56 433	40 433	21 438	19 736	1 456	1 703	53.0	7.9	6.8
1992	57 519	41 532	21 503	19 769	1 661	1 735	51.8	8.1	7.7
1993	58 625	42 672	21 469	19 804	1 478	1 665	50.3	7.8	6.9
1994	59 632	43 734	22 158	20 356	1 806	1 802	50.7	8.1	8.1
90-94 (A)	57 443	41 443	21 483	19 762	1 541	1 721	51.9	8.0	7.2

İstihdamın Sektörel Dağılımı
Sectoral Distribution of Employment

(%)

	Tarım Agriculture	Sanayi Industry	Hizmetler Services
1990	48.5	15.3	36.3
1991	48.5	21.0	30.6
1992	44.4	22.3	33.4
1993	45.5	21.8	32.8
1994	45.3	22.2	32.5
90-94 (A)	46.4	20.5	33.1
1991 Nisan-April	49.3	20.8	29.9
1991 Ekim-Oct.	47.6	21.1	31.3
1992 Nisan-April	44.1	21.3	34.6
1992 Ekim-Oct.	44.7	23.2	32.1
1993 Nisan-April	47.5	21.1	31.4
1993 Ekim-Oct.	43.4	22.4	34.2
1994 Nisan-April	47.2	22.0	30.8
1994*, Ekim-Oct.	44.2	21.9	33.8

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO I.13

GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA / CARİ FİYATLARLA (1)
GROSS NATIONAL PRODUCT / AT CURRENT PRICES (1)

Milyar TL
Billion TL

	1990	1991	1992	1993	1994	Or 1995	
TARIM	85717	90799	153345	289618	577548	63834	AGRICULTURE
SANAYİ	83333	133345	229588	393785	868876	274516	INDUSTRY
Madencilik	5801	8747	12219	19181	45936	9001	Mining
İmalat Sanayi	70131	111350	188751	327036	713852	233778	Manufacturing
Enerji	7401	13248	27618	46568	109088	31737	Energy
HİZMETLER	310099	350054	616474	1101448	2100439	648784	SERVICES
İnşaat	23539	41849	69679	136789	241117	59322	Construction
Ticaret	79172	106366	161872	321174	657575	195594	Trade
Ulaştırma ve haberleşme	45912	74058	132282	236185	516238	159604	Transport & communication
Devlet hizmetleri	32525	51051	111841	203922	344530	114968	Public services
Diğer hizmetler	37951	56830	114800	202397	340979	119205	Other services
GSYİH (Faktör Fiyatlarıyla)	388149	574227	999406	1784850	3546864	987133	GDP (At factor cost)
NET DIŞ ALEM FAKTÖR GELİRLERİ	4117	4276	10236	15455	19473	17656	NET FACTOR INCOME FROM ABROAD
GSMH (Faktör Fiyatlarıyla)	383268	578503	1009641	1802305	3566337	1004629	GNP (At factor cost)
DOLAYLI VERGİLER-SUBVANSİYONLAR	33912	55890	93984	195018	330964	100269	INDIRECT TAXES-SUBSIDIES
GSMH (Alıcı Fiyatlarıyla)	397178	634393	1103605	1997323	3903301	1104118	GNP (In purchasers value)

Kaynak: DİE
(1) Yeni seri

Source: SIS
(1) New series

GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA / 1987 FİYATLARIYLA (1)
GROSS NATIONAL PRODUCT / AT 1987 PRICES (1)

Milyar TL
Billion TL

	1990	1991	1992	1993	1994	Or 1995	
TARIM	13452	13418	13942	13809	13790	1014	AGRICULTURE
SANAYİ	29883	30264	31681	33487	33644	8411	INDUSTRY
Madencilik	1443	1453	1500	1410	1507	299	Mining
İmalat Sanayi	18186	18685	17815	19583	18490	4459	Manufacturing
Enerji	1925	2026	2268	2484	2547	662	Energy
HİZMETLER	43349	43774	44798	45827	46173	10385	SERVICES
İnşaat	5141	5186	5494	5827	5787	1091	Construction
Ticaret	15850	15743	17323	18520	16969	3480	Trade
Ulaştırma ve haberleşme	9661	10034	10832	12079	11922	2533	Transport & communication
Devlet hizmetleri	4019	4117	4059	4256	4371	1117	Public services
Diğer hizmetler	8554	8693	8886	9064	9124	2165	Other services
GSYİH (Faktör Fiyatlarıyla)	76549	77387	82319	87192	84507	19811	GDP (At factor cost)
NET DIŞ ALEM FAKTÖR GELİRLERİ	1015	534	922	1086	412	267	NET FACTOR INCOME FROM ABROAD
GSMH (Faktör Fiyatlarıyla)	77563	77921	83240	88278	84919	17108	GNP (At factor cost)
DOLAYLI VERGİLER-SUBVANSİYONLAR	7030	8956	7083	9309	8696	1904	INDIRECT TAXES-SUBSIDIES
GSMH (Alıcı Fiyatlarıyla)	84592	84887	90323	97577	91808	19972	GNP (In purchasers value)

Kaynak: DİE
(1) Yeni seri

Source: SIS
(1) New series

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO I.14

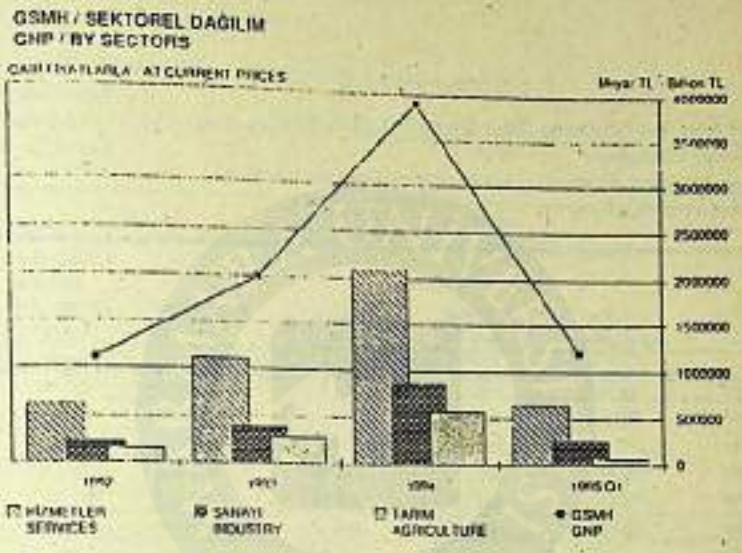

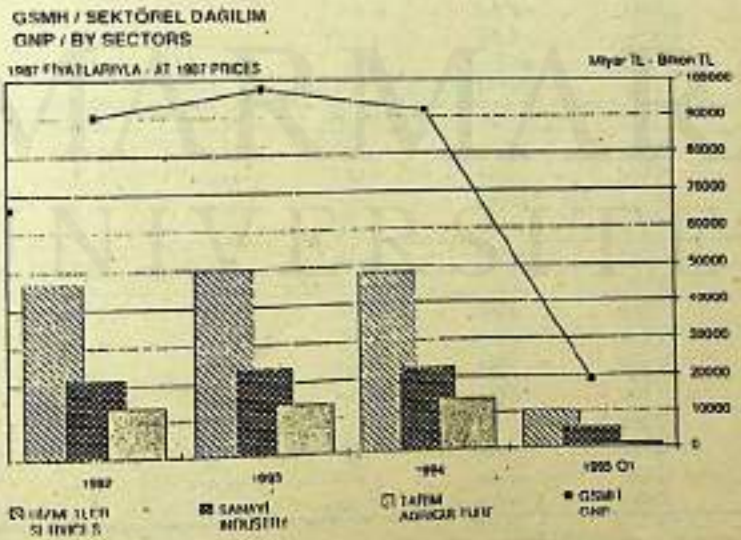

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO I.15

Ana Faaliyet Kollarına Göre Gayri Safi Milli Hasıla
(Üretim Yönünden)
Gross National Product by Main Kind of Economic Activity
(Production Based)

(Milyar TL, Billion TL)

	1. Tarım Agriculture	2. Sanayi Industry	3. İnşaat Construction	4. Hizmetler Services	5. Sektörler toplamı Sectors total (1+2+3+4)	6. İthalat vergisi Import duties
			Cari Fiyatlarla - At Current Prices			
1990	68 692	100 321	24 747	185 903	379 663	13 397
1991*	96 074	163 310	44 139	304 388	607 911	22 206
1992*	163 827	280 122	74 509	534 197	1 052 655	40 713
1993*	305 525	485 672	145 833	963 608	1 900 638	81 229
1994*	687 803	1 395 996	333 798	2 456 285	4 873 882	187 369
90-94 (A)	264 384	485 084	124 605	688 876	1 762 950	68 983
1993* I	21 707	87 115	21 115	162 215	292 152	11 685
II	46 780	107 179	33 553	201 705	389 217	18 356
III	178 554	126 415	45 593	289 394	639 956	22 806
IV	58 484	164 963	45 572	310 294	579 313	28 382
1994* I	33 610	157 911	41 602	250 706	484 028	23 959
II	78 241	227 283	60 027	388 449	754 000	26 176
III	330 405	270 483	83 666	579 819	1 264 373	34 297
IV	166 376	364 091	78 225	634 842	1 245 534	49 469
1995* I	77 171	376 228	70 078	602 470	1 125 947	51 476
			1987 Fiyatlarıyla - At 1987 Prices			
1990	14 177	22 302	5 411	38 252	80 143	3 436
1991*	14 049	22 909	5 473	38 346	80 777	3 576
1992*	14 651	24 268	5 814	40 686	85 419	3 982
1993*	14 464	26 260	6 271	44 307	91 302	5 289
1994*	15 533	30 886	7 313	52 037	105 769	4 302
90-94 (A)	14 575	25 325	6 056	42 726	88 682	4 117
1993* I	1 093	5 821	1 172	8 971	17 057	963
II	2 264	6 386	1 441	10 536	20 627	1 337
III	8 615	6 977	1 970	13 331	30 893	1 479
IV	2 492	7 076	1 688	11 469	22 725	1 510
1994* I	1 100	6 193	1 246	9 304	17 843	1 100
II	2 255	5 628	1 451	9 617	18 961	665
III	8 194	6 398	1 907	12 633	29 132	767
IV	2 667	6 556	1 531	11 077	22 031	897
1995* I	1 117	6 111	1 168	9 406	17 802	873

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO I.16

Ana Faaliyet Kollarına Göre Gayri Safi Milli Hasıla (devam)
(Üretim Yönünden)
Gross National Product by Main Kind of Economic Activity (continued)
(Production Based)

(Milyar TL-Billion TL)

	7. GSYİH[1] GDP[1] (5+6)	8. Dış alem net faktör gelirleri Net factor income from the rest of the world			9. GSMH[1] GNP[1] (7+8)
		Toplam Total	A. Dış alemden gelen Income received	B. Dış aleme giden (-) Income paid (-)	
	Cari Fiyatlarla - At Current Prices				
1990	393 060	4 117	13 083	8 965	397 176
1991*	630 117	4 276	19 207	14 931	634 393
1992*	1 093 368	10 238	35 307	25 069	1 103 606
1993*	1 981 867	15 457	58 079	42 622	1 997 323
1994*	5 061 251	37 169	205 189	168 020	5 098 418
90-94 (A)	1 831 933	14 251	68 173	51 921	1 846 183
1993* I	303 837	2 682	10 435	7 753	306 518
II	407 573	1 471	12 467	10 996	409 044
III	662 762	6 426	18 040	11 614	669 189
IV	607 695	4 878	17 137	12 259	612 573
1994* I	507 987	47	16 556	16 509	508 034
II	782 178	13 913	46 266	32 353	796 090
III	1 298 670	6 531	39 653	33 122	1 305 200
IV	1 294 993	-1 017	42 048	43 065	1 293 976
1995* I	1 177 423	17 695	60 666	42 971	1 195 118
	1987 Fiyatlarıyla - At 1987 Prices				
1990	83 578	1 013	3 496	2 483	84 591
1991*	84 353	534	3 128	2 594	84 887
1992*	89 401	921	3 509	2 588	90 322
1993*	96 591	1 087	3 922	2 835	97 678
1994*	91 396	709	4 614	3 905	110 779
90-94 (A)	89 064	853	3 734	2 881	93 651
1993* I	18 020	248	876	628	18 268
II	21 964	164	925	761	22 128
III	32 372	448	1 192	744	32 820
IV	24 235	227	929	702	24 462
1994* I	18 943	62	774	712	19 005
II	19 626	365	1 111	746	19 991
III	29 899	114	904	790	30 013
IV	22 928	-130	777	907	22 798
1995* I	18 675	298	1 048	750	18 972

[1] Alıcı fiyatlarıyla

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO I.17

FERT BAŞINA GSMH (4)
PER CAPITA GNP (4)

Yıllar Years	Yıl Ortası Nüfus (1) (Bin Kişi) Mid Year Population (In Thousands)	GSMH (Milyar TL) GNP (Billion TL)	Cari Fiyatlarla At Current Prices — Fert Başına GSMH Per Capita GNP — Bin TL Thousand TL	Cari Fiyatlarla At Current Prices — Fert Başına GSMH Per Capita GNP — Dolar (2) Dollar	Cari Fiyatlarla Satınalma Gücü Paritesine Göre At Current Prices Purchasing power party (3) — Fert Başına GSYİH Per Capita GDP — Dolar Dollar
1981	47430	2811	66	1877	2169
1982	44438	5303	119	1539	2284
1983	45548	8023	176	1570	2562
1984	46686	10612	227	1375	2747
1985	47864	13933	291	1264	2923
1986	49070	22168	452	1204	3162
1987	50306	35166	703	1330	3331
1988	51433	51185	995	1462	3581
1989	52581	75019	1427	1636	3956
1990	53716	129175	2405	1684	4101
1991	54869	230370	4197	1958	4191
1992	56203	397178	7067	2662	4699
1993	57305	634090	11070	2621	4911
1994	58401	1103805	18897	2708	5015
1995	59491	1967323	33074	3004	5418
1996	60576	3603351	59498	3180	5648

Kaynak: DİE.
(1) DİE Yıl Ortası Nüfus Tahmini
(2) Yıllık İthalat ağırlıklı Dolar kuru esas alınmıştır
(3) Kaynak: OECD
(4) Yeni GSMH serisine göre

Source: SIS
(1) Based on the estimate of mid year population (SIS)
(2) Based on the Annual Import Average of Exchange Rate of U.S. Dollar
(3) Source: OECD
(4) As of new series of GNP

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO I.18

GSMH, GSYİH ve GSMH Zımni Fiyat İndeksi
(Bir Önceki Yılın Aynı Üç Aylık Dönemine Göre Yüzde Değişim)
GNP, GDP and GNP Implicit Price Index
(Percentage Change Over the Same Quarter of the Previous Year)

	Cari alıcı fiyatlarıyla At current purchasers' prices	1987 alıcı fiyatlarıyla At 1987 purchasers' prices		1987=100
	GSMH[1] GNP[1]	GSMH[1] GNP[1]	GSYİH[1] GDP[1]	GSMH zımni fiyat indeksi GNP implicit price index
1990	72.4	9.4	9.3	57.8
1991*	59.1	0.3	0.8	59.2
1992*	74.6	8.4	8.0	63.5
1993*	74.8	7.8	7.5	67.4
1994*	95.4	-6.0	-5.4	107.9
90.91 (A)	75.3	3.5	3.7	71.1
1993* I	71.7	5.6	4.9	62.5
II	81.8	11.1	11.3	63.6
III	85.5	7.8	7.4	72.1
IV	80.5	7.9	8.4	67.3
1994* I	65.7	4.0	5.1	59.3
II	94.6	-9.7	-10.6	115.4
III	95.0	-6.6	-7.6	113.3
IV	111.2	-6.8	-5.4	128.6
1995* I	135.2	-0.2	-1.4	135.6

[1] Üretim yönünden.
[1] Production based

Kişi Başına Gayri Safi Milli Hasıla [1]
Per Capita Gross National Product [1]

	Yıl ortası nüfus (bin) Mid-year population (thousands)	Cari alıcı fiyatlarıyla, ABD Doları At current purchasers' prices, US Dolars	Yıllık yüzde değişim Annual percentage change	1987 alıcı fiyatlarıyla, TL At 1987 purchasers' prices, TL	Yıllık yüzde değişim Annual percentage change
1990	56 203	2 682	36.9	1 505 110	6.8
1991*	57 305	2 621	-2.3	1 481 321	-1.6
1992*	58 401	2 708	3.3	1 546 692	4.4
1993*	59 491	3 004	11.0	1 641 872	6.2
1994*	60 576	2 193	-27.0	1 515 597	-7.7
90-94 (A)	58 395	2 641	4.4	1 538 098	1.6

[1] Üretim yönünden.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO I.19

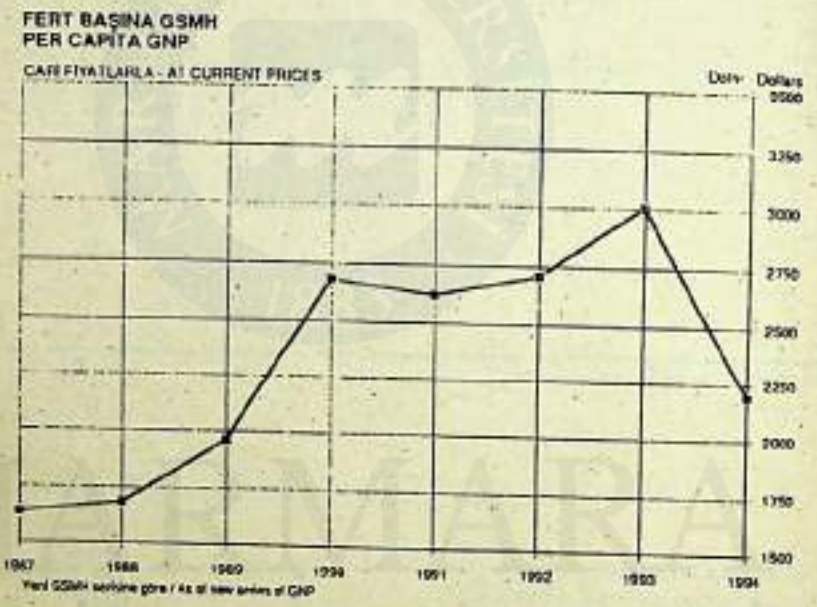

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO I. 20

GSMH SEKTÖREL BÜYÜME HIZLARI / 1987 FİYATLARIYLA (1)
GNP SECTORAL GROWTH RATES / AT 1987 PRICES (1)

							Ort.	
TARIM	-2.8	7.1	-0.2	3.8	-1.8	-0.1	0.9	AGRICULTURE
SANAYİ	6.9	9.1	3.2	6.8	8.7	-3.9	2.9	INDUSTRY
Madencilik	8.5	1.7	3.5	0.5	6.0	4.9	11.3	Mining
İmalat Sanayi	3.3	10.4	3.1	6.8	9.0	-5.6	3.3	Manufacturing
Enerji	16.2	6.0	5.3	11.8	8.7	3.4	4.5	Energy
HİZMETLER	1.6	7.0	6.3	6.9	6.3	-3.5	0.1	SERVICES
İnşaat	6.1	1.3	9.8	5.9	7.6	7.7	0.3	Construction
Ticaret	1.6	12.6	0.7	10.0	0.5	8.0	-2.4	Trade
Ulaştırma ve Haberleşme	4.0	11.4	8.5	8.0	11.5	1.3	4.9	Transport & communication
Devlet hizmetleri	1.7	2.9	7.4	3.4	1.8	0.8	2.7	Public services
Diğer hizmetler	1.8	3.8	1.0	2.2	2.0	0.7	0.7	Other services
GSYİH (Faktör Fiyatlarıyla)	0.5	8.0	1.1	6.4	5.5	-3.1	-0.8	GDP (At factor cost)
NET DIŞ ALEM FAKTÖR GELİRLERİ	0.0	-16.3	47.9	72.5	17.8	-42.0		NET FACTOR INCOME FROM ABROAD
GSMH (Faktör Fiyatlarıyla)	0.6	8.1	0.9	6.8	5.7	-3.8	-0.8	GNP (At factor cost)
DOLAYLI VERGİLER-SUBVANSİYONLAR	-2.6	7.9	-1.1	1.8	32.7	20.7	-6.5	INDIRECT TAXES-SUBSIDIES
GSMH (Alıcı Fiyatlarıyla)	1.6	9.4	0.3	6.4	8.1	-6.0	-0.2	GNP (In purchasers value)

Kaynak: DİE
(1) Yeni seri

Source: SIS
(1) New series

GSYİH SEKTÖREL DAĞILIM / CARİ FİYATLARLA (1)
COMPOSITION OF GDP BY SECTORS / AT CURRENT PRICES (1)

							Ort.	
TARIM	17.4	18.3	15.8	15.3	16.2	16.2	15	AGRICULTURE
SANAYİ	25.5	23.2	23.3	25.8	25.1	24.5	21.8	INDUSTRY
Madencilik	2.1	1.6	1.5	1.3	1.1	1.3	0.8	Mining
İmalat Sanayi	21.4	18.5	19.4	18.8	19.3	20.1	20.7	Manufacturing
Enerji	2.0	2.1	2.3	2.8	2.8	3.0	2.2	Energy
HİZMETLER	57.1	58.5	61.0	61.7	61.6	59.2	63.7	SERVICES
İnşaat	7.3	8.1	7.3	7.0	7.7	6.8	6.0	Construction
Ticaret	15.5	15.5	16.5	16.8	16.0	16.5	18.8	Trade
Ulaştırma ve haberleşme	12.4	12.8	12.9	13.2	13.2	14.6	16.2	Transport & communication
Devlet hizmetleri	7.4	9.1	10.6	11.3	11.4	8.7	11.6	Public services
Diğer hizmetler	10.4	10.8	11.7	11.3	11.4	9.6	12.1	Other services
GSYİH (Faktör Fiyatlarıyla)	100.0	100.0	100.0	100.0	99.9	100.0	100.0	GDP AT FACTOR COST

Kaynak: DİE
(1) Yeni seri

Source: SIS
(1) New series

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO I.21

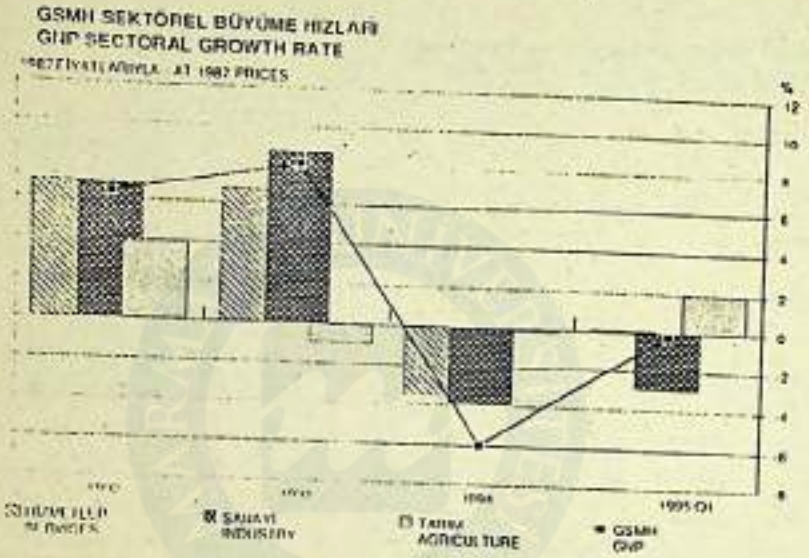

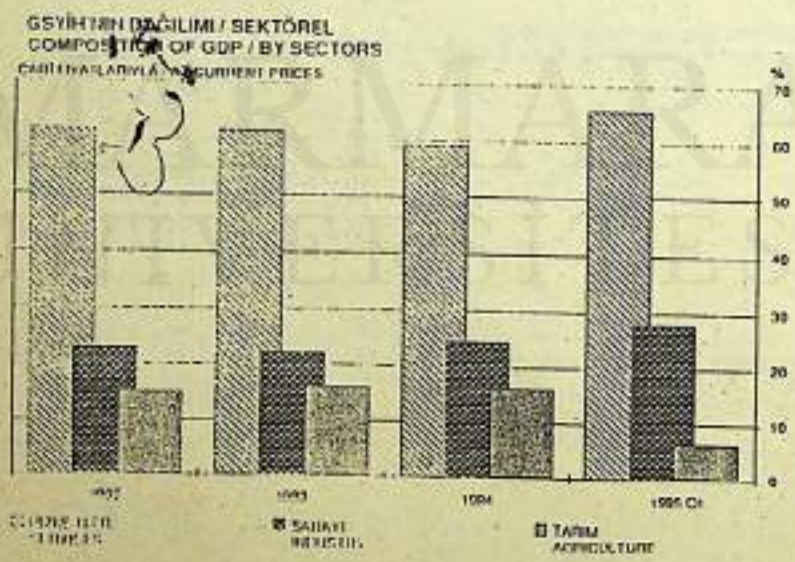

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO I. 22

Sektörlerin Reel GSYİH Büyüme Oranına Katkısı
(Bir Önceki Yılın Aynı Üç Aylık Dönemindeki GSYİH'nin Oranı Olarak Yüzde Değişim)
Contribution of Sectors to Real GDP Growth Rate
(Percentage Change-as per cent of the GDP in the Same Quarter of the Previous Year)

	1. Tarım Agriculture	2. Sanayi Industry	3. İnşaat Construction	4. Hizmetler Services	5. GSYİH GDP (1+2+3+4)
1990	1.2	2.3	-0.1	5.8	9.3
1991*	-0.2	0.7	0.1	0.3	0.9
1992*	0.7	1.6	0.4	3.3	6.0
1993*	-0.2	2.2	0.5	5.5	8.0
1994*	0.0	-1.5	-0.1	-3.7	-5.4
90-94 (A)	0.3	1.1	0.2	2.2	3.8
1993* I	0.6	0.9	0.2	3.2	4.9
II	-0.5	3.6	0.4	7.8	11.3
III	0.1	1.8	0.5	5.1	7.4
IV	-1.0	2.6	0.9	5.8	8.4
1994* I	0.0	2.1	0.4	2.6	5.1
II	0.0	-3.4	0.1	-7.2	-10.6
III	-1.3	-1.8	-0.2	-4.4	-7.6
IV	1.5	-2.1	-0.6	-4.1	-5.4
1995* I	0.1	-0.4	-0.4	-0.7	-1.4

Harcamaların Reel GSYİH Büyüme Oranına Katkısı
(Bir Önceki Yılın Aynı Üç Aylık Dönemindeki GSYİH'nin Oranı Olarak Yüzde Değişim)
Contribution of Expenditures to Real GDP Growth
(Percentage Change-as per cent of the GDP in the Same Quarter of the Previous Year)

	1. Tüketim Consumption	2. Yatırım Investment	3. Nihai yurtiçi talep Final domestic demand (1+2)	4. Stok değişmeleri Changes in stocks	5. Toplam yurtiçi talep Total domestic demand (3+4)	6. Dış denge Foreign balance	7. İstatistiki hata Statistical discrepancy	8. GSYİH GDP (5+6+7)
1990	9.4	3.9	13.2	1.3	14.5	-5.4	0.1	9.3
1991*	1.7	0.3	2.0	-2.9	-1.0	1.8	0.1	0.9
1992*	2.6	1.1	3.7	1.6	5.3	-0.3	1.0	6.0
1993*	6.2	6.4	12.5	1.2	13.7	-6.2	0.5	8.0
1994*	-3.9	-4.7	-8.6	-4.6	-13.2	8.6	-0.8	-5.4
90-94 (A)	3.2	1.4	4.6	-0.7	3.9	-0.3	0.2	3.8
1993* I	4.8	2.9	7.7	1.7	9.4	-3.6	-0.9	4.9
II	9.2	7.3	16.5	2.5	19.1	-8.4	0.6	11.3
III	4.8	5.9	10.8	0.8	11.5	-6.7	2.6	7.4
IV	6.3	8.8	15.1	0.3	15.4	-5.6	-1.4	8.4
1994* I	4.5	2.4	7.0	-1.5	5.5	-0.9	0.6	5.1
II	-7.5	-6.6	-14.1	-7.5	-21.6	12.0	-1.0	-10.6
III	-4.5	-4.6	-9.1	-7.2	-16.4	10.7	-2.0	-7.6
IV	-6.1	-8.5	-14.6	-0.5	-15.2	9.6	0.2	-5.4
1995* I	-3.1	-5.1	-8.2	1.8	-6.4	4.9	0.1	-1.4

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO I. 23

Sektörlerin Reel GSYİH[1] Büyüme Hızına Katkısı[1]
Contribution of Sectors to Real GDP Growth[1]

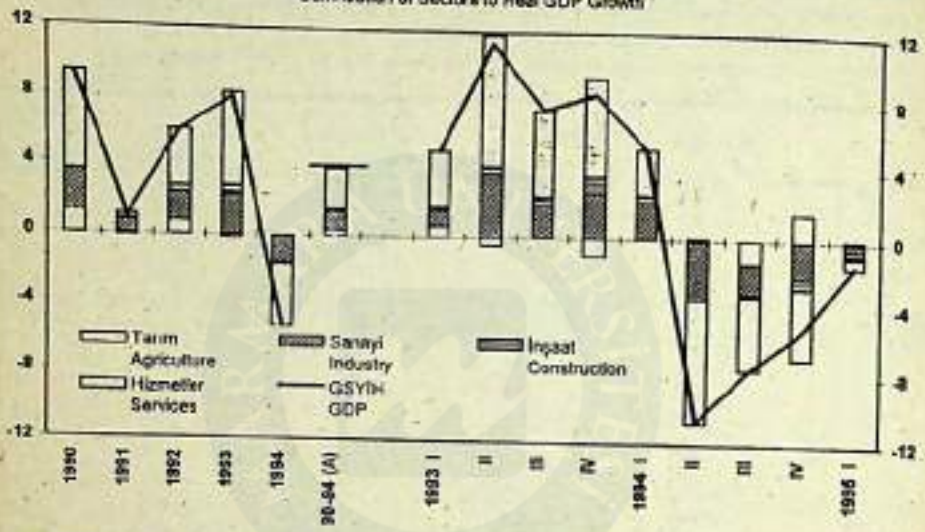

[1] Üretim yönünden - production based

Harcamaların Reel GSYİH Büyüme Hızına Katkısı[1]
Contribution of Expenditures to Real GDP[2] Growth[1]

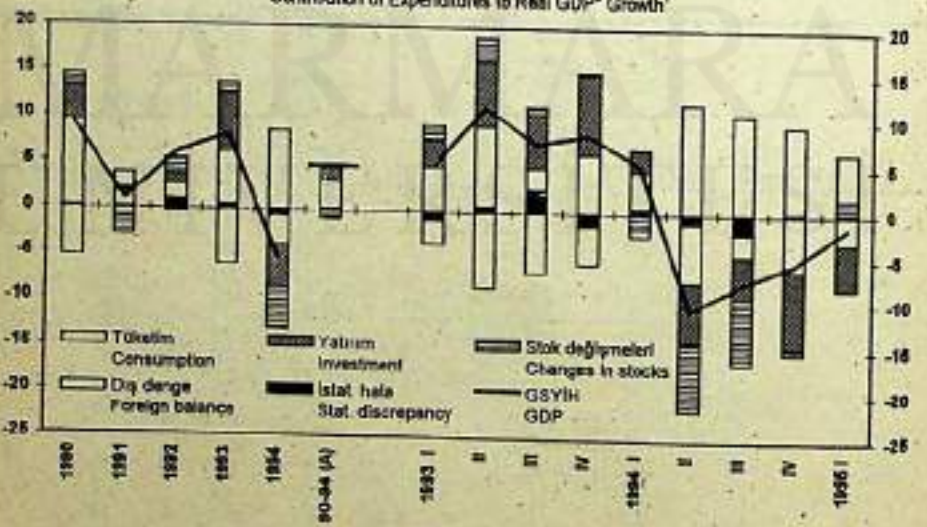

[1] Yüzde Değişim-Bir önceki yılın aynı dönemindeki GSYİH'nin oranı olarak

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO I.23

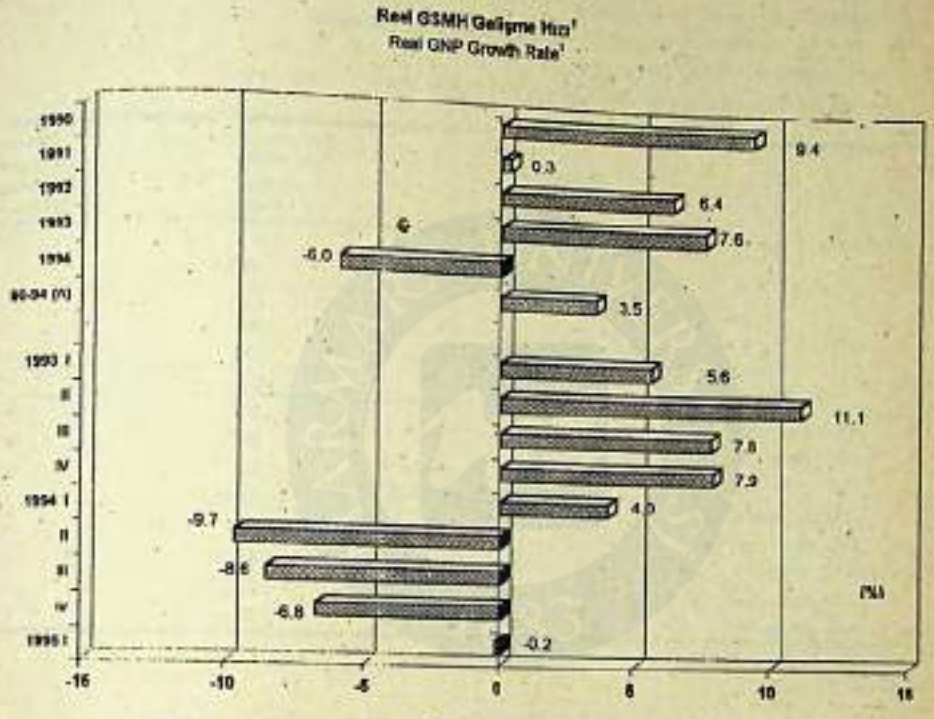

[1] 1987 alıcı fiyatlarıyla, üretim yönünden

[1] At 1987 purchasers' prices, production based

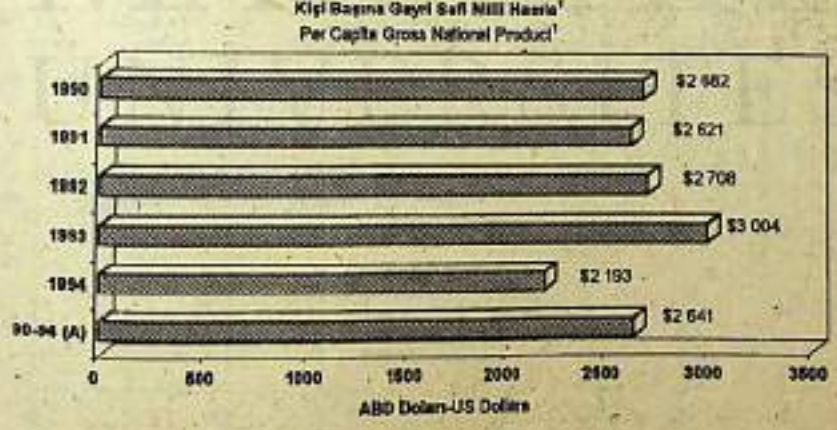

[1] cari alıcı fiyatlarıyla, üretim yönünden

[1] At current purchasers' prices, production based

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO I. 24

Büyüme, Enflasyon[1] ve İstihdam
(Bir Önceki Yılın Aynı Altı Aylık Dönemine Göre Yüzde Değişim)
Growth, Inflation[1] and Employment
(Percentage Change Over the Same Six Months Period of the Previous Year)

	Reel GSMH büyüme hızı Real GNP growth rate	Toptan eşya fiyat indeksi Wholesale price index	İstihdam artış hızı Growth rate of employment
1990	9.4	52.3	1.8
1991	0.4	55.3	2.2
1992	5.4	62.1	0.2
1993	7.6	58.4	0.2
1994	-6.0	120.7	2.8
90.94 (A)	3.6	69.8	1.4
1991 Nisan-April	3.8	53.3	7.0
1991 Ekim-Oct.	1.3	57.1	-2.5
1992 Nisan-April	3.4	64.1	-2.2
1992 Ekim-Oct.	5.8	60.5	2.6
1993 Nisan-April	5.8	55.2	0.6
1993 Ekim-Oct.	8.7	61.1	-0.3
1994 Nisan-April	-3.5	63.9	3.1
1994* Ekim-Oct.	-8.9	130.9	2.5

[1] Toptan eşya fiyatları indeksi
[1] Wholesale price index

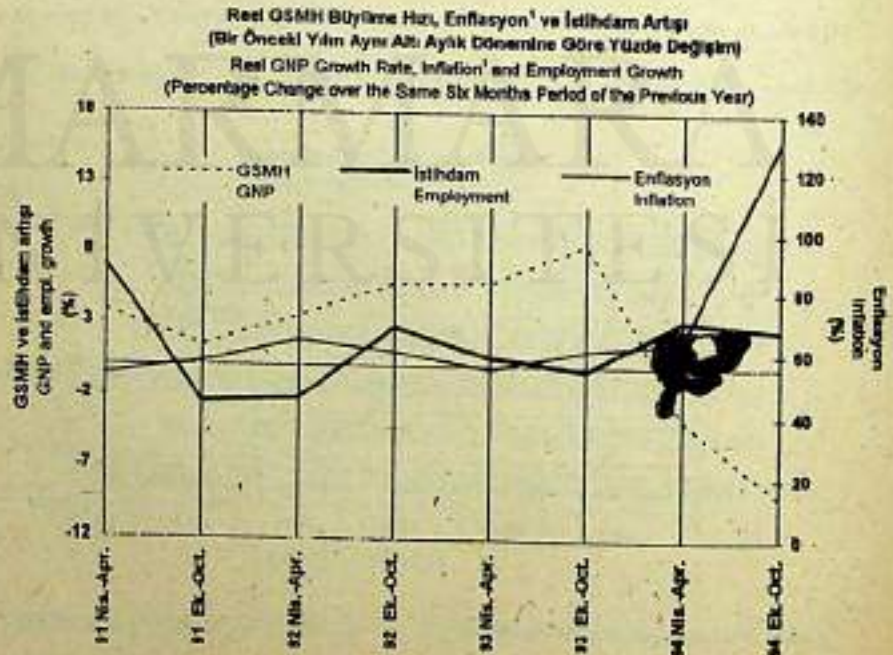

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU KESİMİ GENEL DENGESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

I. KAMU KESİMİ GENEL DENGESİ GÖSTERGELERİ

I.1. Genel Olarak Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirleri

Kamu kesimi çözümlemeleri, temelde kamu harcamaları ile kamu gelirlerinin incelenmesi suretiyle yapılabilir. Kamu harcama ve gelirlerinin azlığı veya çokluğunu ülkenin milli gelir düzeyi, milli gelirin dağılımı, fiyat hareketleri, istihdam vb. temel büyüklükler tarafından belirlenir.

Kamu harcama ve gelirleri; ekonomik büyüme, fiyat istikrarı, dış dengenin sağlanması, istihdam derecesinin yükseltilmesi, kamu hizmetlerinin gerektiği biçimde yerine getirilmesi vb. amaçları gerçekleştirmede kullanılan bir iktisat politikası aracıdır.

I.1.1. Kamu Harcamaları

Kamu harcamaları; devletin ekonomik, sosyal, siyasal ve idari amaçlarını gerçekleştirmek üzere kamusal mal ve hizmet üretimi için yaptığı harcamalar olarak tanımlanabilir.

Kamu harcamaları; üretim, fiyat istikrarı ve istihdam gibi büyüklüklere dolaysız olarak etki ettiğinden, kamu harcamalarının miktarı ve niteliği çözümlemelerde büyük önem taşır.

Kamu harcamaları genellikle; cari harcamalar, yatırım harcamaları, transfer harcamaları ve stok değişim fonundan oluşur. Şimdi bunları kısaca özetleyelim.

Cari harcamalar:

Genel yönetim faaliyetinin gerektirdiği ve bu amaçla yapılan harcamalardır (sermaye mallarına yapılan harcamalar

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

hariç). Cari harcamalar; bir yıl içinde faydası ortadan kalkan, dayanıksız mallara ve/veya hizmetlere yapılan harcamalardır ve yıllar itibariyle boyutları değişse de adeta rutin olarak yapılan giderlerdir. Personel giderleri, ısıtma, aydınlatma, kırtasiye, kira, su, küçük bakım ve onarım vb. giderler bu türdendir. Cari harcamaların önemi, devletin faaliyetlerini (temelde personel istihdamı) sürdürebilmesi için yapması zorunlu ödemeler sınıfından olmasından kaynaklanmaktadır.

Yatırım Harcamaları:

Ülkenin üretim kapasitesini arttırmak amacıyla üretim araçlarına yapılan harcamalardır ve ülkedeki sermaye oluşumuyla doğrudan ilgilidir. Binalar, yollar, barajlar, makine ve tesisler, kamulaştırma giderleri, vb. harcamalar örnek olarak sıralanabilir.

Yatırımı harcamaları, cari harcamaların tersine, faydası bir yıldan daha uzun sürelere yayılan ve dayanıklı üretim faktörlerinin verimliliğini arttıran mallara yapılan giderlerdir. Cari harcamalar ile transfer harcamalarının üretim ve istihdam etkileri dolaylı yoldan ortaya çıkar; oysa yatırım harcamaları üretim ve istihdam üzerinde birinci derecede etkili olan harcamalardır.

Yatırım üzerinde durulması gereken nokta, yatırımların planlanan miktarları ile gerçekleşen miktarları arasındaki farktır. Geçekleşen miktarların planlanan miktarlardan düşük olması bir olumsuzluktur. Örneğin Türkiye'de gerçekleşen yatırım miktarları hemen daima planlanan düzeyinin altında kalmaktadır. Bunun en temel nedeni, kuşkusuz, KİT yatırımlarının finansmanında karşılaşılan ciddi darboğazlardır.

Transfer harcamaları:

Transfer harcamaları, belirli bir mal ve hizmet karşılığı olmaksızın devletçe yapılan satın alma gücü aktarmalarıdır. Çeşitli sosyal ve mali nedenlerle gerçekleştirilen bu aktarmalar

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sonucunda ülkedeki satınalma gücü belirli kişiler veya toplumsal kesimler arasında el değiştirmiş olur.

Transfer harcamalarına örnek olarak; iktisadi devlet teşekküllerinin yatırımlarını gerçekleştirmeleri için devletin yaptığı katkılar, katma bütçeli yönetimlere[19] yapılan aktarmalar, emekli sandığı vb. sosyal amaçlı kurum ve kuruluşlara yapılan harcamalar, iç ve dış borçlar nedeniyle ödenen faizler vb. sayılabilir.[20]

Gerek cari ve gerekse transfer harcamalarının tipik özelliği, Türkiye örneğinden bakarsak, kalkınma plan ve programlarında öngörülenin çok üzerinde aniden hükümetlerce arttırılabilmeleridir. Bu durum kamu kaynaklarının kullanımından etkinlikten hızla uzaklaşıldığının bir göstergesi olarak düşünülebilir.

---

[19] Katma bütçeli kuruluşlar: harcamalarını özel gelirleri ile karşılayan ve genel bütçe dışında yönetilen kamu kuruluşlarıdır. Bu kuruluşların bütçeleri devletin genel bütçesinin bir eki niteliğindedir. Ve onunla konsolide edilir. Katma bütçeli idarelerin genel bütçeyle ilişkisi, bu kuruluşların harcamaları ile özgelirleri arasındaki gelir aleyhindeki farkın kabine yardımıyla kapatılması biçimde olur. Gelir fazlası veren katma bütçelerde bu ilişki kuşkusuz tersinedir. Genel bütçeden katma bütçelere yapılan hazine yardımı Maliye Bakanlığının transfer harcamaları içinde yer alır. Bu bütçelerin gelir fazlaları ise, genel bütçe gelirleri içinde vergi dışı gelirler arasında gösterilir. Türkiye'de katma bütçeli idarelerin büyük bölümünü üniversiteler ve Yüksek Öğretim Kurumu bütçesi oluşturur. Bunlar dışında, şu genel müdürlükler örnek olarak sayılabilir: Vakıflar, Devlet Su işleri Vb.

[20] Transfer harcamaları; dolaysız transfer harcamaları--dolaylı transfer harcamaları, gelir ve sermaye transferleri harcamaları, verimli transfer harcamaları--verimsiz transfer harcamaları biçimlerinde de sınıflandırılabilmektedirler. Literatürde harcamaların *verimli(üretken) harcamalar - verimsiz (üretken olmayan) harcamalar* şeklinde de (oldukça tartışmalı bir biçimde) sınıflandırıldığı olmaktadır. Bu ayırıma göre, verimli, üretken harcamalar, ekonomik potansiyeli arttıran harcamalardır. Öte yandan, ulusal kaynakların tüketilmesine yol açan harcamalar ise verimsiz harcamalar olarak nitelendirilmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

I.2. Gösterge Olarak "Kamu Kesimi Genel Dengesi Tablosu"

Kamu kesiminin incelenmesine çeşitli göstergeler ele alınarak başlanılabilir. Bununla birlikte bunların belki de en sağlıklısı, çeşitli noktalara ışık tutması bakımından, ekonomiyi yönetenlerin yarınlara nasıl baktığının bir belgesi olarak genel olarak Kalkınma Planına özel olarak da ilgili yıla ilişkin Hükümet Programına bakılmalıdır. Hükümet Programından en önce **Kamu Kesimi Genel Dengesi** tablosu incelenmelidir.

Kamu Kesimi Genel Dengesi tablosunda;

- Konsolide bütçe (genel bütçe ile katma bütçelerin toplamı),
- Kamu İktisadi Teşebbüsleri,
- Yerel Yönetimler,
- Döner Sermayeler,
- Sosyal Güvenlik Kuruluşları, ve
- Fonlara

ait toplam gider ve toplam gelir hedefleri yer alır. Bunların yanında vergiler ile diğer kamu gelirlerine ait hedefler de kamu kesimi genel dengesi tablosunun toplam gider ve toplam gelir değerlerine dahildir.

Kamu kesimi genel dengesindeki genel toplam giderlerin toplam gelirleri aşan kısmı, kamu kesiminin bu miktar kadar borçlanma ihtiyacında olduğunu gösterir. Bu sayının büyüklüğüne bakmak suretiyle, gelecek dönemde kamu kağıtlarının getirileriyle ilgili çok genel de olsa, tahminlerde bulunmak mümkündür. Sonuç olarak, bu tablo ekonominin gelirleri, giderleri ve aradaki farka bağlı olarak borçlanma ihtiyacı konusunda özet bilgiler içerir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
KÜTÜPHANE ve DOKÜMANTASYON
DAİRE BAŞKANLIĞI

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

I.3. Bütçe İle İlgili Göstergeler

I.3.1. Bütçe Harcamaları

Genel Olarak

Gelecekte belirli bir dönemde gerçekleşmesi öngörülen gider ve gelirlerin karşılıklı tahminlerini içeren cetvele *genel bütçe* denilir. Gider ve gelirlerin gerçekleşmeleri aynı anda olmadığından, bunların tahminini ifade eden bütçe ister özel kesim, ister kamu kesimi olsun, firmaların planlama ve denetimlerinde çok önemli bir unsurdur.

Konumuz bakımından özel kesim bütçelerini bir yana bırakacak olursak, kamusal anlamda bütçe, kamu kesiminin gelecek dönem(genellikle bu, bütçenin hazırlandığı yılı izleyen yıldır) içinde toplayacağı gelirleri, yapacağı giderlerle bir arada gösteren, yani, kaynak-harcama dengesini sergileyen ve yasama organının (meclis) yürütme organına (hükümete) bu konuda verdiği yetkiyi gösteren bir belgedir.

Bütçe giderlerinin bütçe gelirlerinden daha fazla olması ile ortaya çıkan farkı *bütçe açığı* adı verilir. Tersine, bütçe giderlerinin gelirlerinden daha düşük olması ise, bütçe fazlası olarak isimlendirilir.

Bütçe gelir ve harcamalar toplamının birbirine eşit olmasına **denk_*bütçe*** veya **bütçe denkliği** denilir. Konuyla ilgili literatürdeki geleneksel görüşlere göre, bütçe aritmetik olarak denk olmalıdır; ülkenin genel ekonomik yapısına bakılmaksızın bütçenin gelir ve harcamalar tutarlarının denkliği sağlanmalıdır. Günümüz tezlerine göre ise, sorun bütçenin denk olup olmaması değil, ekonomideki temel büyüklükler arasındaki dengenin sağlanmasıdır. Buna göre, asıl olan ekonomideki genel dengelerin sağlanamaması durumunda bütçenin denk olup olmamasının bir anlam taşımamasıdır; kısaca, genel dengeler bütçe denkliğinden daha önemlidir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Türkiye bakımından yaygın problem bütçe giderlerinin bütçe gelirlerinden fazla olması ve ortaya *bütçe açığının* çıkmasıdır. Şimdi bu iki ana kalemin[22] içeriğini daha yakından görelim.

I.3.2. Bütçe Gelirleri

Bütçenin harcamalar dışındaki ana kalemi **bütçe gelirleridir**. Vergi gelirleriyle ilgili tahsilat hedefleri, bütçenin açık vermesi durumunda -ki Türkiye'deki genel durum budur- kaynakların hangi vergilerle karşılanacağını gösterir.

Bütçe gelirleri, bilindiği gibi üç kısımdan oluşur: Vergi gelirleri, vergi dışı normal gelirler ve özel gelirler ile fonlardır. Bunlar içinde en önemlisi, vergi gelirleridir. Bunları kısaca şöyle özetleyebiliriz.

1-Vergi gelirleri:

Kamu gelirleri içinde en büyük kısmı oluşturan vergi gelirleri beş büyük dilim halindedir

- Gelirden alınan vergiler: Kurumlar Vergisi ile Gelir Vergisi
- Servetten alınan vergiler: Motorlu Taşıtlar Vergisi ile Veraset ve İntikal Vergisi
- Mal ve hizmetlerden alınan vergiler: Bu gruba giren vergiler içinde en büyük pay dahilde alınan Katma Değer Vergisidir. Bunun dışında; Ek Vergi, Taşıt Alım Vergisi, Akaryakıt Tüketim Vergisi, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi, Damga Vergisi ve Harçlar (tapu harçları, yargı harçları, trafik harçları vb.) vardır.

[22] Bunların 1995 mali yılı Konsolide Bütçe içindeki büyüklükleri için, bu bölümün ekindeki ilgili tabloya bkz.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

I.3. Bütçe İle İlgili Göstergeler

I.3.1. Bütçe Harcamaları

Genel Olarak

Gelecekte belirli bir dönemde gerçekleşmesi öngörülen gider ve gelirlerin karşılıklı tahminlerini içeren cetvele *genel bütçe* denilir. Gider ve gelirlerin gerçekleşmeleri aynı anda olmadığından, bunların tahminini ifade eden bütçe ister özel kesim, ister kamu kesimi olsun, firmaların planlama ve denetimlerinde çok önemli bir unsurdur.

Konumuz bakımından özel kesim bütçelerini bir yana bırakacak olursak, kamusal anlamda bütçe, kamu kesiminin gelecek dönem(genellikle bu, bütçenin hazırlandığı yılı izleyen yıldır) içinde toplayacağı gelirleri, yapacağı giderlerle bir arada gösteren, yani, kaynak-harcama dengesini sergileyen ve yasama organının (meclis) yürütme organına (hükümete) bu konuda verdiği yetkiyi gösteren bir belgedir.

Bütçe giderlerinin bütçe gelirlerinden daha fazla olması ile ortaya çıkan farkı *bütçe açığı* adı verilir. Tersine, bütçe giderlerinin gelirlerinden daha düşük olması ise, bütçe fazlası olarak isimlendirilir.

Bütçe gelir ve harcamalar toplamının birbirine eşit olmasına **denk_*bütçe*** veya **bütçe denkliği** denilir. Konuyla ilgili literatürdeki geleneksel görüşlere göre, bütçe aritmetik olarak denk olmalıdır; ülkenin genel ekonomik yapısına bakılmaksızın bütçenin gelir ve harcamalar tutarlarının denkliği sağlanmalıdır. Günümüz tezlerine göre ise, sorun bütçenin denk olup olmaması değil, ekonomideki temel büyüklükler arasındaki dengenin sağlanmasıdır. Buna göre, asıl olan ekonomideki genel dengelerin sağlanamaması durumunda bütçenin denk olup olmamasının bir anlam taşımamasıdır; kısaca, genel dengeler bütçe denkliğinden daha önemlidir.

ARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Türkiye bakımından yaygın problem bütçe giderlerinin bütçe gelirlerinden fazla olması ve ortaya *bütçe açığının* çıkmasıdır. Şimdi bu iki ana kalemin[22] içeriğini daha yakından görelim.

1.3.2. Bütçe Gelirleri

Bütçenin harcamalar dışındaki ana kalemi **bütçe gelirleridir**. Vergi gelirleriyle ilgili tahsilat hedefleri, bütçenin açık vermesi durumunda -ki Türkiye'deki genel durum budur- kaynakların hangi vergilerle karşılanacağını gösterir.

Bütçe gelirleri, bilindiği gibi üç kısımdan oluşur: Vergi gelirleri, vergi dışı normal gelirler ve özel gelirler ile fonlardır. Bunlar içinde en önemlisi, vergi gelirleridir. Bunları kısaca şöyle özetleyebiliriz.

1-Vergi gelirleri:

Kamu gelirleri içinde en büyük kısmı oluşturan vergi gelirleri beş büyük dilim halindedir

- Gelirden alınan vergiler: Kurumlar Vergisi ile Gelir Vergisi
- Servetten alınan vergiler: Motorlu Taşıtlar Vergisi ile Veraset ve İntikal Vergisi
- Mal ve hizmetlerden alınan vergiler: Bu gruba giren vergiler içinde en büyük pay dahilde alınan Katma Değer Vergisidir. Bunun dışında; Ek Vergi, Taşıt Alım Vergisi, Akaryakıt Tüketim Vergisi, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi, Damga Vergisi ve Harçlar (tapu harçları, yargı harçları, trafik harçları vb.) vardır.

[22] Bunların 1995 mali yılı Konsolide Bütçe içindeki büyüklükleri için, bu bölümün ekindeki ilgili tabloya bkz.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

- Dış ticaretten alınan vergiler: Bu gruptaki vergiler; Gümrük Vergisi (Akaryakıt dışı maddelerden alınan gümrük vergisi, akaryakıttan alınan gümrük vergisi, tek ve maktu vergi), ithalde alınan katma değer vergisi, İthalat Damga Vergisi, ve Rıhtım Vergisi'dir.

- Aldırılan vergi artıkları

2- Vergi Dışı Normal Gelirler

Vergi dışı normal gelirler toplam kamu gelirlerinin yaklaşık %7-9'unu kapsar. Bu tür gelirler beş grupta ele alınır.

- Devletçe yönetilen kurumlar hasılatı ve devlet payları: Bunlar devletçe yönetilen kurumlar hâsılatı (resmi basımevleri, okul ve diğer kurumların hasılatı ve katma bütçeli idarelerin gelir fazlalaşır), devlet payları (petrolden devlet hakkı, madenlerden devlet hakkı vs.), belirli giderler karşılığı gelirler(teftiş mukabili şirketlerden alınan gelirler, kambiyo murakabesi mukabilinde Cumhuriyet Merkez Bankası'ndan alınan gelirler vs.) ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası hasılatıdır;

- Devlet patrimuvanının gelirleri: Bunlar taşınmaz mallar gelirleri (taşınmaz mallar satış bedeli ve taşınmaz mallar idare gelirleri), taşınır mallar gelirleri (taşınır mallar satış gelirleri ve değerli kağıt satış gelirleri), Hazine portföyü ve iştirakleri gelirleridir (iktisadi devlet teşekküllerinden gelirler, iştirak gelirleri, döner sermayeden gelirler ve diğer cüzdan gelirleri);

- Faizler ve ikrazlarından geri alınanlar;

- Cezalar: Bunlar para cezaları,vergi ve zam cezaları ile trafik cezalarıdır;

- Çeşitli gelirler

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

3- Özel Gelirler ve Fonlar

Özel gelirler ve fonlar genelde vergi gelirlerinin en düşük kısmını oluşturur. Hibe ve yardımlardan oluşan özel gelirler ile fonlardan oluşur.

Bu belirtilenler dışında vergi gelirleri, vasıtasız (dolaysız) vergiler, vasıtalı (dolaylı) vergiler ve servet vergileri olmak üzere üçe ayrılarak da tasnif edilebilmektedir.

I.3.3. Konsolide Bütçe

Konsolide bütçe, devletin bütün gelir ve giderlerinin tek bir bütçe içinde toplanmasını amaçlayan "bütçe birliği" ilkesinin sağlanabilmesi amacıyla kamuya ait bütün birimler bütçelerinin bir araya getirilmesi (konsolide edilmesi) suretiyle oluşturulan bütçeye konsolide bütçe adı verilir.

Konsolide bütçe, dar anlamıyla, genel ve katma bütçeli idarelerin bütçelerinin birleştirilmesi ile elde edilen bütçeyi ifade eder. Bu tür bütçenin hesaplanmasında, genel bütçeli idarelerin ödeneklerine, katma bütçeli idare ödenekleri eklenmekte, bu toplamdan, genel bütçeden katma bütçeli idarelere yapılan hazine yardımları düşülerek konsolide bütçe elde edilmektedir.

Geniş anlamda konsolidasyon ise, bütün kamu kesimi birimlerinin, harcama ve gelirleri toplanarak sağlanabilir. Buna göre geniş anlamda konsolide bütçenin hesaplanabilmesi için, genel bütçe, katma bütçe, yerel yönetimler, KİT'ler ile döner sermaye işletmelerinin tüm harcama ve gelirlerinin bir araya getirilmesi gerekmektedir. Konsolide bütçe açığı, kamu kesiminin borçlanma ihtiyacının en önemli kaynağıdır ve konsolide bütçe giderlerinin konsolide bütçe gelirlerini aşan kısmıdır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

I.3.4. Bütçe Açığı ve Ekonomi

Bütçe açığı, yukarıda da belirtildiği gibi, devlet harcamalarının karşılanmasında devlet gelirlerinin yetersiz kalmasıyla, veya bir başka açıdan, devletin gelirlerinden daha fazla harcama yapmasıyla ortaya çıkan bir problemdir. Bu sorunun çözümü tanımdan da anlaşılacağı gibi son derece açıktır: Ya harcamalar kısılmalıdır, ya gelirler arttırılmalıdır; veya belirli oranlarda harcamalar azaltılırken, eşanlı olarak gelirler fazlalaştırılmalıdır. Bütçe açığı karşısında devletin kaynak gereksinmesi; cari harcamaların azaltılması, borçlanma yoluyla finansman sağlanması ve/veya açık finansman yoluyla karşılanabilir. Bütçe açığının kapatılmasındaki en sağlıklı yol, bilindiği gibi, harcamaların kısılması ve gelirlerin vergilerin arttırılması gibi yollara başvurmaktır. Bunların dışındaki iç borçlanma ve/veya açık finansman sorunu daha zor çözümlenebilir hale getirecektir. Gerçekten, diğer faktörlerde bir değişme yokken, normal koşullar altında bütçe açığının iç borçlanmayla karşılanması durumunda bunun ilk eldeki etkisi faiz oranlarının artması, bu kanaldan da bütçe giderlerinin fazlalaşması ve bir sonraki aşamada bütçe açığı sorununun çözümünün güçleşmesidir. Bunun yanında, faiz oranlarındaki artış sonucunda enflasyonist baskıların da artmasıyla bütçe açığını kapatmak daha zorlaşacaktır.

I.4. Kamu Açığı ve Borçlanma

I.4.1. Kamu Açığı

Kamu kesimi açığı, toplam kamu gelirlerinin toplam giderlerden daha düşük olmasıyla ortaya çıkar ("fazla" ise bunun tam tersidir). Yukarıdaki paragraflarda da belirtildiği gibi, kamu kesimi gelir ve giderlerinin kapsamına; konsolide bütçe (genel bütçe ile katma bütçeli kuruluşların bütçeleri toplamı), kamu iktisadi teşebbüsleri, yerel yönetimler, çeşitli fonlar, sosyal güvenlik kuruluşlarının bütçeleri ile döner sermaye hesapları girmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ülke performanslarının değerlendirilmesinde hemen ilk elde bakılan noktalardan biri kamu gelir ve giderleri arasındaki farktır. Genellikle gelirler aleyhinde olan bu fark (kamu açığı) kamunun ilgili dönemde ne kadar borçlanmaya ihtiyacı olacağını gösterir.

1995 mali yılı Konsolide Devlet Bütçesi[23] 1 katrilyon 331 trilyon lira olarak bağlanmıştır. Bunun 1 katrilyon 325 trilyon liralık kısmı ise katma bütçe ödenekleri oluşturmaktadır. Bütçe tasarısında katma bütçeli idareleri 139 trilyon 605 milyar 767 milyon lira Hazine yardımı öngörülmektedir. Bu miktar yüksek-öğretim kurumlarının cari hizmet maliyetlerine yapılacak devlet katkısını da kapsamaktadır. 1995 mali yılı bütçe tasarısında, yatırım harcamaları içerisinde yer alan işçilikle ilgili ödenekler personel ödenekleri ile transferler içerisinde gösterilmiştir. Böylece yatırım harcamalarının sadece fiziki yatırımlarla ilgili harcamaları sergilemesi amaçlanmıştır.

Konsolde bütçe ödeneklerinin 426 trilyon 840 milyar lirası personel, 125 trilyon lirası diğer cari, 88 trilyon 500 milyar lirası yatırım ve 690 trilyon 660 milyar lirası transfer harcamalarına ayrılmıştır. Yatırım harcamaları, işçilik ödenekleri dahil edildiğinde 128 trilyon 500 milyar liraya ulaşmaktadır.

Transfer ödeneklerinin 388 trilyon lirası borç faizlerine, 49 trilyon lirası fonlar tarafından yürütülecek hizmetlere, 26 trilyon lirası vergi iadelerine, 20 trilyon lirası tarımsal teşviklere ayrılmıştır. Ayrıca, bu yılın bütçesinde ilk defe Sosyal Sigortalar Kurumu ve Bağ-Kur için de ödenek ayrılmıştır.

1995 yılı Konsolide Bütçe Gelirleri 1 katrilyon 133 trilyon olarak öngörülmüştür. Bu miktarın 1 katrilyon 127 trilyon lirası genel bütçe geliri, 6 trilyon lirası katma bütçe

[23] Bkz. 1995 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

gelirıdır. Gelir ile gider arasındaki 198 trilyon liralık net istikraz hasılatı ile karşılanması hedeflenmiştir.

Genel bütçe gelirinin 880 trilyon lirası vergi gelirlerinden, 74 trilyon lirası vergi dışı normal gelirlerden, 173 trilyon lirası da özel gelir ve fonlardan meydana gelmektedir. Özel gelir ve fonların 170 trilyonluk kısmı fonlardan sağlanacak gelirlere ait bulunmaktadır. 880 trilyon liralık vergi gelirleri içindeki en büyük pay 346 trilyon 200 milyar lira ile gelir üzerinden alınan vergilerden oluşmaktadır. Bunun toplam vergi gelirleri içindeki payı %39.3'tür. Servet üzerinden alınan vergilerin 7 trilyon 900 milyar liraya, mal ve hizmetlerin alınan vergilerin 363 trilyon 900 milyar liraya, dış ticaretten alınan vergilerin 146 trilyon 900 milyar liraya ulaşması beklenmektedir.

1.4.2. Kamu Kesimi Borçlanma Gereği

Bu konuda kullanılan göstergenin adı da zaten *"Kamu Kesimi Borçlanma Gereği"*dir (KKBG) (*Public Sector Borrowing Requirement-PSBR*) KKBG, kamunun gelir gider farkının, gayrisafi milli hasılaya oranlanması olarak ifade edilir ve kullanılır. KKBG yılda bir defa hesaplanır ve dolayısıyla bir kez açıklanır. Hükümet programında ise gelecek yıla ait tahmin yer alır.

Türkiye'de KKBG oranları 1970-80 döneminde %12-13 dolayında gerçekleşmiştir. 1980'den bu yana KKBG oranlarının dalgalı bir gelişim çizgisi izlediği görülmektedir. Aşağıda 1980'den 1994'e kadar olan dönemdeki KKBG/GSMH ve bileşimi görülmektedir

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO II.1
KKBG/GSMH VE BİLEŞİMİ

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Konsolide Bütçe	3.7	1.9	1.8	2.7	5.3	2.9	3.6
KİT	5.8	2.9	2.4	2.6	2.3	3.1	3.4
Mahalli İdareler	0.4	0.0	0.0	0.0	0.1	0.2	0.3
Sosyal Güv. Kur. (Döner Ser. Kur.)	0.6	0.1	0.2	0.6	0.4	0.5	0.4
Fonlar					0.6	0.8	2.2
Toplam KKBG	10.5	4.9	4.3	6.0	6.5	4.6	4.7

			(1)			(1)	(2)
	1987	1988	1990	1991	1992	1993	1994
Konsolide Bütçe	4.5	4.0	3.7	7.4	6.1	9.2	9.0
KİT	4.2	2.8	6.1	4.4	4.7	0.5	2.8
Mahalli İdareler	0.5	0.4	0.1	0.6	1.1	4.0	0.2
Sosyal Güv. Kur. (Döner Ser. Kur.)	-0.7	-0.1	0.6	0.2	0.3	1.2	1.3
Fonlar	-0.7	-0.7	-0.2	1.8	2.8	1.4	0.9
Toplam KKBG	7.8	6.4	10.2	14.5	14.9	16.3	14.2

(1) Tahmin

(2) Program (1994 yılı tahmini 12.1'dir)

Kamu kesimi borçlanma gereğinin kesimler itibariyle dağılımına bakıldığında 1980 yılında önemli bir paya sahip olan KİT'lerin ağırlığının 1983 ve 184 yıllarında düştüğü, bununla birlikte 1985 yılında özellikle altyapı yatırımlarındaki yüksek artış nedeniyle yeniden artmaya başladığı görülmektedir. 1987 yılından itibaren KİT'lerin yatırımlarında

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

görülen azalmaya paralel olarak KKBG'ne katkılarının azaldığı söylenebilir. KKBG içinde konsolide bütçenin payı 1981 ve 1982 yıllarında önemli ölçüde düşmüş, 1983 yılında tedrici bir artış göstermiştir. 1984 yılında ise vergi oranlarının düşürülmesi ve yerel yönetimlere konsolide bütçeden verilen payların arttırılması sonucunda önemli bir sıçrama gözlenmiştir. Bu dönemden sonra da konsolide bütçenin KKBG içindeki payı önemini korumuştur. 1980'de %3.8 civarında yerel yönetimlerin toplam KKBG içindeki büyüklüğü 1981-85 döneminde sıfır dolayında olmuş, 1986 yılından itibaren artış eğilimine girmiş ve 1986-88 döneminde yaklaşık %6 mertebesinde seyretmiştir. 1984 yılından itibaren kamu kesimi dengesi içinde yer alan bütçe dışı fonların dönem boyunca finansman fazlası verdikleri gözlenmektedir. Özellikle 1986 yılında yurtiçi ve yurtdışı petrol fiyatlarındaki değişmelerin Akaryakıt Fiyat İstikrar Fonunu olumlu yönde etkilemesi ile fonların finansman fazlasının gayrısafi milli hasılanın %2.2'sine ulaşmıştır. KKBG, 1980-90 döneminin ikinci yarısında milli gelirin yıllık ortalama %5'i, 1990 sonrasında ise %13-14 düzeyine yükselmiştir. Kamu açıklarının 1986'dan başlayarak süreklilik kazanan bir artış eğilimi göstermesi, özellikle kamu cari ve transfer harcamalarındaki artıştan kaynaklanmıştır. Gelişme, sadece iç ve dış borçların hızla artmasına yol açmakla kalmamış, borç stoklarının büyümesi yıllık anapara ve faiz ödemelerinin de giderek ağırlaşması sonucunu doğurmuştur. KKBG/GSMH oranının 1990 sonrasında yaklaşık yıllık %15 düzeyine çıkması izlenen yüksek faiz-aşırı değerli kur politikası sonucunda kısa süreli sermaye girişi esasına dayanan bir borçlanma yaklaşımının sonucudur. 1989'dan başlayarak uluslararası sermayenin ülkeye akışının serbestleşmesi, kamu açıklarının artışı iç borçlanmayı ve bu arada iç faiz oranlarının artışını da beraberinde getirmiştir. İç faiz oranlarının artışı, yurt dışından kısa süreli spekülatif sermayenin ülkeye girişini hızlandırmıştır. Kısa süreli yabancı sermaye girişleri, ithalatın finansmanın kolaylaştırdığı gibi, iç borçlanma için ek kaynak da oluşturmuştur. İzlenen finansman yönetimi TL'nın yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazanması sonucunu

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

vermiş, bu da bir yönden yüksek faizli dış borçlanma, diğer yandan da ihracatı göreli olarak güçleştiren, buna karşılık ithalatı kolaylaştıran bir etki yaratmıştır.

KKBG/GSMH oranı ülkelerin ekonomik yapılarına göre farklılık göstermektedir. Bu oran OECD ülkelerinde yaklaşık %4 dolayındadır. Aşağıda bazı ekonomilerin kamu açıklarının gayrisafi milli hasılaya oranı (1991 yılı itibariyle) verilmektedir.

TABLO II.2
SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE KAMU AÇIĞI /GSMH ORANLARI

ÜLKE	K. Açığı/GSMH	ÜLKE	K. Açığı/GSMH
Almanya	2.5	A.B.D	4.8
İtalya	10.0	Meksika	0.8(X)
Yunanistan	26.2	Brezilya	5.9
Portekiz	5.0	Arjantin	0.5
İspanya	2.3	Japonya	1.6
Macaristan	0.8(X)	Güney Kore	1.7
Mısır	6.8	Filipinler	2.1
Tunus	4.3	Malezya	2.3
İsveç	0.7(X)	Tayland	5.0(X)

(X) Kamu Fazlası

KKBG, OECD ülkelerinde yaklaşık %4'tür. Yapılan ampirik çalışmalar bu oranın yaklaşık %9-10'dan fazla olmasının, faiz oranları ve enflasyonun artması yönünde baskı yaptığını göstermektedir. Türkiye'de bu oranlar 1992'de (GSMH Yeni seri değerleri üzerinden) %10.3, 1993'de %10.6

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olmuştur. 1994'de %7.5 düzeyine inmiştir. 1995 yılı program hedefi ise %5.1'dir.[24]

KKBG oranının yüksek olması durumunda, ekonomide reel yatırım alanlarında kullanılabilecek fonlar kamuya aktığından, özel kesim reel yatırım alanlarının adeta dışına itilmektedir. Bu durum literatürde "dışlama etkisi" (veya "crowding-out") olarak bilinir.

Kamu açıkları, ayrıca, yüksek faizler nedeniyle bir yandan enflasyon sorununun çözümünde zorlaşırken, diğer yanda da rantlarla geçinen kesimlerin büyümesiyle gelir dağılımındaki bozukluk daha bir ciddi sorun haline gelir.

Öte yandan, kamu borçlanmasının artışı ve buradan sağlanan fonların büyük ölçüde daha önceki dönemlerde alınmış olan borçların ana paralarının ve faizlerinin ödenmesinde kullanılması, eğitim, sağlık vb. devletin asli fonksiyonlarının yerine getirilmesini neredeyse olanaksız duruma getirir.

Borçlanma yerine emisyona gidilmesi de enflasyon sorununu kronik hale getirecektir.

OECD ülkelerinde enflasyonun kaynağına ilişkin olarak yapılan çeşitli ekonometrik çalışmalarda enflasyonun %70'lik bir büyüklükle kamu kesimi açıklarına bağlı olduğunu ortaya konulmaktadır(diğer nedenler olarak, döviz kuru değişmeleri, tarımsal üretimde çeşitli nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan dalgalanmalar, çeşitli girdi maliyetlerindeki fazlalaş-malar ileri sürülmektedir). Aynı çalışmalarda KKBG'ndeki %1'lik artışın enflasyonu yaklaşık olarak %10 arttıracağı öngörülmektedir.

Bununla birlikte, kamu açıkları oldukça yüksek olmasına rağmen enflasyonu çok düşük olan ülkelerin varlığı da bir gerçektir. Bu yüzden kamu açıklarıyla enflasyon bağlantısında

[24] Ayrıntılı sayısal-veriler için bölüm sonundaki ilgili tabloya bkz.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ilişki "bire bir" olarak düşünmek pek sağlıklı bir yaklaşım sayılamaz.

Türkiye'de bu oran zaman zaman olağanüstü sayılabilecek düzeylere yükselebilmektedir. Bunun kaynağında; kamu iktisadi teşebbüsleri açıkları, yerel yönetim açıkları, destekleme politikalarından kaynaklanan açıklar, sosyal güvenlik kurumlarının açıkları ve bütçe açığı yer almaktadır (kamuoyunda bu açıklar 'beş kara delik' olarak anılmaktadır).

I.4.3. İç Borç Stoku

I.4.3.1. Genel olarak borçlar

Kamu kesimi açığının kapatılması yollarından biri, bilindiği gibi borçlanmadır. Kamusal borç, borcu alan kurumun, karşı tarafa (özel veya kamusal) karşı yerine getirmek zorunda olduğu bir yükümlülüktür. Bu yükümlülük, genellikle daha önce alınmış bulunan belirli bir paranın; ana para, faiz ve öteki ödentilerle birlikte geri verilmesi biçiminde yerine getirilmektedir. Kamusal borcun sağlanmasından geri ödemenin tamamlanmasına kadar geçen süredeki ödeme ve buna ilişkin faaliyetlerin tamamına **borç yönetimi** denilir. Borç yönetimi ekonominin genel özellikleri ve yapısına uygun olacak bir biçimde, alınacak borcun miktarının, ödeme koşullarının, ekonomiye getireceği yükün, borç servis (borç ödeme) yükünün ağırlaşması durumunda alınabilecek önlemlerin hesaplanmasını içerir. Kamu borçları arttıkça ekonominin bütünü bundan çok olumsuz bir biçimde etkilenir, bu yüzden, borç yönetimi de giderek güçleşir.

I.4.3.2. İç Borçlar

Kamu açıklarının finansmanının borçlanma aracılığı ile yapılmasının iki yolu bulunmaktadır. Bunlardan biri iç borçlanma, diğeri dış borçlanmadır. İç borç düzeyi Türkiye'de

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Hazine Müsteşarlığı (bundan sonra kısaca, Hazine)[25] tarafından hesaplanır ve her ay açıklanır. Ancak, açıklanan değer iki ay öncesine aittir. Verilerin teknik adıyla 'iki ay gecikmeli' olması, iç borçlara ilişkin analizleri olumsuz yönde etkilemektedir.

İç borç stokunun temel bileşenleri; devlet tahvilleri (hazine tahvilleri), hazine bonoları, kısa vadeli Hazine avansı ve konsolide borçlardır.

Devlet tahvili (government bond veya *hazine tahvili*-treasury bond) ödünç fon sağlamak amacıyla, bir yıl ve daha uzun (örneğin 5 yıl) vadeli olarak devletin çıkardığı borç senedidir. Enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde satılamayacağı için uzun vadeli devlet tahvilleri(böyle zamanlarda 1 yıl bile 'uzun' dönemdir) çıkartılmaz.

Devlet, tahvil çıkarma kararı alırken, bunları satın alacaklar bakımından da konuya yaklaşarak tahvillerin çeşitli açılardan çekici olmasına çalışır. Devlet tahvillerinin genellikle şu şekillerde çıkarıldığı görülmektedir:

- ***İsme yazılı tahviller***: Bu tip tahvillerin üzerinde satın alan kişinin ismi yer alır. Tahvillerin faizi direkt olarak sahibine ödenir. Ana paranın bir başkasına devri için resmi kayıtların değiştirilmesi zorunluluğu vardır.

- ***Hamiline yazılı tahviller***: Bunlar, elinde bulunduran kim ise onun olduğu kabul edilen tahvillerdir. Bu yüzden

[25] Hazine, kamusal gelirlerin toplanması ve kamusal harcamaların yapılmasına ilişkin faaliyetlerle görevli kurumdur. Bir anlamda devletin kasası niteliğindedir. Gelirlerin toplanması ile bunlar arasında zaman ve yer bakımından uyum sağlama işlemlerine "hazine işlemleri" denilir. Hazine işlemleri yurtiçi işlemler ve yurtdışı işlemler olarak ikiye ayrılırlar. Yurtiçi işlemlerin başlıcaları; gelirlerin toplanması, giderlerin ödenmesi ve dalgalı iç borçlanmalara ilişkin işlemlerdir. Yurtdışı işlemler ise, genel olarak, dış borçlanma ve kambiyo düzenlemeleri işlemleridir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

devir ve teslimde herhangi bir resmi işlem gerektirmezler. Tahvil, ödemeye yetkili kuruluşa kim tarafından getirilirse, faiz ve ana para ödemeleri ona yapılır.

- ***Hem isme, hem hamiline yazılı tahviller***: Bu tip tahvillerde ana para isme, faizleri ise hamiline yazılıdır. Tahvilin hamili faizi tahsil edebilir; ancak ana parayı alamaz.

Hazine Bonosu **(treasury bills)**, Türkiye'de Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nın her yıl belirli sınırlar içinde ve bütçe kanununa dayanarak çıkardığı kısa vadeli borçlanma aracıdır. Hazine bonoları hamiline yazılı olarak ve ihale yöntemiyle bankalara veya doğrudan doğruya halka arz edilmektedir. Vadeler, üç, altı, dokuz ve on iki ay olmaktadır. Bu kağıtların getirileri yüksek enflasyon dönemlerinde hayli yüksek olmaktadır. Enflasyon düzeyi düştükçe bonoların vadeleri 3 aydan daha uzun sürelere doğru yayılmaktadır.

Türkiye'de iç borç stokunun önemli bir dilimi bu üç aylık hazine bonolarından oluşmaktadır.

Hazine Avansı, Kısa Vadeli_Hazine'nin yasal hakkını kullanarak Merkez Bankası'ndan kullanabileceği kaynaktır. Hazine, yasa gereği bütçe büyüklüğünün %15'i kadarlık bir dilimi MB'ndan avans olarak alabilir. Ancak ülkemizde, ek bütçe düzenlemeleri sonucunda ortaya çıkan yeni bütçe rakamı üzerinden zaman zaman yeniden %15'lik dilim kadar avansın çekildiği yıllar olmuştur. Hazine kısa vadeli avans hakkını en çok maaş ve benzeri ödemeleri gerçekleştirmek için kullanmaktadır. Bu hak kullanıldıkça da ekonomide dolaşımda yer alan para miktarı sürekli artmakta, bu kanaldan ayrıca enflasyonist baskılar doğmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Konsolide Borç döviz kuru farklarından meydana gelen ve bu bakımdan Hazine'nin herhangi bir faiz yükümlülüğü altına girmediği bir borç türüdür. Konsolidasyon, bilindiği gibi, vadesi gelmiş olan kısa vadeli bir devlet borcunun, orta ya da uzun vadeli bir borca dönüştürülmesi işlemidir[26]. Konsolide borçlar daha çok kamu iktisadi teşebbüslerinin finansmanı amacıyla çıkarılan tahvillerin konsolide edilmesinden kaynaklanır.

İç borç stoku konusunda doğru bilgilere ulaşmak için, devlet tahvili ve hazine bonosu stoklarının toplanması gerekir. İç borç stokunun çok yüksek olması bir yandan Hazine'nin hem yeni borç bulmasını ve vadeyi uzatmasını güçleştirirken, diğer Yandan da buna bağlı olarak faiz oranlarının öngörülen düzeylere düşürülmesini zorlaştırır. Böylece para krizleri risklerinin ortadan kaldırılması mümkün olmaz.

I.5. Kamu Kesimi Temel Göstergelerinin Yer Aldığı Yayınlar

1-Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları

a-Başlıca Ekonomik Göstergeler

Kamu kesimi genel dengesi

Kamu kesimi borçlanma gereği

Konsolide bütçe dengesi

KİT dengesi

KİT'lerin Kar Zarar Durumu

---

[26] Konsolidasyon işlemi devletin iç borçları için yapılabileceği gibi, dış borçlar için de yapılabilir. Dış borçların konsolidasyonunda, taraflar arasında, borcun yeni vadesi ile birlikte, borca uygulanacak faiz oranının yeniden belirlendiği bir erteleme anlaşması imzalanır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

KİT Finansman dengesi

Kamu gelirleri

Konsolide bütçe gelirleri

Kamu giderleri

İç borç stoku

İç borçlanmanın vade yapısı

İç borç stokunun vade yapısı

İç borç stokunun alıcılara göre dağılımı

İç borçlanma faiz oranları

b- Hazine Aylık Göstergeleri

Kamu kesimi genel dengesi

Kamu kesimi borçlanma gereği

Konsolide bütçe dengesi

KİT dengesi

KİT'lerin Kar Zarar Durumu

KİT Finansman dengesi

KİT'lerin borç stoku

KİT'lerin yatırım harcamaları

KİT'lerin sermaye durumu

KİT'lerin personel sayıları ve harcamaları

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

KİT'lerin ihracat ve ithalatları

İşletmeci KİT kaynak-kullanım tablosu

Mahalli idareler dengesi

Bütçe dışı fonlar dengesi

Fonların konsolide gelir ve giderleri

Kamu gelirleri

Konsolide bütçe gelirleri

Genel bütçe gelirleri

Vergi gelirleri

Vergi dışı gelirler

Katma bütçe gelirleri

Kamu giderleri

İç borç stoku

İç borçlanmanın vade yapısı

İç borç stokunun vade yapısı

İç borç stokunun alıcılara göre dağılımı

İç borçlanma faiz oranları

İç borçların alıcılara göre dağılımı

İç devlet borçları ödeme projeksiyonu

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

c- Türkiye Ekonomisi

Kamu kesimi genel dengesi

Kamu kesimi borçlanma gereği

Konsolide bütçe dengesi

KİT dengesi

KİT'lerin Kar Zarar Durumu

KİT Finansman dengesi

Kamu gelirleri

Konsolide bütçe gelirleri

Genel bütçe gelirleri

Vergi gelirleri

Vergi dışı gelirler

Katma bütçe gelirleri

İç borç stoku

2- DPT Yayınları

a- Temel Ekonomik Göstergeler

Konsolide bütçe dengesi

KİT dengesi

KİT'lerin Kar Zarar Durumu

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

KİT Finansman dengesi

Bütçe dışı fonlar dengesi

Konsolide bütçe gelirleri

İç borç stoku

b-Yıllık Program

Kamu kesimi genel dengesi

Kamu kesimi borçlanma gereği

Konsolide bütçe dengesi

KİT dengesi

KİT'lerin Kar Zarar Durumu

KİT Finansman dengesi

KİT'lerin personel sayıları ve harcamaları

İşletmeci KİT kaynak-kullanım tablosu

Mahalli idareler dengesi

Bütçe dışı fonlar dengesi

Sosyal güvenlik kuruluşları dengesi

Kamu gelirleri

Konsolide bütçe gelirleri

Genel bütçe gelirleri

Kamu giderleri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

3-Maliye Bakanlığı Yayınları

a- Kamu Hesapları Bülteni

Konsolide bütçe dengesi

Bütçeden Mahalli idarelere ayrılan paylar

Konsolide bütçe gelirleri

Genel bütçe gelirleri

Vergi gelirleri

Vergi dışı gelirler

Katma bütçe gelirleri

Kamu giderleri

Konsolide bütçe ödenek ve giderleri

Genel bütçe giderleri

Genel bütçe ödeneklerinin kuruluşlara göre dağılımı

Vergi iadelerinin kuruluşlara göre dağılımı

Katma bütçe ödenek ve giderleri

Hazine yardımının katma bütçeli kuruluşlara dağılımı

b- Yıllık Ekonomik Rapor

Kamu kesimi genel dengesi

Kamu kesimi borçlanma gereği

Konsolide bütçe dengesi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bütçe dışı fonlar dengesi

Kamu gelirleri

Konsolide bütçe gelirleri

Genel bütçe gelirleri

Vergi gelirleri

Katma bütçe gelirleri

Vergi esnekliği

Vergi yükü

Kamu giderleri

Konsolide bütçe ödenek ve giderleri

Katma bütçe ödenek ve giderleri

c- Devlet Bütçe Gelirleri Aylık Bülteni

Konsolide bütçe gelirleri

Genel bütçe gelirleri

Vergi gelirleri

Vergi dışı gelirler

Katma bütçe gelirleri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

4-Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları

a- İstatistik Göstergeler Yıllığı

Genel bütçe gelirleri

Genel bütçe giderleri

Katma bütçe ödenek ve giderleri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

EK: TABLOLAR*

TABLO II.3

KAMU KESİMİ GENEL DENGESİ / CARİ FİYATLARLA
PUBLIC SECTOR BALANCE / AT CURRENT PRICES

Milyar TL

	1995(1)									
	Genel Kamu	İşletmeler: KİT	Tasarruflar: KİT	Toplam	Merkezî İdareler	Döner Sermaye	Sosyal Güvenlik Kuruluşları	Fonlar	Özelleştirme Hasılatının Kullanıldığı Hesaplar ile Spekülatörler	Toplam Kamu
	General Amount	Operations: SEE's	Financial: SEE's	Total	Local Administ.	Revolving Funds	SSI(1)	Funds		Total Public
I.VERGİLER	872100	-10029	-251	-10580	124993	0	0	96094	-1371	1089435
Yansıtılan	384200	-10029	251	-10580	52109	0	0	11936	-1371	466293
Yansıtılan	517900	0	0	0	72104	0	0	84058	0	674182
II.VERGİ DIŞI GELİRLER	51960	-3361	0	-3361	20868	0	0	23837	-452	92852
III.FAKTÖR GELİRLERİ	23100	23854	6510	30364	18300	3904	14896	1135	10826	104216
IV.SOSYAL FONLAR	0	0	0	0	0	0	-72731	0	0	-72731
V.CARİ TRANSFERLER	-453700	700	0	700	-49172	0	31008	-65850	145	-566004
Kamu harcamaları (net)	-496330	10700	6259	16962	113995	3904	-26845	24845	8458	638037
Cari giderler	-535000	0	0	0	-80047	0	0	-29896	0	-645943
Kamu tasarruf.	-38660	10700	6259	16962	33952	3904	-26845	-5151	8458	-7906
Yatırımlar	-128500	-86515	-1510	-88025	-45022	-4769	2525	42238	-10364	-323357
a.Sabit sermaye	-128500	-71800	-1510	-73310	-45027	-4769	2525	42238	-8990	-304879
b.Stok değişmesi	0	-14915	0	-14915	4	0	0	0	-3378	-18288
Tasarruf açığının finansmanı	167166	75815	4749	79563	11071	-865	29170	47388	-3538	-330272
Sermaye transferleri	-30834	15772	-4126	11643	-92	-39	41	16962	4533	61764
a.Sermaye vergileri	7900	0	0	0	4161	0	0	90	0	12151
b.Diğer transferler	-38734	20483	-431	20052	-4253	0	0	79361	-6512	69386
c.Sermaye transferleri (net)	-7000	-4711	4695	-8603	-3918	-39	41	-62425	11491	-16702
Kamu - Banka borçlanması		6028	-423	19416	-1563	918	29129	-29514	-1060	264588
a.Kamu - Banka borçlanması		11711	4408	-42776	554	-630	-13414	0	-358	-57911
b.Dış borçlanma (net)	-44861	14170	9981	8131	8966	57	0	-33658	746	-26603
Dış borç kullanımı	169150	35629	0	-38896	-6331	0	0	6992	-4359	-241515
Dış borç ödemeleri	-141791	-21459	8965	30965	15315	571	0	72053	5105	214882
c.Kısa vadeli net	-72170	-13186	-24995	-124881	-33411	-1187	-47410	-42671	-4629	-366477
d.Döviz değişimi	0	29961	0	29565	185	0	0	0	-4011	-35765
Fonlardaki değişme	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Bankalardaki değişme	-14000	-29970	622	-28966	-1176	0	0	-29929	5008	-364273
Kredi GSMH'ya oranı (net)	-4.1	-2.1	0.0	-2.1	0.0	0.0	0.0	-2.1	0.0	-6.9
Kredi GSMH'ya oranı	-5.5	-3.1	0.0	-3.1	0.0	0.0	0.0	-3.1	0.0	-9.0

(1) Provisional
(2) Social Security Institution

*Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, Başlıca Ekonomik Göstergeler, Haziran 1995, Ankara.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO II.4

KONSOLİDE BÜTÇE / YILLIK GERÇEKLEŞMELER
CONSOLIDATED BUDGET / ANNUAL REALIZATIONS

Milyar TL.
Billion TL.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995(1)-	
GELİRLER	31309	56413	167911	374234	687555	1514448	3133068		REVENUES
Dolaysız vergiler	15645	27442	74994	71791	178704	382813	854161	Direct taxes	
Dolaylı vergiler	11995	25152	67454	248208	419548	1049178	1959961	Indirect taxes	
Harç gelirleri	1421	2481	6121	27542	84615	165048	248215	Capital revenues	
Diğer gelirler	2248	1338	19342	26693	4869	16303	179060	Other revenues	
HARCAMALAR	58811	88521	130263	321858	496438	889305	1530895		EXPENDITURES
Cari	46467	71172	95403	214231	305449	540309	950451	CURRENT	
Personel	12719	20405	29991	84076	103511	227872	426548	Personnel	
Diğer cari	4721	6387	10113	25949	35937	73437	93911	Other current	
YATIRIMLAR	10193	15929	19714	18196	29765	76178	85008	INVESTMENT	
TRANSFERLER	8373	13444	24973	89798	161476	272818	495435	TRANSFERS	
Yurtiçi faiz ödemeleri	3144	4353	7132	9783	23952	65117	82000	Foreign borrowing	
Yurtdışı faiz ödemeleri	5115	9013	12841	30545	92518	233187	296400	Domestic borrowing	
Kar payı karşılıkları	1205	1257	12181	8145	15856	31029	20280	Transfers to SEE's	
Diğer transferler	6911	8781	18450	29735	15105	150895	296755	Other transfers	
BÜTÇE DENGESİ	-27502	-31994	-38918	-47624	-122186	-149830	-197895	BUDGET BALANCE	
AVANS VE AVANSTAN (net)	533	104	90	12005	7154	253	0	ADVANCE & DEFERRED PAYMENT (net)	
NAKİT DENGESİ	-26969	-31734	-38828	-35619	-115031	-149580	-197895	CASH BALANCE	
FİNANSMAN	26969	31734	38828	35619	115031	149580	197895	FINANCING	
DIŞ BORÇLANMA (net)	4064	6111	7921	4028	26310	68515	33100	FOREIGN BORROWING (net)	
İÇ BORÇLANMA (net)	19482	24410	27270	15470	39125	39338	174100	DOMESTIC BORROWING (net)	
KISA VADELİ İÇ BORÇLANMA	14127	20115	21509	41727	45251	256875	57900	SHORT TERM BORROWING	
Hazine Bonosu (net)	457	991	10218	17994	53018	51857	43600	Central Bank (net)	
Hazine Bonosu (net)	995	1910	13760	27978	22241	244218	13400	Treasury Bills (net)	
DİĞER	1901	2164	5719	1389	-345	-11539	-11500	OTHER	

KONSOLİDE BÜTÇE - GSMH (%) CONSOLIDATED BUDGET - GNP (%)	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995(1)-	CONSOLIDATED BUDGET/GNP (%) GNP AT CURRENT PRICES)
GELİRLER	13.6	14.2	15.2	15.8	17.9	16.9	16.4		REVENUES
Dolaysız vergiler	5.1	4.6	6.5	5.5	6.4	4.1	5.1	Direct taxes	
Dolaylı vergiler	5.2	6.5	5.9	9.4	6.8	4.4	7.8	Indirect taxes	
Harç gelirleri	2.0	2.6	1.4	2.2	4.5	2.2	1.3	Capital revenues	
Diğer gelirler	0.6	0.8	1.5	0.3	0.4	0.1	2.8	Other revenues	
HARCAMALAR	16.9	17.3	20.5	20.1	24.6	13.9	19.2		EXPENDITURES
Cari	12.7	13.1	15.5	16.3	19.3	9.9	9.0	CURRENT	
Personel	5.4	6.2	7.6	6.5	8.5	3.9	4.2	Personnel	
Diğer cari	1.8	1.8	1.8	1.8	1.8	1.1	1.8	Other current	
YATIRIMLAR	2.5	2.5	2.7	2.8	2.9	1.1	1.2	INVESTMENT	
TRANSFERLER	7.1	8.3	8.3	7.1	11.4	6.9	10.0	TRANSFERS	
Yurtiçi faiz ödemeleri	3.9	2.5	3.8	3.2	5.9	4.5	5.0	Interest payments of which:	
Yurtdışı faiz ödemeleri	1.4	1.1	1.1	0.9	1.2	0.9	1.3	Foreign borrowing	
Kar payı karşılıkları	2.2	1.8	2.7	2.8	4.6	3.4	4.3	Domestic borrowing	
Diğer transferler	0.5	0.3	1.9	0.7	1.3	0.5	0.3	Transfers to SEE's	
Diğer harcamalar	3.6	2.5	3.6	2.7	4.3	2.3	4.1	Other transfers	
BÜTÇE DENGESİ	-3.3	-3.0	-4.3	-4.3	-6.7	-2.1	-2.9	BUDGET BALANCE	
AVANS VE AVANSTAN (net)	0.1	0.1	0.0	1.1	0.4	0.0	0.0	ADVANCE & DEFERRED PAY (net)	
NAKİT DENGESİ	-3.5	-3.1	-4.3	-3.4	-6.3	-2.1	-2.9	CASH BALANCE	
FİNANSMAN	3.5	3.1	4.3	3.4	6.3	2.1	2.9	FINANCING	
DIŞ BORÇLANMA (net)	0.5	0.6	0.9	0.4	1.4	1.0	0.5	FOREIGN BORROWING (net)	
İÇ BORÇLANMA (net)	2.5	2.5	3.0	1.4	2.1	1.5	2.5	DOMESTIC BORROWING (net)	
KISA VADELİ İÇ BORÇLANMA	0.4	0.4	2.5	3.7	2.5	3.8	4.3	SHORT TERM BORROWING	
Hazine Bonosu (net)	0.1	0.1	1.2	1.6	1.2	0.7	0.6	Central Bank (net)	
Hazine Bonosu (net)	0.1	0.2	1.6	2.5	1.2	3.6	0.2	Treasury Bills (net)	
DİĞER	0.5	0.5	0.9	0.1	0.0	0.2	0.2	OTHER	

(1) Projeksiyonlar

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO II.5

KONSOLİDE BÜTÇE GERÇEKLEŞMELERİ : DÖNEMSEL
CONSOLIDATED BUDGET REALIZATIONS : PERIODICAL

Milyar
Billion

				Ocak-Mayıs January-May			
	1993	1994	%	1994	1995	%	
GELİRLER	350333	753146	110.9	217111	476956	119.7	REVENUES
Dolaysız vergiler	129326	309613	121.7	86219	171419	124.8	Direct taxes
Dolaylı vergiler	135309	302778	123.8	86208	199311	131.0	Indirect taxes
Vergi dışı gelirler	84915	150954	82.5	40510	92901	87.6	Non-tax revenues
Diğer gelirler	8565	10373	27.4	5045	13328	164.2	Other revenues
HARCAMALAR	721638	899375	100.7	266339	593398	122.4	EXPENDITURES
CARİ	705448	849393	66.6	113635	189894	25.7	CURRENT
Personel	183501	270817	61.0	102010	172047	68.8	Personnel
Diğer cari	35857	73602	104.3	10625	25347	147.3	Other current
YATIRIM	57565	49778	33.4	17549	18091	3.1	INVESTMENT
TRANSFERLER	227425	476788	109.6	135155	374523	177.1	TRANSFERS
Faiz ödemeleri	118420	246284	108.1	70630	228545	223.7	Interest payments
Dış borç faiz ödemeleri	27912	65117	171.9	13638	37554	175.4	Foreign borrowing
İç borç faiz ödemeleri	92518	233167	152.0	57190	190991	234.0	Domestic borrowing
KİT'lere transferler	25958	71629	10.6	9502	19379	103.2	Transfers to SEE'S
Diğer transferler	85105	158875	84.4	55825	126099	127.5	Other transfers
BÜTÇE DENGESİ	-153105	-145855	9.4	-49189	-116353	134.5	BUDGET BALANCE
ERTELEME VE AVANS (net)	7754	355	-98.7	-3619	-19621	442.2	ADVANCE & DEFERRED PAY.(net)
NAKİT DENGESİ	-125351	-145680	16.2	-52807	-134973	155.5	CASH BALANCE
FİNANSMAN	125351	145680	16.2	52807	134973	155.6	FINANCING
DIŞ BORÇLANMA (net)	20310	58115	186.2	7703	62243	341.4	FOREIGN BORROWING (net)
İÇ BORÇLANMA (net)	30135	70339	133.5	7610	82041	1088.6	DOMESTIC BORROWING (net)
KISA VADELİ BORÇLANMA	75251	296673	293.4	63436	119631	88.6	SHORT-TERM BORROWING
Merkez Bankası (net)	53010	51857	-2.2	44098	15192	-65.5	Central Bank (net)
Hazine Bonosu (net)	22241	244210	998.0	19338	104729	441.6	Treasury Bills (net)
DİĞER	354	11599	3158.6	-10713	5456	-49.1	OTHER

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO II.6

Kamu Maliyesi Göstergeleri
Public Finance Indicators

(%)

	Konsolide bütçe gelirleri / GSMH Consolidated budget revenues / GNP	Konsolide bütçe giderleri / GSMH Consolidated budget expenditures / GNP	Konsolide bütçe dengesi / GSMH Consolidated budget / GNP
1990	14.3	17.2	-2.9
1991	15.6	20.6	-5.0
1992	15.8	20.1	-4.3
1993	17.6	24.3	-6.7
1994	19.3	23.0	-3.7
90-94 (A)	16.5	21.0	-4.5
1993 I	19.6	30.0	-10.4
II	20.1	23.4	-3.1
III	13.5	15.9	-2.4
IV	19.4	31.2	-11.8
1994 I	22.0	32.0	-10.1
II	21.8	20.5	1.3
III	16.6	18.7	-2.1
IV	19.5	25.5	-6.0
1995 I	21.4	25.9	-4.5

	Vergi gelirleri / GSNH Tax revenues / GNP	Vergi gelirleri / konsolide gelirler Tax revenues / consolidated revenues	Personel harcamaları / konsolide harcamalar Personnel expenditures / consolidated expenditures
1990	11.4	80.1	38.8
1991	12.4	79.4	37.7
1992	12.8	81.3	42.4
1993	13.2	75.2	34.9
1994	15.1	78.1	30.3
90-94 (A)	13.0	78.8	36.8
1993 I	14.6	74.3	38.8
II	14.9	74.2	38.0
III	10.4	76.8	41.7
IV	14.5	75.1	27.8
1994 I	16.3	74.2	35.7
II	16.4	75.2	41.4
III	13.5	81.5	28.7
IV	15.3	78.8	23.4
1995 I	16.1	75.2	30.1

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO II.7

Konsolide Bütçe Gelirleri[1]
Consolidated Budget Revenues [1]

Milyar TL -Billion TL

	Toplam Total	Dolaysız vergiler Direct taxes	Dolaylı vergiler Indirect taxes	Vergi dışı gelirler Non-tax revenues	Katma bütçe Annexed budget	Hibe Donation
1990	56 675	23 744	21 732	8 209	1 364	1 626
1991	99 105	40 746	37 692	9 463	2 770	8 434
1992	174 224	71 393	70 209	29 542	1 380	1 700
1993	351 392	128 324	135 949	82 165	3 357	1 597
1994	753 440	283 813	304 278	155 046	9 360	943
1993 1	18 967	6 619	6 141	3 383	824	0
2	37 931	13 425	15 624	7 413	1 323	146
3	69 078	21 050	23 595	13 279	1 598	556
4	88 673	31 487	33 488	19 095	1 903	700
5	113 511	42 719	42 938	24 760	2 402	702
6	142 486	53 010	52 772	33 063	2 921	700
7	170 629	63 563	64 128	38 786	3 432	720
8	201 803	75 329	75 262	46 110	4 382	720
9	232 847	88 025	87 162	51 554	5 405	700
10	268 286	98 908	100 630	61 863	6 127	758
11	312 398	114 499	115 153	74 065	7 274	1 387
12	351 392	128 324	135 949	82 165	3 357	1 597
1994 1	37 179	11 693	16 012	7 030	1 793	451
2	74 225	22 931	30 169	17 648	2 586	871
3	111 525	36 663	46 111	24 850	3 030	871
4	159 003	50 818	67 953	35 712	3 647	873
5	217 141	76 249	86 288	49 559	4 174	871
6	284 723	104 973	108 035	65 978	4 868	871
7	353 236	131 631	136 128	79 194	5 343	942
8	429 814	165 379	164 370	93 160	5 963	942
9	501 658	191 425	198 291	104 326	6 674	942
10	579 642	222 692	229 661	118 413	7 934	942
11	660 888	253 182	263 268	134 436	9 061	942
12	753 440	283 813	304 278	155 046	9 360	943
1995 1	82 323	27 687	35 401	16 696	1 729	810
2	164 373	52 989	71 407	34 447	4 033	1 497
3	255 767	78 158	114 270	55 609	5 589	2 141
4	342 235	106 359	153 384	72 648	7 450	3 396

[1] Aylık veriler birikimli değerlerdir.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO II.8

Konsolide Bütçe Harcamaları [1]
Consolidated Budget Expenditures[1]

Milyar TL-Billion TL

	Cari Current				Transferler-Transfers				
						Faiz Ödemeleri Interest payment of which			
	Toplam Total	Personel Personnel	Diğer cari Other current	Yatırım Investment	Toplam Total	Dış borç faiz ödemeleri Foreign borrowing	İç borç faiz ödemeleri Domestic borrowing	KİT'lere transfer Transfers to SEE'S	Diğer transferler Other transfers
1990	58 169	26 585	6 929	9 793	13 957	4 353	9 614	1 257	9 638
1991	130 865	48 789	11 112	16 961	24 065	7 132	16 934	12 443	15 495
1992	221 658	94 076	20 145	29 239	40 298	9 753	30 545	8 145	29 755
1993	485 249	169 511	35 318	53 161	116 470	23 952	92 518	25 850	84 939
1994	899 375	272 872	73 437	76 778	298 284	65 117	233 167	21 029	156 975
1993 1	24 009	13 249	164	496	3 927	870	3 057	541	5 630
2	60 426	24 132	1 076	2 186	19 491	4 487	15 004	2 129	11 412
3	91 825	35 592	2 189	4 401	28 080	6 344	21 736	3 096	18 467
4	122 495	47 306	3 849	7 904	34 561	8 083	26 478	4 061	24 814
5	160 604	60 484	5 845	13 670	40 036	10 320	29 717	9 865	30 504
6	187 703	72 000	7 619	17 669	42 833	11 892	30 941	11 050	36 532
7	222 133	86 122	10 398	22 426	46 603	13 545	33 058	14 213	42 371
8	257 180	99 904	12 573	27 401	51 149	15 141	36 008	15 536	50 615
9	294 267	116 406	15 343	32 756	58 364	17 370	41 014	17 641	53 733
10	336 244	134 316	16 430	38 741	66 451	19 746	46 705	18 762	59 543
11	411 615	151 830	22 190	45 916	98 544	21 530	77 014	20 700	72 435
12	485 249	169 511	35 318	53 161	116 470	23 952	92 518	25 850	84 939
1994 1	41 556	21 557	353	899	9 968	1 642	8 326	0	8 779
2	93 357	39 820	1 917	3 561	17 478	3 841	13 637	4 010	26 571
3	162 798	58 163	4 111	8 317	43 691	8 069	35 622	6 127	42 389
4	214 536	80 483	7 206	13 323	56 506	13 193	43 373	7 352	49 606
5	266 339	103 010	10 625	17 549	70 628	13 538	57 190	8 502	55 825
6	325 916	125 770	16 072	22 394	89 156	26 309	62 847	10 442	62 082
7	406 616	148 869	21 215	29 677	112 207	33 530	78 677	13 030	84 218
8	498 098	171 890	25 968	35 977	143 849	38 148	105 701	14 747	95 867
9	569 780	195 652	32 241	42 368	178 405	38 648	137 757	16 830	106 264
10	654 257	221 563	36 893	51 342	204 608	38 450	166 158	18 176	119 675
11	715 067	246 304	46 808	58 946	231 396	58 700	172 696	19 219	112 394
12	899 375	272 872	73 437	76 778	298 284	65 117	233 167	21 029	156 975
1995 1	76 792	33 964	963	54	21 506	3 789	17 706	3 395	16 861
2	200 701	64 276	3 805	1 007	81 569	16 525	71 044	5 930	44 114
3	309 707	93 375	9 992	5 146	130 807	18 258	112 549	7 220	63 167
4	470 531	134 742	17 224	10 785	194 145	25 545	168 600	9 929	103 706

[1] Aylık veriler birikimli değerlerdir.

[1] Monthly data are cumulative values.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO II.9

Bütçe Dengesi
Budget Balance

Milyar TL.-Billion TL

	Bütçe dengesi Budget balance	Emanet ve avans (net) Advance & deferred pay (net)	Nakit dengesi Cash balance	Finansman Financing
1990	-11 484	799	-12 201	12 201
1991	-31 760	2 989	-31 736	31 736
1992	-47 434	-778	-59 439	59 439
1993	-133 857	10 905	-126 103	126 103
1994	-145 935	20 092	-145 680	145 680
1993 1	-5 042	-1 046	-4 626	4 626
2	-22 495	101	-12 869	12 869
3	-31 747	-487	-23 481	23 481
4	-35 822	862	-30 072	30 072
5	-47 093	5 954	-40 165	40 165
6	-45 217	3 180	-43 443	43 443
7	-51 504	5 738	-48 450	48 450
8	-55 377	6 808	-55 746	55 746
9	-61 420	5 435	-74 394	74 394
10	-67 958	3 269	-89 248	89 248
11	-99 217	1 296	-94 760	94 760
12	-133 857	10 905	-126 103	126 103
1994 1	-4 377	-5 588	-9 305	9 305
2	-19 132	-5 101	-32 488	32 488
3	-51 273	-6 172	-57 840	57 840
4	-55 533	-6 462	-64 096	64 096
5	-49 198	5 758	-52 817	52 817
6	-41 193	2 234	-51 747	51 747
7	-55 378	-202	-61 221	61 221
8	-58 284	-4 616	-70 745	70 745
9	-68 122	-3 896	-85 373	85 373
10	-74 615	-2 834	-104 849	104 849
11	-54 179	-1 615	-112 288	112 288
12	-145 935	20 092	-145 680	145 680
1995 1	5 531	-14 512	-18 887	18 887
2	-36 328	-22 047	-49 588	49 588
3	-53 940	-27 450	-74 239	74 239
4	-128 296	-17 006	-140 750	140 750

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO II.10

Konsolide Bütçe (devam)
Consolidated Budget (continued)

Milyar TL-Billion TL

	Finansman-Financing					
			K. vadeli borçlanma Short term borrowing			
	Dış borçlanma (net) Foreign borrowing (net)	İç borçlanma (net) Domestic borrowing (net)	Toplam Total	Merkez Bankası (net) Central Bank (net)	Hazine bonosu (net) Treasury bills (net)	Diğer Other
1990	-45	7 625	2 263	331	1 932	2 357
1991	1 721	2 279	23 509	10 719	12 790	4 227
1992	3 933	15 408	41 389	17 411	23 978	-5 107
1993	21 062	30 135	75 251	53 010	22 241	-345
1994	-68 515	-70 338	296 073	51 857	244 216	-11 539
1993 1	505	-3 223	8 381	2 150	6 231	-1 037
2	670	-1 512	18 592	3 751	14 841	-4 880
3	1 779	-456	30 652	5 749	24 903	-8 49
4	1 804	901	34 714	11 412	23 302	-7 34
5	4 625	2 182	40 684	14 693	25 991	-7 3
6	5 845	3 043	41 857	10 165	31 692	-7 30
7	7 066	2 252	49 201	5 164	44 037	-10 069
8	6 963	5 105	52 809	17 628	35 181	-12 130
9	8 210	15 228	65 621	24 367	41 254	-14 664
10	5 305	25 063	69 948	32 470	37 478	-12 066
11	5 954	27 352	74 232	41 863	32 369	-12 777
12	21 062	30 135	75 251	53 010	22 241	-345
1994 1	-839	5 636	15 545	17 383	-1 838	-11 037
2	-416	1 848	36 090	46 428	-10 338	-5 035
3	7 481	-304	50 455	51 821	-1 366	207
4	14 609	-3 194	57 710	51 023	6 687	-5 027
5	7 703	-7 610	63 436	44 096	19 339	-10 712
6	-2 994	-8 195	88 001	22 362	65 639	-25 065
7	-13 819	-9 862	104 647	26 321	78 326	-19 744
8	-24 052	-27 430	154 268	32 314	121 954	-32 042
9	-40 337	-35 995	184 449	26 579	157 870	-22 744
10	-50 249	-53 619	235 640	35 606	200 032	-26 923
11	-56 547	-56 520	252 845	44 560	208 285	-27 469
12	-68 515	-70 338	296 073	51 857	244 216	-11 539
1995 1	-11 171	-956	46 956	-3 530	50 495	-15 940
2	-19 748	-1 006	90 615	-4 648	95 264	-20 273
3	-40 719	42 727	90 645	-775	91 720	-18 714
4	-38 649	95 596	86 585	33 912	52 673	-2 582

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO II.11

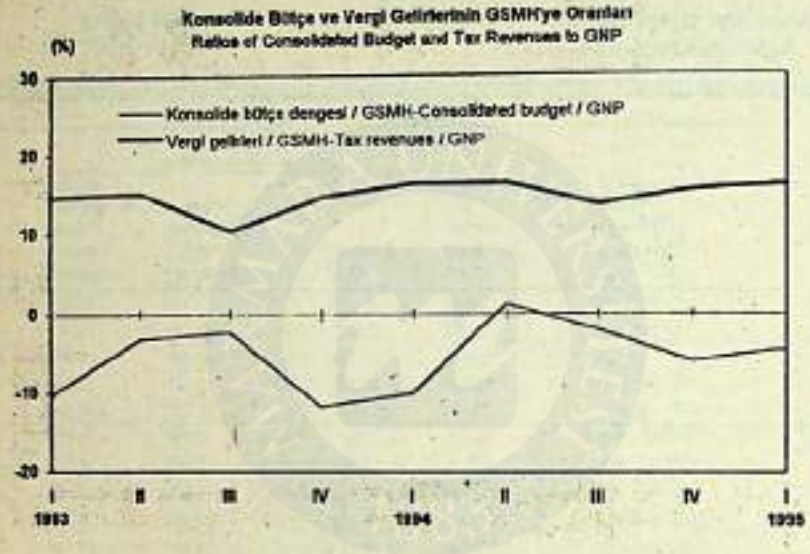

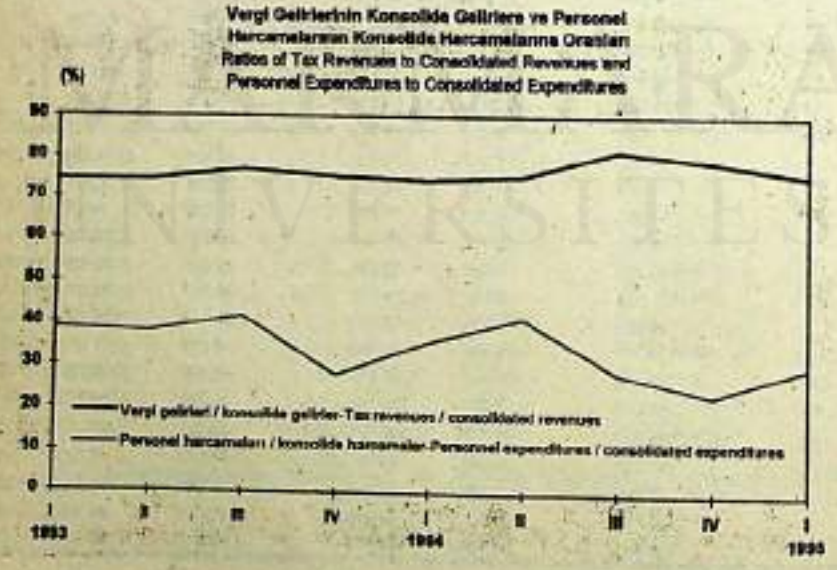

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PARA, ENFLASYON VE MERKEZ BANKASI BİLANÇOSUYLE İLGİLİ GÖSTERGELER

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

I. PARA VE ENFLASYON

I.1. Para

I.1.1. Para Arzı

Bir ekonomide dolaşımda bulunan her türlü para miktarına para arzı denilir. Başka bir ifadeyle, bir toplumun sahip olduğu ödeme araçları tamamı arzını verir.

Para arzı tanımı bu şekilde yapıldığında ortaya çıkan önemli sorun, para arzını oluşturan ödeme araçları stokuna hangi paraların girip, hangilerinin girmeyeceğidir.

Genel olarak, para arzının hesaplanması, ülkenin kabul ettiği para sistemine göre belirlenmekle birlikte, para arzının hesaplanmasında hangi unsurların hesaba katılması gerektiği iktisatçılar arasında uzun süre tartışılan konulardan biri olmuştur. Bu tartışmalar sonucunda değişik para arzı tanımları ortaya çıkarken, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre para arzı tanımları farklılık göstermektedir.

Genel olarak söylemek gerekirse, bir ekonomideki para arzınının unsurları şunlardır: Ufak ödemelerin yapılabilmesi için dolaşıma çıkartılan ufaklık paralar, yasal dolaşım hakkına sahip merkez bankası banknotları, kağıt paralar ve banka parası. Buna göre toplam para arzı formülü şu şekilde yazılabilir:

Toplam Para Arzı=Ufaklık para+Kağıt para
+Bankalardaki mevduat toplamı.

Bankaların mevduat karşılığı olarak ayırdıkları tutarlar ve merkez bankasında bloke edilen paralar fiili olarak dolaşımda bulunan satınalma gücü niteliğinde olmadığından, para arzı hesabında dikkate alınmaz. Yani para hacminden düşülür.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Türkiye'de (öteki ülkelerde olduğu gibi) çeşitli para arzı tanımları yapılmaktadır. Bunlardan biri dar anlamda para arzıdır ve M1 olarak ifade edilir. Geniş anlamda para arzı ise M2 olarak tanımlanır. Konuyla ilgili para arzı tanımları aşağıdaki gibi formüle edilebilir:

Bu tanımlardan hangisinin

M1= Dolaşımdaki para + mevduat bankalarındaki vadesiz tas. ve ticari mevduat + merkez bankasındaki vadesiz mevduat (resmi hariç)

M2=M1 + Vadeli mevduat(resmi hariç)

M2Y=M2 + Döviz tevdiat hesapları

M3=M2 + Resmi.Mevduatı + Mrkz. Bnk.'ndaki diğer mevduat

M3Y=M3 + Döviz tevdiat hesapları

Bu tanımlardan hangisinin kullanılacağı, yapılan ekonomik incelemenin amacına bağlı olarak değişir. Tanım seçiminden ayrı olarak, para arzının azalma veya çoğalması ekonomideki bütün değişkenleri dolaylı veya dolaysız olarak etkiler.

I.1.2. Parasal ve Mali Değişkenler ile İlgili Değişkenler Arası İlişkiler

I.1.2.1. Özdeşlikler ve Tanımlar

Geniş Para arzı(M2) = Dar para arzı(M1)

+ vadeli mevduatlar

M2 içinde Tasarruf Mevduatların Payı=

Tasarruf mevduatlar/geniş para arzı(M2)

Kamu Sektörü Gelirleri

Reel dolaylı ve dolaysız vergiler toplamı (çarpı) GSMH Deflatörü + vergi dışı gelirler

Kamu Kesimi Açığı Kamu kesimi harcamaları (-) kamu kesimi gelirleri

I.1.2.2. Temel Belirleyiciler

Piyasa Döviz Kuru(TL/ABD Doları):

- Türkiye-ABD Para arzı farkı,
- Türkiye-ABD fiyat düzeyi farkı,
- Türkiye-ABD faiz oranı farkı,
- gecikmeli sanayi ürünleri ithalatı,
- ihracat

Para Arzı (M1):

- Bir dönem önceki nominal GSMH,
- ücret oranı,
- kamu sektörü açığı,
- özel tüketim deflatöründeki değişme,
- vadesiz mevduatlar,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

- kamu kesimi harcamalarındaki değişme,
- MB altın ve döviz dengesi değişimi,
- bir önceki dönem ithalatı,
- işçi dövizi girişleri

Tasarruf Mevduatı:

- Bir dönem önceki tasarruf mevduatı,
- iskonto oranı,
- kamu sektörü harcamalarındaki değişme,
- döviz kurlarındaki değişme

Reel Dolaysız Vergiler:

- GSMH,
- fiyatlar genel düzeyi,
- bir dönem önceki reel dolaysız vergiler,
- bir dönem önceki reel iskonto oranı,
- reel para arzı (M1),
- bütçe açıkları

Reel Dolaylı Vergiler:

- GSMH,
- bir dönem önceki reel dolaysız vergiler,
- tüketim harcamaları,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

- ithalatın ABD Doları ve TL cinsinden tutarları,
- bir dönem önceki geniş para arzı M2'deki tasarruf mevduatın payı,
- reel ücret oranı.

I.1.3. Para Politikası ve Başlıca Araçları

Ekonomide ulaşılmak istenilen makro ekonomik amaçları (örneğin enflasyonun önlenmesi, işsizliğin azaltılması, ödemeler bilançosu açıklarının giderilmesi vb.) gerçekleştirmek üzere ve mevcut koşullara göre, ekonominin harcama potansiyelinin arttırılması veya azaltılması önlemleri bütününe para politikası denilir.

Para politikasının uygulanmasında bir takım araçlardan yararlanılır. Bunlardan başlıcaları; mevduat munzam karşılık oranı; disponibilite oranı; açık piyasa işlemleri; reeskont oranı; faiz oranı; ikna yöntemi; ithalat teminat oranı veya süresi; selektif kredi denetimi ve asgari ödeme oranıdır[27]

I.1.3.1. Mevduat Munzan Karşılığı

Para politikasının araçlarından biri, ***mevduat munzam(ek) karşılığıdır***. Bu, bankaların topladıkları mevduattan, merkez bankasında bir hesapta bloke edilmek üzere zorunlu olarak ayrılan dilimi ifade eder. Ayrılması gereken mevduat tutarını belirleyen orana mevduat munzam karşılık oranı adı verilir. Genellikle vadeli ve vadesiz mevduatlar için farklı oranlar uygulanır. 27.1.1995 tarih ve 23184 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan uygulama esaslarına göre, munzam karşılık oranları; TL mevduatlar bakımından; vadesiz ve 1 ay vadeli mevduat için %17, 3 ay-1 yıl vadeli mevduat için %8.5, 2-3 yıl vadeli değişken faizli hesaplar için %7, 4-5 yıl vadeli değişken

[27] Ayrıntılı bilgi için. Keyder.N.(1993).s.50-84.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

hesaplar için %3'tür. Öte yandan Döviz Tevdiat Hesaplarındaki oranlar ise, vadesiz ve 1 ay vadeli hesaplara %18.5, diğer DTH'na, %15.5'dir. Bu oranlar 31.03.1994 tarihli banka bilançolarındaki mevduat tutarları içindir. Bu tarihten sonraki artışlar için, tüm TL mevduat çeşitlerinde munzam karşılık %9, döviz tevdiat hesaplarında ise %13'dür.

Mevduat munzam karşılıklarının, bankalara para yatıran mevduat sahibinin korunmasını sağlamak amacı yanında, asıl görevi, merkez bankasına ticari bankaların yaratabileceği vadesiz mevduatı veya banka parasını kontrol etme olanağı vermesidir. Merkez bankaları mevduat karşılık oranlarını yükselterek, bankaların ödünç verilebilir kaynaklarını daraltabilmekte, oranları düşürerek bu kaynakları genişletebilmektedir. Bu yönüyle mevduat karşılık oranları, para politikasının uygulanmasında önemli bir parasal araç niteliğindedir. Mevduat karşılık oranları enflasyonist dönemlerde yükseltilerek, ekonomide para hacminin daraltılmasına yardımcı olurken, ekonomik faaliyetlerin genişletilmek istendiği durgunluk dönemlerinde karşılık oranları düşürülerek para hacminin genişletilmesi sağlanır.

1.1.3.2. Disponibilite Oranı

Para politikası araçlarından **disponibilite oranı**, mevduat toplayan bankaların, girdikleri bu taahhütleri karşılığında kasalarında nakit veya çok kolay bir biçimde nakite dönüştürülebilir değerler bulundurmak zorundadırlar. Bu türden değerlere disponibl (emre hazır) değerler denilir ve bankanın taahhütlerine oranı biçiminde ifade edilir. Disponibilite oranları arttırıldığında bankaların kredilere ayıracakları tutarlar azalmış olur.

27 Ocak 1995 tarih ve 23184 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan esaslara göre, 31.3.1994 tarihli bilançoda görülen toplam TL mevduatı üzerinden %2 düzeyindeki bir bölüm birinci derecede disponibl değer olarak, serbest mevduat biçiminde Merkez Bankası'nda tutulur. %30'luk bir dilim ise

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ikinci derecede disponibl değer biçiminde devlet iç borçlanma senetlerine yatırılır. TL ve DTH'larında 31.3.1994 tarihinden sonraki *artışlar için* %3, devlet iç borçlanma senedi alma zorunluluğu bulunmaktadır.

1.1.3.3. Açık Piyasa İşlemleri

Açık piyasa işlemleri, ülkedeki toplam harcamaların değiştirilmesi amacıyla merkez bankasının piyasaya girerek tahvil ve senet alım ya da satımı işlemleridir. Para politikasının aracı olarak, bu işlemler aracılığı ile, sırasıyla, para arzının, faiz haddinin, yatırımların denetim altına alınmasıyla, toplam harcama hacminin daraltılmasına çalışılır. Örneğin, açık piyasa işlemleri yoluyla merkez bankasının piyasaya girip tahvil satın alması durumunda dolaşımdaki para miktarı artar. Bunun sonucunda cari faiz haddi düşer. Düşen cari faiz haddi yatırımları (diğer koşullarda bir değişme olmamak üzere) arttırır. Toplam harcamaların kısılması gereken enflasyon dönemlerinde ise, örnekte verilen sürecin tersi işletilir. Yani merkez bankası piyasaya tahvil satıcısı olarak girer, böylelikle dolaşımdaki para miktarı azaltılmış olur. Açık piyasa işlemlerinin beklenen sonucu vermesi için her şeyden önce gelişmiş bir para ve sermaye piyasasının varlığı zorunludur.

1.1.3.4. Reeskont Oranı

Para politikasının başka bir aracı, reeskont oranıdır. Bilindiği gibi, Merkez Bankası "borç para sağlayan son yetkilidir"(nihai mukriz). Merkez Bankası'nın bankalara borç vermesi söz konusu olduğunda işlemlerinde kullandığı faize reeskont oranı denilir. Merkez Bankasının verdiği bu borç bankalar tarafından getirilen Hazine Bonosu, Hazine kefaletli bono, Devlet tahvili, borsaya kayıtlı tahviller veya ticari senetler karşılığıdır. Bu değerli kağıtların reeskonta bağlanması suretiyle Merkez Bankası bankalar kanalından piyasaya çıkan para miktarını denetleyebilir. Buna göre enflasyon dönemlerinde reeskont oranları yükseltilir, deflasyon dönemlerinde ekonomiyi genişletmek amacıyla düşürülür.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

I.1.3.5. Faiz Oranı

Faiz oranı da bir para politikası aracıdır. Merkez Bankası bu aracı bankaların tasarruf sahiplerine verecekleri faizlere tavan veya taban getirmek suretiyle kullanır. Faiz oranları enflasyon oranının altında tutulduğunda bankalar mevduat kaybederler ve fonlar banka-dışı yüksek getirili yatırım alanlarına kayar. Böylece Merkez Bankasının para ve kredi piyasası üzerindeki etkinliği azalar. Enflasyon dönemlerinde faiz oranlarının reel getiri sağlayacak biçimde enflasyonun bir miktar üzerinde tutulması bu etkinliği arttırır.

I.1.3.6. İkna Yöntemi

Para politikasının niteliksel araçlarından biri de **ikna** yöntemidir. Burada ülkedeki kredi hacminin azaltılması veya arttırılması konusunda Merkez Bankasının bankaları "ikna" etme konusunda girişimleri söz konusudur.

I.1.3.7. İthal Teminatları

Türkiye'de 17 Ocak 1990 tarihinden itibaren uygulanmadan kaldırılmış olmakla birlikte **İthal teminatları** bir para politikası aracıdır. Yöntemin; ithal edilecek malların TL karşılıklarının belirli bir yüzdesinin ticaret bankaları aracılığı ile Merkez Bankasında tutulması esasına dayanır.

I.1.3.8. Selektif Kredi Politikası

Para politikasının araçlarından ***selektif kredi politikası***, ekonomideki kredi kaynaklarının, benimsenen ekonomik amaçlara uygun olarak saptanmış olan öncelik sırasına göre dağılımı esasına dayanır. Bu politikanın uygulanmasında ekonomik kalkınmaya önemli katkıları olan ve ilk aşamada gelişmesi gereken sektörlere ve alt sektörlere krediler öncelikle verilirken, diğer kesimlere sınırlı ölçülerde verilir veya hiç verilmez.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

I.1.3.9. Asgari Ödeme Tutarı

Son bir para politikası aracı, Türkiye'de uygulaması olmayan **asgari ödeme tutarıdır**. Bu, sermaye piyasalarının gelişmiş olduğu ülkelerde vadeli alımlarda toplam değerin belirli bir yüzdesinin yatırımcının kendi olanakları ile karşılanmasını zorunlu kılan bir uygulamadır. Yani, uygulamada alımın tamamının banka kredisiyle yapılması önlenir.

I.2. Enflasyon

I.2.1. Genel Olarak

Temel fiyat hareketleri bilindiği gibi, deflasyon ve enflasyondur. Türkiye'nin temel gündem maddelerinden birinin enflasyon olması nedeniyle, bu kısımdaki açıklamalarımızı enflasyon sorunu çerçevesinde yapacağız.

Enflasyon, fiyatlar genel düzeyinin sürekli ve hızlı olarak yükselmesidir. Yıllık ortalama yüzde 2-3 dolaylarındaki genel fiyat yükselmeleri enflasyon olarak kabul edilmez (bu düzey bazen denge düzeyi enflasyonu olarak da isimlendirilir). Olağanüstü büyüklüklerdeki fiyat artışlarını ifade etmek üzere kullanılan **hiperenflasyon** terimi, genellikle yıllık fiyat artışlarının yüzde 1000'lerden daha fazla olması durumunda kullanılan bir ifadedir. Ancak bu yüzde değeri kesin bir kural olarak ileri sürmemek gerekir. Ülkedeki yıllık enflasyon oranının dönem içinde 10-15 kat artışı, "hiperenflasyon" olarak düşünülebilir. Örneğin, yıllık yüzde 3 enflasyonlu bir ülke için fiyatlar genel düzeyinin yıllık bir anda yüzde 50 artması hiperenflasyon sayılabilirken, yıllık enflasyon oranının yüzde 70'ler dolayında olan bir ülkede enflasyonun yüzde 140'a çıkması hiperenflasyon olarak kabul edilmemesi gerekir.

Özellikle 1970'lerin ilk yıllarından itibaren hemen bütün ülkeler için çok önemli bir sorun olan enflasyon, ekonomideki satınalma gücü hacminin, üretilmekte olan mal ve hizmetlerin

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

hacminden daha büyük olduğu; gelirlerin arttığı, buna karşılık paranın satınalma gücünün sürekli azaldığı bir tablo çizer.

1.2.2. Enflasyon Tipleri

Çeşitli şekillerde sınıflandırılabilecek olan enflasyonun, buradaki amaçlarımız bakımından üç tipinin olduğu ileri sürülebilir. Bunlar, maliyet enflasyonu, talep enflasyonu ve yapısal enflasyondur.

Maliyet enflasyonu, üretim maliyetlerinde herhangi bir nedenle başlayan bir artışın fiyatlar üzerine yansımasıyla başlayıp genişleyen enflasyondur. Maliyet enflasyonu ekonominin arz yönüyle ilgilidir. Bu enflasyonda sendikaların, firmaların ve hammadde üreticilerinin piyasayı kontrolleri altına alma istekleri ile hükümetin getirdiği yeni düzenlemeler ve yeni konulan vergilerin de etkileri vardır. Eğer piyasayı kontrol gücüne sahip olan bir firma karını düşük buluyorsa, ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatını yükselterek karını arttırabilir; diğer taraftan sendikalar ücretleri ve diğer girdi sahipleri de girdi fiyatlarının yükseltebilirler. Bu durumda fiyat yükselmeleri sonucu tüketicilere yansıyan yüksek bir maliyet ortaya çıkar. Artan fiyatlar karşısında tüketicilerin de gelir artırma talepleri tekrar ücret ve karların yükselmesiyle sonuçlanmakta ve bu da yeniden maliyetlere yansıyarak enflasyonu sürekli hale getirmektedir.

Bir başka enflasyon tipi ***talep enflasyonu***dur. Talep enflasyonu; toplam talebin ülkenin üretim kapasitesini aşması nedeniyle ortaya çıkan enflasyon tipidir. Bir başka ifadeyle, talep enflasyonu, talepte ortaya çıkan artışı karşılamak üzere arzın yeterli derecede arttırılamaması sonucu, fiyatların yükselmesine yol açan bir süreçtir. Talep enflasyonu iktisadi kaynakların tam olarak istihdam edildiği ya da çeşitli dar boğazlar nedeniyle(enerji, döviz vb.) tam istihdamdaymış gibi ekonomide üretim arttırılamadığı dönemlerde ortaya çıkar. Ekonomide mal ve hizmet fiyatlarında oluşan genel artış, girdi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

fiyatlarına yansıyarak mal ve hizmet fiyatlarının daha da yükselmesine yol açabilmektedir.

Son olarak; **yapısal enflasyon**, ekonomideki yapısal esneksizliklerden kaynaklanan enflasyondur. Kaynakların akışkanlığının düşük olduğu, parasal ücretler ve fiyatların geriye doğru esnek olmadığı koşullarda, talep ve maliyet yapılarında ortaya çıkan değişmeler karşısında ekonomik yapının uyum süreci oldukça yavaş olacaktır. Ekonomide gelişme gösteren sektörlerde kaynakların akışkanlığının düşüklüğü nedeniyle gelişmenin zamanın-da ve gerekli ölçüde olmaması, fiyatları yükseltirken, daralma gösteren sektörlerde, aynı nedenle fiyatlar azalmamaktadır. Bu durumda ekonomide fiyatlar genel düzeyinde yükselme görülür.

I.2.3. Enflasyon ve Fiyat Endeksleri

Endeks, istatistiksel değerlerin zaman ve mekan içinde gösterdikleri gelişim çizgisinin değer değişimini veren sayısal değerdir. Enflasyonun ölçümünde kullanılan fiyat endeksleri çok sayıdaki maddenin ortalama değerinin zaman içinde ortaya çıkan oransal değişmelerini ifade eder.

Çeşitli fiyat endekslerinden en temel ikisi, **Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE)** ile **Tüketici Fiyatları Endeksi**dir **(TÜFE)**. TÜFE'ye **geçinme** veya **ücretliler geçinme endeksi** de denilir.

Enflasyonun, daha önce de belirtildiği gibi, fiyatlar genel düzeyinin önemli ölçüde ve sürekli olarak yükselmesidir. Enflasyon hem TEFE'deki, hem TÜFE'deki değişmelerle ortaya konulur.

TEFE'nin hesaplanmasında, belirli ağırlıklara göre, ürünlerin işletme çıkış fiyatları kullanılır. Toptan eşya fiyat endeksi, tarım, imalat sanayi, enerji ve madencilik sektörüne ait 640 üründeki fiyat değişikliklerini yansıtır. Paranın

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

satınalma gücünün değer değişimi incelemesinde genellikle TEFE kullanılır.

Türkiye'de TEFE hem Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) hem İstanbul Ticaret Odası (İTO) tarafından hesaplanmaktadır. DİE'nin hesaplandığı endeks daha kapsamlı, bununla birlikte güncel ürünleri yeterince kapsamadığı gerekçesiyle eleştirilen bir endekstir. İTO'nun hazırladığı endeks ise DİE'ninkine göre daha dar bir mal sepetine göre düzenlenmiştir. Ancak, kapsamına günümüzde yaygın biçimde kullanılan mal türlerini almaktadır.

Tüketici fiyatları endeksi (TÜFE), perakende fiyatların hesaplamaya dahil edildiği bir endeks türüdür. TÜFE oluşturulurken DİE tarafından[28] bir örnek kitle oluşturulur ve bunun Türkiye'nin tamamını temsil ettiği kabul edilir. Bu örnek kitlede yer alan çeşitli mal ve hizmetlerin alımı için ne kadarlık bir harcamanın yapıldığı saptanır. Bundan sonra söz konusu mal ve hizmetlerin yapılan harcamalar içindeki ağırlıkları belirlenir. Daha sonra bu ağırlıklara göre her ay belirli merkezlerden alınan mal ve hizmet örneklerine göre fiyat değişimleri ölçülür ve ilgili ayın yirmi beşinden sonraki fiyat değişimleri, bir sonraki ayın enflasyon oranını etkiler.

TÜFE'nde hesaplamalar kırsal ve kentsel alanlar için hesaplanır. Kırsal alanlar için hesaplanan endekste 280 malın, kentsel alanlar endeksinde ise 347 malın fiyatı yer alır. Endeks 16 büyük kent ve 5 coğrafi yerleşim alanı için de açıklanmaktadır.

TÜFE, hane halklarının satınalma güçlerindeki farklılaşmaları sergiler. Ortalama bir ailenin fiyat artışlarından ne ölçüde etkilendiğini saptamak için TÜFE kullanılır. TÜFE

[28]DİE ayrıca, Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Ordu, Diyarbakır, Bursa, Adana, Samsun, Erzurum, Antalya ve Eskişehir illeri için de endeks hazırlamaktadır. DİE'nin dışında, İTO da TÜFE hesaplamaktadır. Ayrıca Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve yayın dairesinin İstanbul ve Ankara için hesapladığı endeksler de mevcuttur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ücretliler için düzenlenebileceği gibi, daha önceden belirlenecek ölçütlere göre bütün sosyo-ekonomik toplum katmanları için de hesaplanabilir. TÜFE'ndeki değişmeler, bir sonraki ayın 4.günü kamuoyuna duyurulur.

Enflasyonist bir ortamda TEFE'nin TÜFE'nden daha yüksek çıkması maliyet enflasyonu; tersinin olması talep enflasyonu olarak nitelendirilir.

Çeşitli fiyat endeksleriyle ortaya konulan belirli bir döneme ait fiyat değişmeleri tıpatıp birbirinin aynı mıdır? Kapsamları ve hesaplama yöntemleri farklı olduklarından tamamen aynı değerleri taşımaları kuşkusuz beklenemez. Bununla birlikte bir **eğilim** olarak fiyatların değişim yönünü (artış veya azalış) başarıyla verebilmektedirler.

Endeksler arasında görülen puan farklılaşmalarının kaynakları şöyle özetlenebilir:

- Endekse dahil mal gruplarının güncel(halihazırda yoğun olarak kullanılıp kullanılmadığı anlamında) olup olmamaları;
- Belirli tipteki bir mal sepetine dahil olan malların aralarında ortaya çıkan nispî fiyat değişmelerinin, bu malların sepet içindeki ağırlıklarını ve sayılarını etkilemesi;
- Enflasyonun çok yüksek oranlı seyrettiği dönemlerde, endekslerin içeriğinin zamanında bu gelişmeyi yansıtacak şekilde değiştirilmemesi;
- Anketlerle saptanan ailelerin tüketim kalıplarının zaman içinde gösterdikleri değişikliklerin endekslere yansıtıl(a)maması.
- Fiyat endekslerinin kullanım alanları şöyle özetlenebilir:

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

- Ülkede yaşanan genel fiyat artışlarının ve hayat pahalılığının saptanması;
- Paranın değerinde ortaya çıkan değişimin belirlenmesi;
- Konjonktürel gelişim çizgisinin belirlenmesi;
- Analizlerde değişkenlerin reel değerlerinin hesaplanmasında **indirgeyici (deflatör)** olarak kullanılması;
- Ücret, kira, tazminat, maliyet saptanması vb.

1.2.4. Enflasyonun Etkileri

Enflasyonun çeşitli alanlardaki etkileri ana hatlarıyla birkaç noktada şöyle özetlenebilir:

İlk olarak; fiyatlar genel düzeyinin yükselmesi, milli geliri parasal olarak arttırır. Milli gelirin reel olarak artması için ekonomide kullanılmamış üretim kapasitesinin varlığı ve enflasyon oranının son derece düşük olması gerekir; yine de artış ancak uzun dönemde gerçekleşebilir.

İkinci olarak, enflasyonist bir ortamda satış fiyatları öteki maliyet unsurlarının üstünde bir hızda arttığından, karların lehine, maaş ve ücretlilerin aleyhine olmak üzere, gelir dağılımını bozar.

Üçüncü bir etki, ekonominin dış dünyası bakımındandır. Buna göre, enflasyonist süreç ihraç ürünlerinin fiyatlarını arttırdığından, bunların ihracatı (esnekliklerine bağlı olarak) zorlaşır; bu yoldan ödemeler dengesi sorunu doğabilir.

Enflasyonun nedenlerine ilişkin çok sayıda görüş vardır. Bunlardan bir kısmı enflasyonu maliyetlerdeki artışın, bir kısmı talepteki yükselmenin, diğer bir kısmı da para miktarındaki fazlalaşmanın başlattığını ileri sürer.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Enflasyonist süreci ortadan kaldırmak için genellikle para ve maliye politikalarının daraltıcı yönde uygulanmasıyla toplam talebin azaltılması; mal ve faktör piyasalarında fiyat ve ücret artışlarına müdahale etmek için dolaysız müdahale gibi önlemler önerilir.

1.2.5. Fiyatlarla İlgili Değişkenler Arası İlişkiler

1.2.5.1. Özdeşlikler ve Tanımlar

Gayrısafi Milli Hasıla Deflatörü=

- İmalat sanayi deflatörü (çarpı)
- bu sanayinin nispî payı) (artı)
- tarım kesimi deflatörü (çarpı)
- bu kesimin nisbi payı (artı)
- hizmetler kesimi deflatörü (çarpı)
- bu kesimin nispî payı) (artı)
- özel tüketim deflatörü (çarpı)
- özel tüketimin nispî payı (artı)
- yatırım deflatörü (çarpı)
- yatırımın nispî payı

Yatırım Deflatörü

1.2.5.2. Temel Belirleyiciler

Sanayi ürünleri ithalatı ile hizmetler kesimi deflatörlerinin ağırlıklı ortalamalarının toplamı.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tarım Kesimi Deflatörü:

- Bir dönem önceki para arzı,
- İlgili dönemin para arzı,
- Tarım kesimi destekleme fiyatları,
- Faiz oranları,
- Bir dönem önceki ihraç edilebilir fazla,
- Döviz kuru.

Hizmetler Kesimi Deflatörü:

- Yatırım deflatörü,
- Tarım kesimi deflatörü,
- İmalat deflatörü,
- Ücret oranı,
- Döviz kuru

Özel Tüketim Deflatörü:

- Tarım kesimi deflatörü,
- İmalat sanayi deflatörü,
- İhracatin TL cinsinden fiyatı

İmalat Sanayi Katma Değeri Deflatörü:

- İmalat sanayi katma değeri,
- Bir dönem önceki para arzı(M2),

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

- İlgili yılın para arzı(M2),
- Yatırım malı ithalat fiyat endeksi

İç Fiyatlar: Temel Değişkenler Arası Karşılıklı Etkileşim.

a) İç Fiyatların Etkilediği Temel Kategorik Büyüklükler

- Nispî Fiyatlar,
- Finansal Değişkenler

b) İç Fiyatların Kendisinin Etkilendiği Temel Kategorik Büyüklükler

- Parasal Değişkenler,
- Döviz kuru ,
- İç talep,
- Üretim,
- İthalat,
- Dış Fiyatlar,
- Politika Değişkenleri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

II. MERKEZ BANKASI BİLANÇOSU

Merkez Bankası büyüklükleri Banka'nın yayınladığı çeşitli belgelerden izlenebilmektedir. Bunlardan biri bilançonun **Günlük Vaziyetidir**. Ve her cumartesi günü Resmi Gazetede yayınlanır. Ayrıca Merkez Bankası'nın üç aylık bültenleri de "Merkez Bankası Bilançosu" başlığı ile ilgililere sunulmaktadır. M.B. bilançosunun para ve mali piyasalardaki değişiklerin izlenmesindeki önemi göz önünde tutulursa, *Vaziyet*in tüm ayrıntısı ile incelenmesinin önemi daha iyi anlaşılabilir. Bu bölümde önce M.B. bilançosunu oluşturan kalemler ayrıntısı ile açıklanacaktır. Sadece bilançoyu izlemenin güçlükleri düşünülerek bu bilançodan türetilen analitik bilanço ve bilançodan çıkarılan parasal büyüklüklerin nasıl elde edildikleri bir *Günlük Vaziyet*den hareketle hesaplanacaktır.

II.1. Vaziyet Kalemleri[2]

II.1.1. Aktif

II.1.1.1. Altın Mevcudu

a) Uluslararası Standartta Olan. Tamamı TCMB'ye ait olup bir kısmı kasalarında, bir kısmı yurtdışındaki muhabirler nezdinde muhafaza edilmektedir.

b) Uluslararası Standartta Olmayan. Bir kısmı Hazine'ye ait olup tamamı yurt içinde muhafaza edilmektedir. Hazine'ye ait olan kısım Vaziyet'in pasifinde Hazine'nin Alacakları içinde yer almaktadır. (Pasif II-A)

---

[2] SERDENGEÇTİ, Süreyya - TCMB Basın Sözcüsü, "Ekonomi'yi İzleme Sempozyumu 5-6 Mayıs 1994, İstanbul"da yaptığı konuşma metni.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

II.1.1.2. Döviz Borçluları

Konvertibl ve konvertibl olmayan dövizler karşılığında hariçteki muhabirlerimiz nezdinde açılan yabancı para hesapları ve şubelerimiz kasalarında bulunan yabancı para efektifleri içermektedir.

A. Konvertibl:

a) Efektif Deposu: Şube kasalarındaki konvertibl yabancı para efektif mevcutlarını göstermektedir.

b) Muhabir Hesaplar: Bunlar aşağıdaki hesapları kapsar.

- Faize tabi cari hesaplar,
- İhbar müddetlerine veya vadelerine göre çözülebilen faize tabi depo hesapları,
- Yurt dışındaki işçilerin TCMB nezdinde açtırdıkları, Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesapları ile sigorta prim hesaplarının takip edildiği "işçi hesapları",
- Portföy yönetimi biçiminde yapılan yatırımların takibi amacıyla açılan portföy hesapları (Dresdner),
- Döviz Efektif Piyasaları ve Bankalararası Para Piyasası işlemleri için bankalarca TCMB'ye yabancı para olarak yatırılan teminatlar karşılığında açılan hesaplar,
- Bazı ülkeler ile yapılan ikili bankacılık anlaşmaları gereğince açılan Anlaşma Hesapları,
- Hazine'ce uluslararası kuruluşlardan temin edilen kredilerin izlendiği hesapları içermektedir.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

B. Konvertibl Olmayan:

a) Efektif Deposu: Şube kasalarındaki konvertibl olmayan yabancı para efektif mevcutlarını içermektedir.

b) Muhabir Hesaplar: Özel ikili anlaşmalar gereğince konvertibl olmayan dövizler üzerinden açılan hesaplardır. TCMB, ticaret ve ödeme anlaşmaları gereğince muhabir bankalara kredi verebilir. (TCMB kanunu 53. madde, c fıkrası). Bu fıkra gereğince konvertibl kabul edilmeyenlerin değerinde oluşacak değişikliklerden meydana gelen kar ve zarar Hazine'ye aittir.

II.1.1.3. Madeni Para

TCMB kasalarındaki madeni para mevcudunu göstermektedir.

II.1.1.4. Dahildeki Muhabirler

- Dahili Muhabirlik anlaşması gereğince TL olarak TC Ziraat Bankası nezdinde açılan muhabirlik hesapları ile,
- Yurtiçindeki bankalar nezdinde yabancı para cinsinden açılan depo hesapları.

II.1.1.5. Menkul Değerler Cüzdanı

A. Devlet İç Borçlanma Senetleri

a) Kuponlu

b) Kopunsuz

- 1211 sayılı TC Merkez Bankası Kanunun 52. maddesi gereğince bankanın, para arzını ve ekonominin likiditesini düzenlemek amacıyla Açık Piyasa İşlemleri (APİ) yapmak için kendi nam ve hesabına satın aldığı Devlet İç Borçlanma Senetleri, kamu idare ve

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

müesseseleri tahvilleri. Ödenmesi sermayesi en az 500 milyon TL olan anonim şirketlerin borsada kayıtlı tahvillerini Sermaye Piyasası Kurulunca ihraç izni verilen borç senetleri, banka mevduat sertifikaları, vadelerine en çok 120 gün kalmış gelir ortaklığı senetleri ve kar zarar ortaklığı belgeleri.

- Kredi borcuna karşılık TMO'dan alınan kıymetler.
- Repo işlemleri ve Açık Piyasa portföyüne alınan kıymetleri, içermektedir.

B. Diğer

Bankalar, TTK'nun 466 ve 467 maddeleri ve Bankalar Kanunu'nun 32 maddesi 1 fıkrası gereğince ayırdıkları kanuni yedek akçelerine tekabül eden meblağı, kanuni karşılık olarak TCMB nezdinde Hazine adına açılacak "kanuni yedek akçeler karşılığı devlet tahvili hesabı"na yatırmak zorundadırlar.

II.1.1.6. İç Krediler

1211 sayılı TCMB Kanunu'nun ilgili maddesi gereğince, kamu ve bankacılık sektörüne verilen kredileri içerir.

A. Kamu Sektörü

Hazine, Kamu İktisadi Teşekkülleri ve İktisadi Devlet Teşekkülleri'ne açılan krediler.

a) Hazine:

i. Hazine ve Kısa Vadeli - Avans Devlet Bütçesi ödenekleri toplamının yüzde 15'ini geçmemek üzere Hazine'ye kullandırılan avans tutarı.

ii. Diğer (net) Hazinenin çeşitli işlemlerinden doğan borç ve alacaklarının netleştirilmiş tutarını göstermektedir.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

b) Kamu İktisadi Kurumları:

i. Ticari: KİK'lerden Çaykur'a verilen kredileri göstermektedir.

c) İktisadi Devlet Teşekkülleri:

i. Hazine Kefaletine Haiz Bono: MB kanununun 45. ve 51. maddeleri gereğince İDT ve iktisadi alanda faaliyet gösteren KBİ'ın hammadde ve mahsul alımı ile ilgili, mevsimlik ihtiyaçları için ticari senet karşılığında verilen avanstır. Şu anda yalnızca TMO'ya kullandırılmaktadır.

ii. Ticari: Ticari senetler karşılığı Şeker fabrikalarına verilen avanslar.

iii. Diğer: Kamu kurum ve kuruluşlarının çeşitli döviz işlemlerinden doğan ve TC Demir Çelik İşletmeleri dışında TL'ye dönüştürülmüş olan anapara ve faiz borçlarını göstermektedir.

B. Bankacılık Sektörü

TCMB'ce reeskonta veya avansa kabul edilen senetler karşılığında, bankacılık sektörüne açılan krediler. 1990 yılından önce ticari, sınai, tarım senetleri ve tahvil rehin karşılığında açılan avans kredisi, 1990 yılından sonra reeskont kredisi olarak kullandırılmaktadır.

a) Ticari:

Ticari senet karşılığı verilen reeskont kredisidir.

i. İhracat: Eximbank'a kullandırılan özel ihracat reeskont kredileri ile doğrudan ihracatçılara verilen kredidir.

ii. Diğer: Reeskont'a kabul edilen senetler karşılığında bankalara verilen kredilerdir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

b) Tarım:

TCMB Kanunu'nun 45. maddesi gereğince TC Ziraat Bankası'nca ibraz edilen senetler karşılığında,

i. Tarım Kredi Kooperatifleri senetleri karşılığında TCMB'nca verilen krediler,

ii. Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri senetleri karşılığında verilen krediler,

iii. Diğer: TCMB Kanunu 45. ve 46. maddeleri gereğince kısa, orta ve uzun vadeli tarımsal senetler karşılığında verilen avanslar ve diğer reeskont kredilerini içermektedir.

c) Sınai:

TCMB Kanunu'nun 46. maddesi gereğince, vadesine en çok 8 yıl kalmış olan orta ve uzun vadeli senetler karşılığı verilen avanslar ve reeskont kredileridir.

d) Tahvil Üzerine Avans:

TCMB Kanunu'nun 48. maddesi gereğince, TCMB'nın, "devlet tahvilleri ile borsada kayıtlı diğer sağlam tahvillerin rehni karşılığında" bankalara verdiği avansları göstermektedir. Bankaların kendi ihraç ettikleri tahviller karşılığında avans verilmemektedir.

e) Diğer:

TCMB Kanunu'nun 53. maddesi gereğince, altın ve döviz karşılığında verilen avansları içermektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

II.1.1.7. Açık Piyasa İşlemleri

A. Röpor Borçluları

a) Nakit:

TCMB'nın geri alım-satım vaadiyle yaptığı işlemler (swap ve repo işlemleri) nedeniyle ortaya çıkan alacakları göstermektedir. TCMB bu işlemleri yabancı para ve menkul değer üzerinden yapabilmektedir.

i. Döviz: TCMB'nin yabancı para üzerinden yaptığı swap anlaşmalarından kaynaklanan yabancı para veya TL alacaklarını göstermektedir.

ii. Menkul Değer: TCMB'nin menkul değer üzerinden yaptığı repo anlaşmalarından kaynaklanan TL alacaklarını göstermektedir.

b) Menkul:

TCMB'nin menkul değer üzerinden yaptığı "reverse repo" işlemi karşısında oluşan menkul kıymet alacağını göstermektedir.

B. Diğer

TCMB'nin Bankalararası Para Piyasası işlemleri sonucunda bankalara açtığı kredileri göstermektedir.

II.1.1.8. Dış Krediler

TCMB'nin Irak, Cezayir, Pakistan, İran ve Sudan Merkez bankaları ile imzalamış olduğu Bankacılık anlaşmaları gereği kullandırdığı krediler bu hesapta yer almaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

II.1.1.9. İştirakler

1221 sayılı TCMB Kanunu'nun 3. maddesi gereğince, TCMB'nin Bank for International Settlements, Basle'deki 5 milyon altın İsviçre Franklık hissesi ile SWIFT'deki 440 bin Belçika Franklık hissesini göstermektedir.

II.1.1.10. Gayrımenkuller ve Demirbaşlar

TCMB'nin salip olduğu bina, arsa ve demirbaşların maliyet bedelleri ile her yıl yapılan yeniden değerleme toplamından, birikmiş amortismanlar düştükten sonraki net değerini göstermektedir.

II.1.1.11.Takipteki Alacaklar

İflasları 20.11.1985 ve 12.03.1986 tarihinde kesinleşen İşçi Kredı Bankası ve Türkiye Bağcılar Bankası'nın çeşitli hesaplarda görülen borçları ve bu borçların, faaliyetlerinin durdurulduğu tarihe kadar tahakkuk ettirilen faizleri ve bu faizler için TCMB'ce ödenen, BSMV ile diğer kanuni takibe alınan alacakları göstermektedir.

II.1.1.12. İtfaya Tabi Hesaplar ve Aktifleştirilen Alacaklar

A. 3836 Sayılı Tahkim Kanunu Uyarınca Aktifleştirilen Alacaklar

3836 sayılı Bazı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Borçlarının Tahkimi hakkında Kanun gereğince tahkim edilen TCMB alacağını gösteren bu kalem, 1994 yılı içinde bu borca mahsuben Hazine'den alınan DIBS ile tasfiye edilmiştir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

B. 1211 Sayılı Kanun'un 61. Maddesi Gereğince Değerlendirme Farkı

Türk Lirası'nın yabancı paralar karşısındaki değerinin değişmesine paralel olarak TCMB'nin dış varlık ve yükümlülüklerinin yeniden değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan kur farkları gösterilmektedir.

a) Madde Kapsamına Alınanlar:

TCMB Kanunu'nun 61. maddesine göre bu hesaba alınan kur farklarının kullanma veya itfa biçimi, Başbakanlık ile TCMB arasında belirlenir. Uygulamada, her yıl sonunda Hazine ile TCMB arasında protokol yapılmakta ve o yıl içinde meydana gelen kur farkları 61. madde kapsamına alınmaktadır. 61. madde kapsamına alınan kur farkları ileriki yıllarda itfa olunacak kamu kesimi borcu haline dönüşmektedir. Bu kalem 1994 yılında tamamen tasfiye edilmiştir.

b) Madde Kapsamına Alınmayanlar:

TCMB Kanunu 61. maddesi gereğince yıl içinde hareket gösteren bu hesap yıl sonunda Madde kapsamına alınanlar hesabına devredilerek, Hazine ile yapılan protokollere istinaden itfa edilmektedir.

II.1.1.13. Muvakkat Borçlular

Kamu ve Bankacılık sektörünü ilgilendirmeyen ve TCMB'nin çeşitli işlemler ve ilişkilerinden borçlu duruma gelen kişi ve kuruluşların borçlarının izlendiği TL ve yabancı para cinsinden tutulan hesapları içermektedir.

II.1.1.14. Diğer Aktifler

Aktifte başka bir hesaba geçmesi gerektiği halde, herhangi bir nedenle ait olduğu hesaba alınamayan veya ilgili hesaba, ya devre içinde ya da devre başında aktarılması

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

gereken, genellikle TCMB'nin iç işlemleri ile ilgili geçici nitelikteki işlemlerin takip edildiği TL ve yabancı para cinsinden tutulan hesapları içermektedir.

II.1.2. Pasif

II.1.2.1. Tedavüldeki Banknotlar

TCMB Kanunu'nun 36. maddesi gereğince, tedavüle çıkarılan banknot miktarını göstermektedir. Emisyon olarak da adlandırılmaktadır.

II.1.2.2. Hazine'nin Alacakları

A. Altın

TCMB kasalarında Hazine adına muhafaza edilen uluslararası standartta olmayan altınları göstermektir.

B. Diğer

Bu kalemde:

- Hazine adına tahvil satış hasılatı,
- Tahvil alışları için Hazine'ce tesis edilen provizyon,
- TCMB'nin Hazine'ye ödeyeceği vergiler,
- Diğer Hazine alacakları gösterilmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

II.1.2.3. Döviz Alacaklıları

TCMB'nin borcunu gösteren bu kalem

A. Konvertibl

B. Konvertibl Olamayan

yabancı para karşılığında izlenmektedir.

II.1.2.4. Mevduat

- Kamu sektörü, bankacılık sektörü ve diğer kuruluşlar adına TCMB nezdinde açılan serbest tevdiat hesaplarını,
- Bankaların Döviz Efektif Piyasaları ve Bankalararası Para Piyasası işlemleri için yatırmaları gereken teminat hesaplarını,
- Çeşitli kanun ve kararnameler gereğince yatırılması zorunlu olan paralar karşılığı açılan hesapları, TL ve yabancı para cinsinden göstermekte olup, sektörlere göre dağılımı şu şekildedir:

A. Kamu Sektörü

a) Hazine Genel ve Katma Bütçeli İdareler,

b) Kamu İktisadi Kuruluşları,

c) İktisadi Devlet Teşekkülleri,

d) Diğer: Belediyeler, özel idareler yer almaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

B. Bankacılık Sektörü

a) Yurt içindeki bankalar (serbest tevdiat hesapları),

b) Yurt dışındaki bankalar,

c) Mevduat karşılıkları:

1211 sayılı TCMB Kanunu'nun 40. maddesine göre bankaların TCMB'de kendi topladıkları TL ve döviz mevduatının belli bir oranını tuttukları hesapların toplamını göstermektedir.

d) Diğer

C. Muhtelif

a) Kredi Mektuplu Döviz Mevduatı:

Yurt dışında işçi olarak çalışan Türk vatandaşlarının tasarruflarını Türkiye'de değerlendirmelerini sağlamak için açılan özel hesaplardır.

b) Diğer:

Merkez Bankası mensupları, elçilik, vakıf, dernek gibi kişi ve kurumların hesapları.

D. Uluslararası Kuruluşlar

IMF ve MIGA'nın hesapları

E. Fonlar

a) Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

b) Diğer:

Çeşitli kararnamelerle açılan fon hesaplarını içermektedir.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

II.1.2.5. Açık Piyasa İşlemleri

TCMB'nin açık piyasa ve bankalararası para piyasası işlemlerinden olan borçlarını göstermektedir.

A. Röpor Alacaklıları

a) Nakit:

TCMB'nin geri alım-satım vaadiyle yaptığı işlemler (swap, reverse repo işlemleri) nedeniyle ortaya çıkan borçlarını göstermektedir.

i. Döviz: TCMB'nin yabancı para üzerinden yaptığı swap anlaşmalarından kaynaklanan yabancı para ve TL borçlarını göstermektedir.

ii. Menkul Değer: TCMB'nin menkul değer üzerinden yaptığı reverse repo anlaşmalarından kaynaklanan TL borçlarını göstermektedir.

b) Menkul:

TCMB'nin menkul değer üzerinden yaptığı repo işlemi karşısında menkul kıymet borcunu göstermektedir.

B. Diğer

TCMB 'nin Bankalararası Para Piyasası işlemleri sonucu bankalara olan borçlarını göstermektedir.

II.1.2.6. Dış Krediler

Kredi anlaşmaları uyarınca ve ticari senet yolu ile yurt dışı kaynaklardan sağlanan krediler. TCMB borcu haline getirilmiş döviz borçlarını gösterir.

A. Kısa Vadeli

B. Orta ve Uzun Vadeli.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

II.1.2.7. İthalat Akreditif Bedelleri, Teminat ve Depozitolar

İthalat yönetmelikleri gereğince, TCMB'na yatırılan mal bedelleri ve teminatlar ile TCMB'nca satışı yapılmış akreditif işlemlerinin TL karşılıklarını içerir.

II.1.2.8. Ödenecek Senet ve Havaleler

TCMB'nca TL ve yabancı para üzerinden ödenecek olan havale bedellerini içermektedir.

II.1.2.9. Sermaye

1211 sayılı TCMB Kanunu'nun 5. maddesi uyarınca her biri 100 bin TL itibari kıymette 250 bin hisseye ayrılmış ve tamamı ödenmiş olan TCMB sermayesini göstermektedir. Hisse senetleri A, B, C, D tertibi senetlerden oluşmaktadır.

II.1.2.10. İhtiyat Akçesi

1211 sayılı TCMB Kanunu'nun 59. ve 60. maddeleri ile 2182 sayılı Bankalar Kanunu'nun 32. maddesi gereğince ayrılmış bulunan ihtiyat akçeleri ile 2791 ve 3094 sayılı kanunlar gereği oluşturulan yeniden değerleme fonlarından oluşmaktadır.

II.2. Bilanço Kalemlerini Etkileyen İşlemler Ve Örnekleri

Merkez Bankası bilançosunu etkileyen işlemleri bilmek, bilançoda meydana gelen değişmeleri anlamak açısından oldukça önemlidir. O yüzden bu bölümde bir kaç örnekle bilanço kalemlerinin ne yönde değiştiğini görmeye çalışacağız. Örneklere başlamadan önce unutulmaması gereken önemli bir noktaya dikkat çekmek gerekmektedir. Bilanço çift taraflı kayıt usulüne göre çalışmaktadır. Bunun anlamı bilançonun muhasebesel anlamda daima denk olmasıdır. Yani aktif ve pasif toplamları birbirine eşit olmalıdır. Genellikle bir işlem

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sonucunda bilançoda iki kalem oynar. (Bazı durumlarda dört kaleminde hareket ettiği olur. Buna ilişkin örnek aşağıdadır).

1. Döviz karşılığı altın alınmıştır: Döviz (veya efektif karşılığında) altın alımlarında, altın mevcudunda artış (Aktif I), döviz borçluları kaleminde (Aktif II) azalış meydana gelir.

2. Nakit TL karşılığında altın alınmıştır: Altın mevcudunda (Aktif I) artış, tedavüldeki banknotlar hesabında (Pasif I) artış meydana gelmiştir.

3. TL karşılığında döviz satılmıştır: Döviz satımında, aktifte döviz borçluları kaleminde yer olan efektif deposu azalırken (Aktif II-B-a), pasifte tahsilat nakden yapılmışsa tedavüldeki banknotlar (Pasif I), hesabın yapılan tahsilatlarda mevduat hesapları (Pasif IV) azalış gösterir.

4. Hazineye kredi açılmıştır: Aktifte hazineye açılan kısa vadeli avans artarken (Aktif VI-A-a-i), pasifte nakden ödemelerde tedavüldeki banknotlar (Pasif I), hesabın ödemelerde kamu sektörü mevduatları artış gösterir (Pasif IV-A).

5. Geri Satım Vaadiyle Devlet İç Borçlanma Senetleri Alımları (REPO): Bu işlem bilançoda dört kalemin oynamasına neden olur. Aktifte menkul değerler cüzdanı (Aktif V-A), pasifte nakden ödemelerde tedavüldeki banknotlar (Pasif I), hesabın ödemelerde mevduat hesapları (Pasif IV) artış gösterir. Ayrıca, aktifte açık piyasa işlemlerinin izlendiği kısımda röpor borçluları nakit menkul değer (Aktif VI-A-a-ii); pasifte röpor alacaklıları, menkul (Pasif V-A-b) hesapları artış göstermektedir. Bu işlemde amaç piyasadaki nakit miktarını arttırmaktır. Görüldüğü gibi tedavüldeki banknotlar artmakta ya da mevduatlar yükselmektedir. Bilindiği gibi mevduatlar istenildiği anda kullanılabilmektedirler. Dolayısıyla piyasadaki para miktarının artışı gibi düşünmek pek yanlış olmaz). Açık piyasa işlemlerindeki kalemlerdeki hareket de yapılan bu senet

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

alımının izlenmesi içindir (yani yapılan senet alım veya satım işlemlerinin boyutlarının takibi için)

6. Geri Alım Vaadiyle Devlet İç Borçlanma Senetleri Satımları: Bu işlem nedeniyle aktifte menkul değerler cüzdanı (Aktif V-A), pasifte nakden ödemelerde tedavüldeki banknotlar (Pasif I), hesabın ödemelerde mevduat hesapları (Pasif IV) azalış gösterir. Ayrıca, aktifte açık piyasa işlemlerinin izlendiği röpor borçluları menkul (Aktif VII-A-b), pasifte röpor alacaklıları nakit-menkul değer (Pasif V-A-a-i) hesapları artış gösterir.

II.3. Merkez Bankası Bilançosu İle Parasal Büyüklükler Ve Analitik Bilanço Arasındaki İlişkiler

Para politikasının temel amacı, zaman içinde büyüyen ekonominin para ve kredi gereksinimlerini, fiyat istikrarını bozmayacak bir biçimde karşılamaktır. Para politikasının yürütülmesinden sorumlu olan merkez bankaları bu amaçla para piyasalarına değişik araçlarla (zorunlu karşılık oranları, açık piyasa işlemleri, reeskont oranları) müdahale ederler. Merkez bankalarının yaptığı bu müdahalelerin incelenebileceği en iyi araç ise merkez bankası bilançosudur. Bilanço en iyi araçtır, ancak yapılan müdahaleleri izlemek ve buradan ekonominin durumu hakkında yorum yapmak oldukça güçtür. Bu amaçla hesaplanma yöntemi Merkez Bankası tarafından açıklanmış olan iki tablo bize çok yardımcı olacaktır. Bunlar Parasal Büyüklükler Tablosu (TABLO III) ve Analitik Bilançodur (TABLO II). Bunlardan Analitik Bilanço Merkez Bankası Üç Aylık Bültenlerinde yayın-lanmakta, diğeri ise düzenli olarak yayınlanmamaktadır. Üç ayda bir yayınlandığı için Analitik Bilançodan son durumun analizi üç aylık gecikmeyle olabilmektedir. Analiz bakımından daha çabuk sonuç almak için her cumartesi günü Resmi Gazetede yayınlanan Vaziyet'den durumun izlenmesi daha yararlı olacaktır. Bu analize temel teşkil eden hesaplamanın nasıl yapılacağı aşağıdaki TABLO I aracılığı ile gösterilecektir.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bunlardan Parasal Büyüklükler Tablosu, TCMB'nın para politikası uygulamasında hedeflediği büyüklükleri göstermekte, tabloda bazı kalemler Vaziyet'ten farklı olarak netleştirilmiş olarak gösterilmektedir. Analitik Bilanço ise toplam kalemler olarak düzenlemekte ve Bilançonun finansman şekli ile bu finansman ile yaratılan varlıkları göstermektedir.

Parasal Yükümlülükler, TCMB'nın parasal yükümlülükleri karşısında hangi varlıkları olduğu, başka bir deyişle söz konusu parasal yükümlülüklerin kullanım biçimi yer almaktadır. Buna göre, iç ve dış varlıklar ayırımı yapılmaktadır. Net Dış Varlıklar, TCMB'nın elindeki döviz, altın gibi kıymetler ve verdiği dış krediler ile döviz cinsi borçları arasındaki farktır. Bu büyüklüğün genelde eksi işaretli olması, TCMB'nın döviz cinsinden borçlarının mevcut ve alacaklarından daha fazla olduğunu göstermektedir. Net İç Varlıklar ise, temelde TCMB'nın yurt içinde açtığı kredilerdir. Tabloda bu değer kamu kesimine ve bankalara sağlanan olanakları göstermektedir. Yani Net İç Varlıkların hesaplanmasında fiilen kullanılan krediler değil, her an kullanılabilecek olan büyüklüğe bakılmaktadır.

Tablonun ikinci kısmında, TCMB'nın parasal yükümlülükleri verilmektedir. Tablodan da görülebileceği gibi burada TCMB'nin toplam iç yükümlülüklerine ulaşılmaktadır. Bu amaçla, birbirini içeren bir dizi parasal büyüklük kavramı geliştirilmiştir. Bunlardan ilki *Rezerv Para'dır*. Rezerv para, emisyon, bankaların TL ve dövizi mevduatlarına karşılık olarak TL cinsinden tutulan zorunlu karşılıklar ve bankaların serbest tevdiatını içermektedir. Bu büyüklüğe, fon hesapları, bankaların reeskont ve bankalararası piyasa olanakları, ithalat bedelleri ile teminatlar da eklenerek ulaşılmaktadır. Rezerv paraya, açık piyasa işlemlerinden doğan net borçların eklenmesiyle daha geniş bir tanım olan *Parasal Taban* elde edilmektedir. Parasal Taban'a Hazine ve İktisadi Devlet Teşekküllerinin Mevduatından oluşan Kamu Mevduatının eklenmesiyle Merkez Bankası Parası elde edilir. Bu büyüklük

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Türkiye'de Merkez Bankası'nın piyasadaki likiditeyi ölçmek için seçtiği parasal göstergedir.[30]

Merkez Bankası Vaziyeti, Parasal Büyüklükler ve Analitik Bilanço tek başlarına değerlendirildiklerinde pek anlam ifade etmezler. Para piyasasındaki değişiklikleri iyi analiz edebilmek için bu tabloların haftalar, aylar ve yıllar itibarıyle izledikleri gelişim çizgisine bakmak, yani karşılaştırma yapmak gerekir. Piyasada bulunan paranın nasıl ve ne yönde hareket ettiğinin anlaşılmasında oldukça önemli olan bu tablolar iyi bir analiz için gerekli ancak tek başlarına yeterli değildir. Bu tablolar ile birlikte Hazine'nin hareketlerinin izlenmesi (devlet tahvili ve hazine bonosu ihaleleri ve geri ödeme tarihleri vb. gibi ekonomiyle ilgili önemli değişiklikler), hisse senetleri piyasasındaki değişikliklerin yakından takip edilmesi, faiz oranlarındaki, altın fiyatlarındaki (iç ve dış), döviz kurlarındaki (iç ve dış) değişmelerin yakından takip edilmesi gerekmektedir. Bunlar analizin bir boyutudur; diğer önemli bir boyutuda reel ekonomide meydana gelen değişmelerdir. Büyüme hızları, enflasyon oranı, dış ticaret ve cari işlemler dengeleri, yatırımlardaki artış veya azalışlar, seçim kararları vb. gibi temel ekonomik göstergeler de dikkatle incelenmelidir. Aksi taktirde yapılan analizler beklenen sonuçları vermeyebilecektir.

[30] ALTINKEMER, Melike, BAYAZITOĞLU, Yavuz, ERSEL, Hasan, İSKENDEROĞLU, Lerzan, OVALIOĞLU, Ayşe, "Merkez Bankası Bilançosu, Parasal Büyüklükler ve Aralarıdaki İlişkiler", *Ekonomiyi İzleme ve İstatistik Çalışmaları (1988-1992)*, TCMB., 1994., s. 131-132.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO III.1

MERKEZ BANKASI 18 AĞUSTOS 1995 TARİHLİ HAFTALIK VAZİYETİ

(Milyon TL)

AKTİF	TÜRK LİRASI HESAP TUTARI TL	YABANCI PARA HESAP TUTARI TL	TÜRK LİRASI HESAP TOPLAMI TL	YABANCI PARA HESAP TOPLAMI TL	GENEL TOPLAM TL
I. ALTIN MEVCUDU					
A. Ul.Si.Ol.S.					
B. Ul.Si.Olm.S.			1.837.365	67.722.549	69.560.016
II.DÖVİZ BORÇLULARI					
A. Konvertibl					
a. Efektif Deposu		19.147.985			
b. Muhabir Hesaplar		666.240.960		676.588.845	
B.Konvertibl Olmayan					
a. Efektif Deposu		1.251			
b.Muhabir Hesaplar		8.313		1.547	676.598.192
III.MADENİ PARA			156.495		156.495
IV.DAHİLDEKİ MUHABİRLER			22.654	4.033.118	4.356.677
V.MENKUL DEĞERLER CÜZDANI					
A.Devlet İç Borçlanma Senetleri					
a. Kuponlu	24.929.087				
b. Kuponsuz	163.608.957		188.529.144		
B. Diğer			25.000		188.554.144
VI. İÇ KREDİLER					
A.Kamu Sektörü					
a.Hazine					
i.Hazine'ye Kısa Vadeli Avans	116.378.289				

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ii. Diğer net					
b. Kamu İktisadi Kuruluşları					
i. Ticari					
c. İktisadi Devlet Teşekkülleri					
i. Hazine Kefaletine Haiz Bono					
ii. Ticari					
iii. Diğer	825.194		117.193.489		
B. Bankacılık Sektörü					
a. Ticari					
i. İhracat					
ii. Diğer	12.157.285				
b. Tarım					
i. Tarım Kredi Kooperatifleri					
ii. Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri					
iii. Diğerleri					
c. Sınai	91.798				
d. Tahvil Üzerine Avans					
e. Diğerleri			32.249.983		329.402.183
VII. AÇIK PİYASA İŞLEMLERİ					
A. Repor Borçluları					
a. Nakit					
i. Döviz					
ii. Menkul Değer					
b. Menkul	58.613.759		58.613.759		
B. Diğer					58.613.759
VIII. DIŞ KREDİLER				51.769.484	51.769.484
IX. İŞTİRAKLER				257.271	257.271
X. GAYRİMENKUL VE DEMİRBAŞLAR			2.269.894		2.269.894

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

XI. TAKİPTEKİ ALACAKLAR			4.824		4.824
XII. İTFAYA TABİ HES. VE AKT. AL.					
A 2974 S.Tah K.Uy Akt Al.					
B 1211 S.K 61 Md. Ger Değ. Farkı					
a.Madde Kapsamına Alınanlar					
b. Madde Kapsamına Alınmayanlar	28.629.729		28.629.729		28.629.729
XIII. MUVAKKAT BORÇLULAR			2.837.631	691.309	3.038.940
XIV. DİĞER AKTİFLER			16.227.903	600.917	16.828.820
TOPLAM			427.799.283	880.241.128	1278040711

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO III.1 (DEVAM)

PASİF	TÜRK LİRASI HESAP TUTARI TL	YABANCI PARA HESAP TUTARI TL	TÜRK LİRASI HESAP TOPLAMI TL	YABANCI PARA HESAP TOPLAMI TL	GENEL TOPLAM TL
I. TEDAVÜLDEKİ BANKNOTLAR			[illegible]		[illegible]
II. HAZİNENİN ALACAKLARI					
A. Altın (Saf Kg.)			194.254		
B. Diğer net			1.139.675		1.333.249
III. DÖVİZ ALACAKLILARI					
A. Konvertibl Olan				762.980	
B. Konvertibl Olmayan				5.520.946	6.283.926
IV. MEVDUAT					
A. Kamu Sektörü					
a. Hazine Genel ve Katma Büt. İdr.	9.049.239	120.055.667			
b. Kamu İkt. Kuruluşları	29.802	6.068			
c. İktisadi Devlet Teşekkülleri	48.189	662.859			
d. Diğer (Bel. ve Özel İdareler)	1.569.763	10.451	10.679.993	130.794.785	
B. Bankacılık Sektörü					
a. Yurtiçindeki Bankalar	3.485.197	26.210.393			
b. Yurtdışındaki Bankalar	903				
c. Mevduat Karşılıkları					
i. Nakit	95.892.179	52.972.281			

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ii. Altın					
d. Diğer (Valorlu İşlemler)					
f. Muhtelif					
a. K.M.H. Mevduatı					
b. Diğer					
D. Uluslararası Kuruluşlar					
E. Fonlar					
a. Tasarruf Mev. Sig. Fonu					
b. Diğer					
V. AÇIK PİYASA İŞLEMLERİ					
A. Repor Alacaklıları					
a. Nakit					
i. Döviz					
ii. Menkul Değer					
b. Menkul					
B. Diğer					
VI. DIŞ KREDİLER					
A. Kısa Vadeli					
B. Orta ve Uzun Vadeli					
VII. İT. AKRE. BED., TEM. VE DEP.					
A. Akreditif Bedelleri					
B. Teminat ve Depozitolar					
VIII. ÖDENECEK SENET VE HAV.					
IX. SERMAYE					

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

X. İHTİYAT AKÇESİ					
A Adi ve Fevkalade			2 [illegible]		
B Hususi			[illegible]		
C Hesabı Vakum Muhtelif Zarar Kar			[illegible]		
D Değer Artış Fonu			[illegible]		[illegible]
XI. KARŞILIKLAR			[illegible]		[illegible]
XII. MUVAKKAT ALACAKLILAR			[illegible]	[illegible]	[illegible]
XIII. DİĞER PASİFLER			[illegible]	[illegible]	[illegible]
TOPLAM			[illegible]	[illegible]	[illegible]

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO III.2

ANALİTİK BİLANÇO İLE MERKEZ BANKASI VAZİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER

26.05.1995 (Milyar TL)

		BİLANÇODAKİ YERLERİ
AKTİFLER	1086974	
1.DIŞ VARLIKLAR	633189	Aktif(I+II+IV+VIII+IX+XIII+XIV)
2.İÇ VARLIKLAR	453785	
A.Nakit İşlemler	401741	
a.Kamu'ya Açılan Nakit Krediler	398493	AKTİF(V+VIA+VIIAb+XIIA)-PASİF (II+VAb)
b.Bankalara Açılan Nakit Krediler	12292	AKTİF(VIB+VIIAai+XI)
c.Diğer Kalemler	-2044	AKTİF (III+IV+X+XIII+XIV) PASİF (VIII+IX+X+XII+XIII)
B.Değerleme Hesabı	45044	AKTİF XIIB
PASİFLER	1086974	
1.TOPLAM DÖVİZ YÜKÜMLÜLÜKLERİ	705734	
A.Dış Yükümlülükler	506573	PASİF(III+IVCa+VI+VIIA+VIII+XII+XIII)
B.İç Yükümlülükler	199161	
a.Döviz olarak Takip Olunan Mevduat	76196	PASİF IV(A+Cb+E)
b.Bankaların Döviz Mevduatı	122965	PASİF (IVB+VAai)
2.MERKEZ BANKASI PARASI	381240	
A.Emisyon	170032	PASİF I
B.Bankalar Mevduatı	88051	
a.Bankalar Zorunlu Karşılıkları	82330	PASİF IVBc

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

b Bankalar Serbest İmkanı	5721	PASİF IVB(a+b+d)
C Diğer Merkez Bankası Parası	123157	
a Fon Hesapları	2735	PASİF IVE
b Banka Dışı Kesimin Mevduatı	1463	PASİF IV(Ad+Cb+D)+VIIb
c Açık Piyasa İşlemleri	110214	PASİF (VAa(i+ii)+B)-AKTİF VII(Aa(i+B)
d Kamu Mevduatı	8745	PASİF IVA(a+b+c)

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO III.3

BİLANÇODAN TÜRETİLEN PARASAL BÜYÜKLÜKLER

VARLIKLARIMIZ		
I NET DIŞ VARLIKLAR (1+2+3+4+5+6)		
1 Altınlar		AKTİF I (A+B)
2 Net Rezervlerimiz		AKTİF IIA-PASİF(IIIA+VIA+VIIA)
3 Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesabı		PASİF IVCa
4 IMF'ye Borcumuz (Bilanço Dışı)		
5 Orta Vadeli Kredi (Net)		AKTİF VIII-PASİF VIB
6 Diğer Net Varlıklarımız (Net)		AKTİF (IIB+IV+IX+XIII+XIV)-PASİF (IIIB+VIII+XII+XIII)
II TOPLAM İÇ KREDİLER		
1 Kamu Sektörüne Açılan Krediler		
A Hazine (Net)		
a Borçları		
i-Kısa Vadeli Avans		AKTİF VIAai
ii Değerleme Hesabı		AKTİF XIIB
iii Konsolidasyon Hesabı		AKTİF XIIA
iv Devlet İç Borçlanma Senetleri		AKTİF V-VIIAb - PASİF VAb
v Diğer		AKTİF VIAaii
b Alacakları		
i Altın		PASİF IIA
ii Diğer		PASİF IIB
B Toprak Mahsulleri Ofisi		AKTİF VIAci
C İktisadi Devlet Teşekkülleri		

M.AKYÜZ

a Ticari		AKTİF VIA(bi+cii)
b Diğer		AKTİF VIAciii
2.Bankalara Açılan Krediler		
A.Tarımsal Krediler		AKTİF VIBb(i+ii+iii)
B.Ticari Krediler		AKTİF VIB[a(i+ii)+c+d]
C.Diğer Krediler		AKTİF VIBe
D.Döviz Karşılığı Verilen TL Kredileri		AKTİF VIIAai
E.Takipteki Alacaklarımız		AKTİF XI
F.TL Karşılığı Verilen Döviz		AKTİF VIIAai
III.DİĞER KALEMLER (NET)		AKTİF (III+IV+X+XIII+XIV) - PASİF (VIII+IX+X+XI+XII+XIII)
IV.NET İÇ VARLIKLAR (II+III)		
TOPLAM VARLIKLAR (I+IV)		

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO III.3 (DEVAM)

YÜKÜMLÜLÜKLERİMİZ		
I.REZERV PARA (1+2+3+4+5)		
1.Emisyon		PASİF I
2.Bankalar Zorunlu Karşılıklar		PASİF IVBc
3.Bankalar Mevduatı		PASİF IVB(a+b+d)
4.Fon Hesapları		PASİF IVE
5.Bankalar Dışı Kesimin Mevduatı		PASİF IV(Ad+Cb+D)+VIIB
II.PARASAL TABAN (I+6)		
6.Açık Piyasa İşlemleri		PASİF[VAa(i+ii)+B]-AKTİF VII(Aaii+B)
III.MERKEZ BANKASI PARASI (II+7)		
7.Kamu Mevduatı		
A.Hazine		
a.Serbest		PASİF IVAa
b.Kullanılabilir Kredi İmkanı (Bilanço Dışı)		
B.İktisadi Devlet Teşekkülleri		PASİF IVA(b+c)
IV.TL YÜKÜMLÜLÜKLERİMİZ (III+8)		
8.Döviz Olarak Takip Olunan Mevduat		
A.Hazine Mevduatı		PASİF IVAa
B.İktisadi Devlet Teşekkülleri		PASİF IVA(b+c)
C.Fonlar		PASİF IVE
D.Banka Dışı Kesim		PASİF IV(Ad+Cb)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

V.TOPLAM İÇ YÜKÜMLÜLÜKLER (IV+9)		
9.Bankaların Döviz Mevduatları		
A.Zorunlu Karşılıklar		PASİF IVBc
B.Serbest İmkanlar		PASİF IVB(a+b)
C.TL Mevduat Karşılığı Alınan Döviz Mev		PASİF VAai

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

II.4. Parasal Büyüklüklerle İlgili Basılı Kaynaklar

Basılı Veri Kaynakları

1- TC Merkez Bankası Yayınları

a-Haftalık Bülten

Parasal Büyüklükler

Emisyon(dolaşımdaki banknot, dolaşımdaki ufaklık para)

M1, M2, M2Y, M3, M3Y,

rezerv para,

Merkez Bankası Parası

Krediler

Mevduatlar(MB,Bankacılık,Tüm Bankacılık Sektörü)

Faiz Oranları, Zorunlu Karşılıklar ve Döviz Kurları

Döviz kurları

Parasal yetkililer

Parasal yetkililer hesabı

TCMB Bilançosu

TCMB Analitik bilanço

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

b- Aylık Bülten

Parasal Büyüklükler

Emisyon(dolaşımdaki banknot, dolaşımdaki ufaklık para)

M1, M2, M2Y, M3

Merkez Bankası Parası

Krediler

Mevduatlar(MB,Bankacılık,Tüm Bankacılık Sektörü)

Faiz Oranları, Zorunlu Karşılıklar ve Döviz Kurları

Beklenen ve gerçekleşen gerçek faiz

Mevduat faizleri

Hazine bonosu faizleri

Devlet tahvili faizleri

TCMB Reeskont ve avans faizleri

Mevduat munzam karşılık oranı

Disponibilite oranları

DTH munzam karşılık oranı

Döviz kurları

Tartılı efektif reel kur

Altın Fiyatları

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Parasal yetkililer

TCMB Bilançosu

TCMB Analitik bilanço

c- Üç Aylık Bülten

Parasal Büyüklükler

Emisyon(dolaşımdaki banknot, dolaşımdaki ufaklık para)

M1, M2, M2Y, M3 M3Y,

rezerv para,

Merkez Bankası Parası

Krediler

Krediler(sektörel kullanıma göre)

Mevduatlar(MB,Bankacılık,Tüm Bankacılık Sektörü)

Uluslararası Rezervler

Bankalararası Para Piyasası İşlemleri

İnterbank günlük ve haftalık ortalama faizleri

İşlem miktarı

İşlem hacmi

Döviz ve efektif piyasası işlemleri

Döviz karşılığı altın piyasası işlemleri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Faiz Oranları, Zorunlu Karşılıklar ve Döviz Kurları

Mevduat faizleri

Mevduat faizleri(vergi öncesi bileşik)

Kamu menkul kıymetleri ortalama faiz oranları

Hazine bonosu faizleri

Devlet tahvili faizleri

TCMB Reeskont ve avans faizleri

Döviz kurları

Banknotlara uygulanan kurlar

Çapraz Kurlar

Altın Fiyatları

Parasal yetkililer

Parasal yetkililer hesabı

Parasal sektör tablosu

Parasal durum tablosu

TCMB Bilançosu

TCMB Analitik bilanço

d- Yıllık Rapor

Parasal Büyüklükler

Emisyon(dolaşımdaki banknot, dolaşımdaki ufaklık para)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

M1, M2, M2Y, M3,

rezerv para,

parasal taban,

Merkez Bankası Parası

Krediler

Mevduatlar(MB,Bankacılık,Tüm Bankacılık Sektörü)

Uluslararası Rezervler

Faiz Oranları, Zorunlu Karşılıklar ve Döviz Kurları

Tartılı efektif reel kur

Altın Fiyatları

Parasal yetkililer

Parasal yetkililer hesabı

TCMB Bilançosu

Bankalararası Para Piyasası İşlemleri

İnterbank günlük ortalama faizler

İşlem miktarı

İşlem hacmi

Döviz ve efektif piyasası işlemleri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

2- Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları

a- Başlıca Ekonomik Göstergeler

Parasal Büyüklükler

Emisyon(dolaşımdaki banknot, dolaşımdaki ufaklık para)

M1, M2, M2Y,

rezerv para,

parasal taban,

Krediler

Mevduatlar (TC Merkez Bankası, Bankacılık, Tüm Bankacılık Kesimi)

Mevduatlar(vadeli, vadesiz, ticari, resmi, DTH)

Uluslararası Rezervler

Faiz Oranları, Zorunlu Karşılıklar ve Döviz Kurları

Mevduat faizleri

Kredi faizleri

İç borç ortalama faiz oranları

Döviz kurları

Altın Fiyatları

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

b- Türkiye Ekonomisi

Parasal Büyüklükler

Emisyon(dolaşımdaki banknot, dolaşımdaki ufaklık para)

M1, M2, M2Y, M3 M3Y,

Rezerv para,

Parasal taban,

Krediler

Mevduatlar(MB,Bankacılık,Tüm Bankacılık Sektörü)

Mevduatlar(Vadeli, vadesiz, ticari, resmi, DTH)

Uluslararası Rezervler

Faiz Oranları, Zorunlu Karşılıklar ve Döviz Kurları

Mevduat faizleri

Mevduat faizleri(vergi öncesi bileşik)

Mevduat faizleri(vergi sonrası bileşik)

Hazine bonosu faizleri

Devlet tahvili faizleri

TCMB Reeskont ve avans faizleri

Mevduat munzam karşılık oranı

Disponibilite oranları

Döviz kurları

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Banknotlara uygulanan kurlar

Parasal yetkililer

Parasal yetkililer hesabı

c- Türk Mali Sisteminin Temel Göstergeleri

Parasal Büyüklükler

Emisyon(dolaşımdaki banknot, dolaşımdaki ufaklık para)

M1, M2, M2Y,

Para çarpanı,

rezerv para,

parasal taban,

parasal tabanı etkileyen faktörler,

Merkez Bankası Parası

Krediler

Krediler(sektörel kullanıma göre)

Mevduatlar(MB,Bankacılık,Tüm Bankacılık Sektörü)

Uluslararası Rezervler

Faiz Oranları, Zorunlu Karşılıklar ve Döviz Kurları

Mevduat faizleri

Paçal mevduat faizleri

Paçal Kredi faizleri

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Mali Kurumlar

Tüm mali kurumlar bilanço toplamı

Mali araçlar

Mali kuruluşların portföy yapısı

d- Aylık Göstergeler

Parasal Büyüklükler

Emisyon(dolaşımdaki banknot, dolaşımdaki ufaklık para)

M1, M2,

rezerv para,

Krediler

Mevduatlar(MB,Bankacılık,Tüm Bankacılık Sektörü)

Mevduatlar(vadeli, vadesiz,)

Faiz Oranları, Zorunlu Karşılıklar ve Döviz Kurları

Mevduat faizleri

İç borç ortalama faiz oranları

Hazine bonosu faizleri

Devlet tahvili faizleri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

3-Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları

a-Temel Ekonomik Göstergeler

Parasal Büyüklükler

Emisyon

M1, M2, M2Y,

rezerv para,

Krediler

Mevduatlar(TCMB, bankacılık, tüm bankacılık sektörü)

Mevduatlar (vadeli, vadesiz., ticari,)

Uluslararası Rezervler

Faiz Oranları, Zorunlu Karşılıklar ve Döviz Kurları

Mevduat faizleri

Kredi faizleri(Kalkınma Bankası ve Eximbank kredi faizleri)

TCMB Reeskont ve avans faizleri

Döviz kurları

Altın Fiyatları

Bankalararası Para Piyasası İşlemleri

İnterbank günlük ve haftalık ortalama faizleri

İşlem miktarı

İşlem hacmi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

b-Yıllık Program

Parasal Büyüklükler

Emisyon

M1, M2,M2Y,

rezerv para,

parasal taban,

Merkez Bankası Parası

Krediler(TC MB, Bankacılık, Tüm Bankacılık Kesimi)

Mevduatlar(MB,Bankacılık,Tüm Bankacılık Sektörü)

Uluslararası Rezervler

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

EK-TABLOLAR*

TABLO III.4

Parasal Büyüklükler
Monetary Aggregates

(Milyar TL-Billion TL)

	M1								
	Dolaşımdaki para Currency in circulation			Mevduat bankalarındaki vadesiz mevduat Sight deposits with deposit money banks					
	Dolaşıma çıkan para Notes and coins issued (1)	Banka kasaları Vault cash (2)	Toplam Total (1-2)	Ticari Commercial	Tasarruf Saving	Diğer Other	Toplam Total	M.B. daki mevduat Deposit with the C.B.	Toplam Total
1990	14 093	1 884	12 209	8 586	4 464	2 095	15 145	20	27 374
1991	21 642	3 078	18 564	12 713	6 101	3 105	21 918	83	40 565
1992	36 251	4 878	31 373	20 806	10 296	5 126	36 230	74	67 677
1993	62 628	8 695	53 933	35 602	16 581	10 124	62 307	126	116 366
1994	118 334	12 916	105 418	62 651	31 409	14 496	108 556	219	214 193
90-94 (A)	50 589	6 290	44 299	28 072	13 770	6 989	48 831	104	93 235
1995 1	119 883	15 564	104 319	58 738	27 929	14 231	100 898	410	205 627
2	134 861	13 704	121 157	59 109	32 175	13 174	104 458	127	225 742
3	145 574	16 315	129 259	62 962	34 540	14 874	112 376	128	241 763
4	155 636	20 604	135 232	69 522	36 760	15 621	123 923	117	259 272
5	191 919	22 401	169 518	75 139	44 360	18 704	138 203	136	307 857

	M2			
	Mevduat bankalarındaki vadeli mevduat Time deposits with deposit money banks			
	Ticari Commercial	Tasarruf ve sertifika Saving and cer CDs	Diğer Other	Toplam Total	Toplam Total
1990	2 659	29 433	9 299	41 391	68 765
1991	3 577	52 325	14 449	70 451	111 016
1992	5 296	80 969	25 216	111 484	179 161
1993	7 806	105 726	38 165	151 697	268 063
1994	25 104	290 949	73 890	389 943	604 136
90-94 (A)	8 909	111 881	32 204	152 993	246 228
1995 1	25 711	304 216	86 322	416 249	621 876
2	28 707	332 365	93 765	454 837	680 579
3	31 571	383 337	97 238	512 146	753 909
4	34 364	433 811	101 482	569 657	828 929
5	31 136	466 140	98 323	597 599	905 456

Kaynak : T.C. Merkez Bankası — Source : T.R. Central Bank

* KAYNAK: 1. Dış Ticaret Müsteşarlığı, Başlıca Ekonomik Göstergeler, Ankara, 1995.
2. DİE, Türkiye Ekonomisi: İstatistik ve Yorumlar, Temmuz-Ağustos, 1995, Ankara.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO III.5

Parasal Büyüklükler (devam)
Monetary Aggregates (continued)

(Milyar TL-Billion TL)

	M2Y	M3			
	Yurtiçi döviz tevdiyat hesabı Domestic foreign exchange deposits	Toplam Total	Mevduat bankaları resmi mevduatı Public sector deposits with banks	M.B.deki diğer mevduat Other deposits with the C.B.	Toplam Total
1990	18 717	87 482	3 392	1 015	73 172
1991	45 532	156 548	4 490	2 022	117 528
1992	105 669	284 830	7 373	4 246	190 786
1993	236 574	506 637	14 614	6 372	289 048
1994	599 771	1 203 907	24 206	20 071	648 413
90-94 (A)	201 653	447 661	10 815	6 745	263 788
1995 1	664 242	1 266 118	20 078	21 629	663 583
2	683 965	1 364 534	27 582	24 411	732 572
3	727 835	1 481 744	25 302	24 382	803 583
4	748 857	1 577 786	26 854	24 369	880 152
5	753 832	1 659 269	31 948	26 534	963 938

Kaynak : T.C. Merkez Bankası Source : T.R. Central Bank

TABLO III.6

Temel Fiyat İndeksleri
(Üç Aylık Dönemler İtibariyle)
(Bir Önceki Yılın Aynı Üç Aylık Dönemine Göre Yüzde Değişim)
Main Price Indices
(Quarterly)
(Percentage Change Over the Same Quarter of the Previous Year)

(1987=100)

	TÜFİ CPI	TEFE WPI	ÇEFE IPRF	İTFE MPI	BİMİ IBCC
1993 I	58.6	52.9	52.9	-1.1	65.2
II	65.8	57.3	64.4	-4.0	74.8
III	70.8	62.8	75.3	-12.4	68.2
IV	69.3	59.6	64.3	-7.1	69.3
1994 I	72.1	67.8	63.9	-8.8	95.3
II	113.8	133.9	94.2	-2.4	113.8
III	109.5	128.3	79.0	4.6	105.1
IV	120.6	141.3	116.4	9.8	114.4
1995 I	129.4	149.9	147.1	16.3	89.9
II	86.8	82.0	101.8		64.1

TÜFE: Tüketici fiyatları indeksi — CPI: Consumer price index
TEFE: Toptan eşya fiyatları indeksi — WPI: Wholesale price index
ÇEFE: Çiftçinin eline geçen fiyatlar indeksi — IPRF: Index of prices received by farmers
İTFE: İthalat fiyat indeksi — MPI: Imports price index
BİME: Bina inşaatı maliyet indeksi — IBCC: Index of building construction cost

Üç Aylık Dönemler İtibariyle Temel Fiyat İndeksleri
(Bir Önceki Yılın Aynı Üç Aylık Dönemine Göre Yüzde Değişim)
Quarterly Main Price Indices
(Percentage Change Over the Same Quarter of the Previous Year)

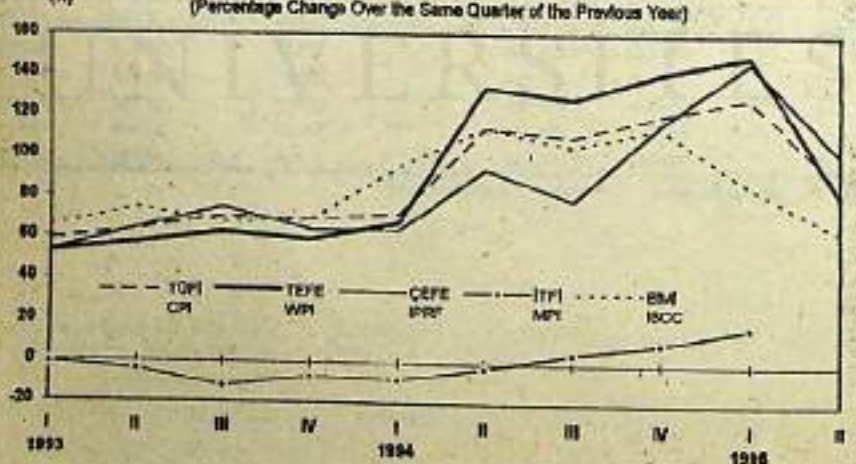

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO III.7

Tüketici ve Toptan Eşya Fiyat İndeksleri
(Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre Yüzde Değişim)
Consumer and Wholesale Price Indices
(Percentage Change Over the Same Month of the Previous Year)

(1987=100)

	Tüketici fiyat indeksi Consumer price index			Toptan eşya fiyat indeksi Wholesale price index		
	Türkiye	Ankara	İstanbul	Toplam Total	Kamu Public	Özel Private
1990	60.4	62.3	60.0	48.6	52.7	47.0
1991	71.1	75.3	69.7	59.2	56.6	60.3
1992	66.0	71.5	63.2	61.4	66.9	59.1
1993	71.1	71.7	72.2	62.5	55.2	66.3
1994	125.5	124.6	123.0	149.6	149.4	149.6
90-94 (A)	78.8	81.1	77.6	76.3	76.2	75.3
1995 1	130.6	126.5	128.5	156.8	151.9	158.9
2	130.0	123.8	127.3	149.8	150.3	149.6
3	127.7	119.8	126.4	144.3	152.0	141.4
4	94.3	89.9	93.7	91.2	68.9	101.5
5	82.4	76.1	84.7	78.4	65.2	84.2
6	84.4	83.5	86.1	77.5	69.1	80.8
7	86.5	85.7	88.3	80.0	69.5	84.6

Tüketici ve Toptan Eşya Fiyat İndeksleri
(12 Aylık Ortalamalara Göre Yüzde Değişim)
Consumer and Wholesale Price Indices
(Percentage Change Over the 12 Months Average)

(1987=100)

	Tüketici fiyat indeksi Consumer price index			Toptan eşya fiyat indeksi Wholesale price index		
	Türkiye	Ankara	İstanbul	Toplam Total	Kamu Public	Özel Private
1990	60.3	62.2	59.3	52.3	56.7	50.6
1991	66.0	68.7	67.1	55.3	61.3	53.0
1992	70.1	77.1	66.4	62.1	65.2	60.8
1993	66.1	68.0	65.2	58.4	54.5	60.1
1994	106.3	104.4	106.7	120.7	122.5	119.9
90-94 (A)	73.8	76.1	72.9	69.8	72.0	68.9
1995 1	111.1	109.0	111.2	128.3	129.8	127.6
2	115.5	112.8	115.7	134.5	136.2	133.8
3	119.4	115.9	116.9	139.5	142.2	138.4
4	117.0	113.3	116.3	133.7	130.6	135.1
5	112.5	106.3	112.2	125.8	120.0	128.3
6	108.9	105.3	108.8	118.8	112.2	121.7
7	106.3	103.2	106.3	113.6	105.6	116.9

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO III.8

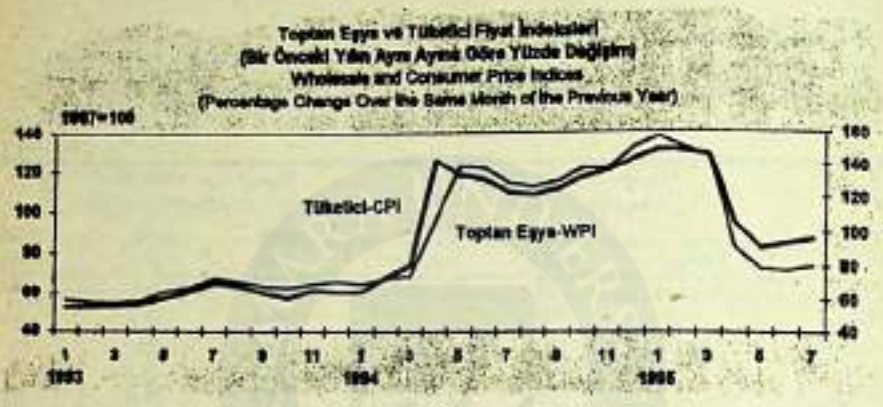

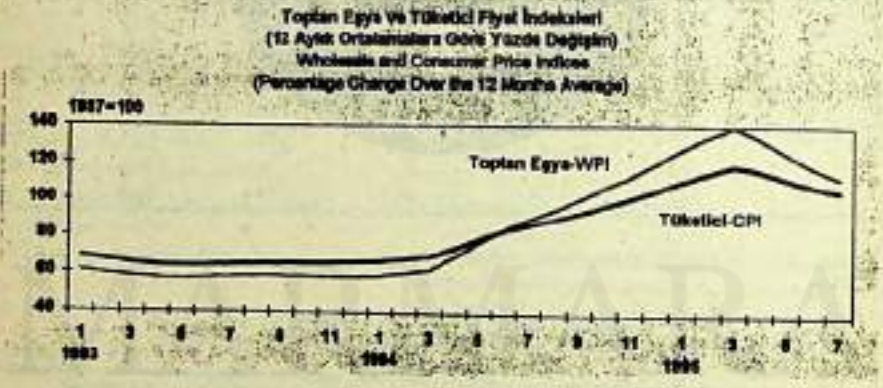

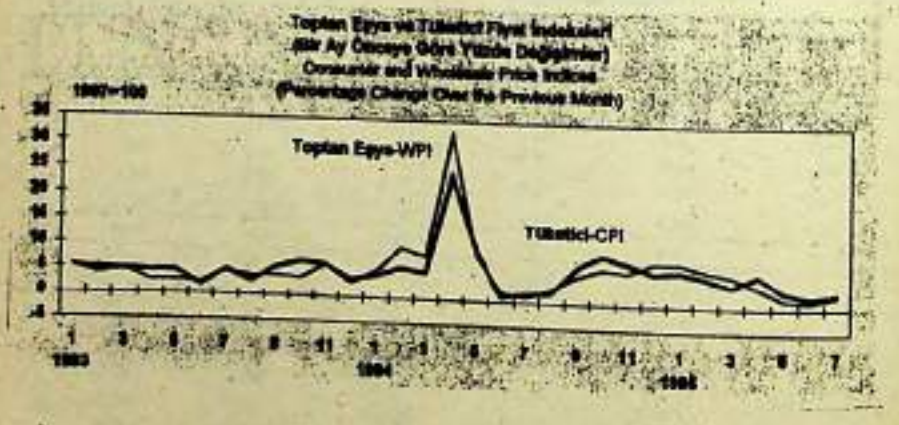

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÖVİZ KURLARI, ÖDEMELER BİLANÇOSU, DIŞ TİCARET HADLERİ VE ULUSLARARASI REZERVLER

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

I. DÖVİZ KURU GÖSTERGELERİ

I.1. Temel Kavramlar ve İlişkiler

Uluslararası ekonomik işlemleri gerçekleştirmede kullanılan her türlü yabancı ödeme aracına döviz denir. Yabancı ödeme araçları parasal ve kaydı olmak üzere iki çeşittir. Parasal ödeme aracı nakit yabancı paralardır. ABD Doları, Alman Markı, Avusturya Şilini... gibi. Kaydı ödeme araçları ise, yabancı para cinsinden düzenlenmiş olan her türlü çek, bono ve poliçedir.

Günlük dildeki kullanımıyla *döviz*'ler ikiye ayrılırlar: *efektif* ve *döviz*. Efektif, parasal döviz; 'döviz' ise kaydi ödeme araçları anlamını taşır. Tersi belirtilmedikçe *döviz* sözcüğünden yabancı para cinsinden ifade edilen ödeme araçlarının *tamamı* (yani, ister nakit, ister çek , vb.) anlaşılmalıdır.

Döviz alım-satımının yapıldığı piyasaya döviz piyasası denir. Paris, Londra New York, Zürich, Frankfurt ve Tokyo dünyanın en büyük döviz piyasalarındandır. Ancak, döviz piyasasının öyle coğrafi, mekansal bir "yer" olması zorunluluğu yoktur. Alıcı ile satıcının veya bunlara aracılık eden kişi veya kuruluşların telefon, telex, fax vb. iletişim araçları ile ilişkiye geçmeleri döviz piyasasının oluşması için yeterlidir. Serbest döviz piyasaları genel iktisat teorisinden bildiğimiz 'tam rekabet' piyasasına en yakın olduğu kabul edilen piyasalardır.

Döviz piyasalarının *üç temel fonksiyonu* vardır.

- Satınalma gücünün bir ulusal paradan (örneğin TL.) diğer bir paraya(örneğin Dolara) veya bir ülkeden (Türkiye'den) bir başka ülkeye(ABD'ne) aktarılması,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
KÜTÜPHANE ve DOKÜMANTASYON
DAİRE BAŞKANLIĞI

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

- Dış ticaretle uğraşan kişi veya kuruluşlara kredi sağlanması;

- Döviz veya vadeli işlemlerden (hedging) doğabilecek risklerin en aza indirilmesine yardım edecek kolaylıkların sağlanması.

Döviz piyasasında yukarıdaki fonksiyonlar gerçekleşirken ülke parası ile yabancı ülke parası arasında bir fiyat oluşur. Bu fiyata ***döviz kuru*** (dövizin **rayiç** fiyatı) veya ***kambiyo kuru*** (**değişim** fiyatı) adı verilir. Örneğin, Türkiye'deki bir ithalatçının 1 Dolar için 50.000 TL vermesi gerekiyorsa veya 1 Dolar karşılığında 50.000 TL alınabiliyorsa, döviz kuru 1 Dolar=50.000 TL'dır. Benzer şekilde, bir ihracatçı yapmış olduğu ihracatın bedeli olarak elde ettiği sözgelimi 1 Mark karşılığında 35.000 TL elde edebiliyorsa, Mark ile TL arasındaki döviz kuru, 1 Mark= 35.000 TL demektir.

Döviz kurları iki türlü ifade edilirler: Birincisi yerli paranın kaç yabancı para ettiğini belirlemektir. Örneğin 1 TL=... Dolar'dır; TL=Frank'tır; TL=Mark'tır... gibi. Döviz kuru bu şekilde ifade ediliyorsa bu tanıma ***serten kur*** denilir. İkincisi ise, bir birim yabancı paranın kaç yerli paraya eşit olduğunu tanımlamaktır. Örneğin, 1 Dolar... TL'dır; 1 Mark= ...TL'dır; 1 Riyal=...TL gibi. Bu ikinci tanıma da ***enserten kur*** ismi verilir. Türkiye'deki kurlar enserten olarak tanımlanmaktadır.

Döviz kurları ile ilgili yaygın kullanımı olan kavramlardan ikisi *düz kur* ve *çapraz kur* kavramlarıdır. İster serten, ister enserten olarak ifade edilen, iki ulusal para arasındaki kur bir düz kurdur. Örneğin, 1 Dolar=50.000 TL kuru bir düz kurdur. Öte yandan üçüncü bir para cinsinden iki ülke parası arasında ortaya çıkan kura ise çapraz kur denir. Çapraz kur dolaylı döviz alımlarıyla ortaya çıkar. Örneğin, düz kurdan 1 Dolar=50.000 TL iken, sözgelimi 80.000 TL ile 1 Sterlin, 1 Sterlin ile 3 Mark, 3Mark ile de 2 Dolar alınabilirse, 80.000 TL karşılığında dolaylı olarak 2 Dolar alınabilmiş olur. Bu

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

durumda düz kurdan 2 Dolar almak için 100.000 TL (2X50.000) vermek gerekirken, çapraz kurdan 80.000 TL ödemek yeterli olmaktadır. Bu durumda doların çapraz kuru 40.000TL (80.000/2) olmaktadır. Uluslararası ödemelerde herhangi bir düzensizliğin olmaması için, düz kurlarla çapraz kurlar arasında fark bulunmamalıdır.

Döviz piyasasına devletin müdahale etmediği varsayımı ile teorik olarak döviz kurunun döviz piyasaları arasında sabit olması beklenir. Çünkü piyasalar arasındaki kur farklılığı döviz arbitrajına yol açar. ***Döviz arbitrajı***, dövizi ucuz olduğu piyasadan alıp pahalı olduğu piyasada satarak kar sağlamaktadır. Örneğin Türkiye'de 1 Sterlin=80.000 TL, İngiltere'de ise 1 Sterlin=79.000TL ise, döviz arbitrajcıları Türkiye'den tanesi 79.000 TL den döviz alıp İngiltere'de tanesi 80.000 TL'ndan satarak birim başına 1.000 TL kar elde ederler. Bu süreç iki ülke arasında kurlar eşitlenineeye kadar sürer. Eşitlenme gerçekleşince arbitraj da biter.

Ülkedeki döviz kurları, süreç içinde, daha sonra belirteceğimiz nedenlerle sürekli olarak dalgalanır; yükselir veya düşer. Döviz kurunun yükselmesi, aynı miktar yabancı paranın yerli para karşılığının artması demektir. Örneğin kurun 1 Dolar=45.000 TL düzeyinden 1 Dolar=50.000 TL'na çıkması, yani yükselmesi durumunda yabancı para değer kazanır (appreciation), yerli para değer yitirir(depreciation). Gerçekten, yukarıdaki örnekte kurun yükselmesinden önce 1 Dolar alabilmek için 45.000 TL vermek yeterli iken, yükselmeden sonra 5.000 TL fazlası ile 50.000 TL vermek gerekir. Bu yüzden kurun yükselmesi sonucunda aynı yabancı para miktarı için daha fazla yerli para ödemek gerekeceğinden, ithal malları pahalılaşır. Öte yandan, yabancılar, aynı miktar yabancı para ile daha fazla yerli mal alabilirler. Örneğimizde eskiden 1 Dolar karşılığında 45.000 TL'lık mal alabilirlerken, kur yükselince(yerli para değersizleşince, yabancı para değer kazanınca) 50.000 TL'lık mala sahip olurlar. Sonuç olarak kurun yükselmesiyle yerli para değer kaybeder, ithalat (yerli

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

para karşılığı artacağından) zorlaşır; ihracat yapmak çekici duruma gelir.

Bütün bu söylenenlerin tersi, kurun düşmesi durumunda geçerlidir. Örneğin 1 Dolar=50.000 TL düzeyinden 1 Dolar=41.000 TL'na düşmesi. Kur düşünce yerli para değerlenmiş olur. Dolayısıyla ithalat ucuzlar, ihracat zorlaşır. (Bu konulara ileride yeniden döneceğiz.)

I.2. Döviz Talebi ve Döviz Arzı

Döviz talebi, elde bulundurulmak *istenen* her türlü yabancı ödeme aracıdır. Döviz talebi ülkenin yabancı ülkelere yapacağı ödemelere bağlıdır. Bu ödemelerin büyüklüğü ise aşağıdaki unsurlarca belirlenir.

- Yabancı ülkelerden yapılacak mal ithalatı miktarı;
- Yabancı ülkelerden alınacak hizmet miktarı (turizm, bankacılık, ulaştırma, sigortacılık, serbest meslek hizmetleri vb)
- Varsa ödenecek dış borç miktarı,
- Yurtça dışına yapılacak direkt veya portföy yatırımı (menkul değerlere yapılan ödemeler ;
- Döviz cinsinden borçlanmak,
- Dövizin "zaman" ve "yer" değeri (sırasayıla, spekülasyon ve arbitraj) farkından kazanç sağlamak;
- Yurt dışına herhangi bir kar amacı gütmeksizin, hibe, bağış vb. ödemeler (karşılıksız transfer)

Türkiye açısından baktığımızda, Türk Lirasının sürekli değer kaybetmesi sonucunda dövizin temel görevlerini tam anlamıyla yerine getirmediğini görüyoruz. 1980'den itibaren kambiyo denetimlerinin kaldırılmasıyla, döviz talebine etki

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

eden unsurlarda *mal satınalma* isteğinin dışında, finansal diyebileceğimiz unsurlar ağırlıklı olarak yer almaya başlamıştır. Bunda kuşkusuz iletişim olanaklarının gelişmesi ile bu alandaki sermaye hareketi serbestisinin getirilmesi etkili olmuştur.

Döviz talebi kavramının ikizi, ***döviz arzı*** kavramıdır. Döviz arzı ***fiilen*** mevcut bulunan her türlü yabancı ödeme aracıdır. Döviz arzının fazlalığı veya azlığı temelde şu faktörlere bağlıdır:

- Yabancı ülkelere yapılacak mal ihracatı miktarı;
- Yabancı ülkelere yapılacak hizmet ihracat miktarı (turizm, bankacılık, ulaştırma, sigortacılık, serbest meslek hizmetleri vb)
- Yurt dışından ülke içine yapılacak direkt veya portföy yatırımı (menkul değerlerin döviz karşılığı satılması) dolayısıyla ortaya çıkan döviz tahsilatı;
- Döviz cinsinden verilen borçların (ana para ve faizlerinin) tahsili;
- Yurt dışından kısa ve/veya uzun vadeli borçlanmak
- Dövizin "zaman" ve "yer" değeri (sırasayla, spekülasyon ve arbitraj) farkından kazanç sağlamak;
- Yurt dışından hibe, bağım, işçi dövizi vb. biçimlerde döviz cinsinden yapılan tahsilat.

I.3. Denge Kuru ve Değişim

I.3.1. Denge Döviz Kuru

Döviz talebi ile döviz arzının karşılıklı etkileşimi sonucunda **denge döviz** kuru oluşur. Kurun nasıl oluştuğunu ve ne şekilde değişeceğini Türkiye ile ABD gibi iki ülke

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

örneğinden kalkarak aşağıdaki şekil yardımıyla incelemeye çalışalım.

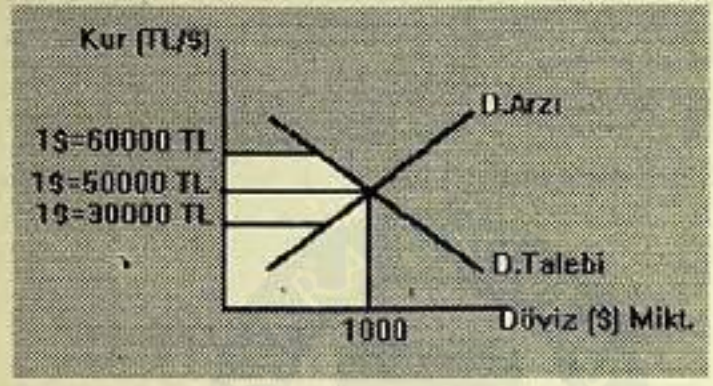

ŞEKİL:A

Şekil:A'da Türkiye'nin dolar bakımından döviz piyasası görülmektedir. Türkiye'nin döviz talebi bir "doğru" ile temsil edilmektedir. kaynağında, ABD'nden mal ve hizmet alımı (ithalat), (varsa) bu ülkeye olan borçları ödeme veya (eğer karlılık koşulları uygunsa) o ülkede yatırım yapma ve yukarıda saydığımız öteki gelişmeler vardır. TL cinsinden Dolar fiyatı düştükçe, veya aynı anlama, TL değer kazandıkça (örneğin, 1 Dolar=50.000TL'dan 30.000TL'ye..) Dolar sağlamak için daha az TL vermek yeterli olacağından, ABD'nden yatırım yapmak veya o ülkeden ithalat yapmak eskisine göre daha çekici olur; bu yüzden kur düzeyi düştükçe (TL değer kazandıkça) Türkiye'de döviz talebi artar. Döviz talep eğrisinin de sol yukarıdan sağ aşağıya doğru (negatif eğimli) olmasının nedeni budur.

Diğer yandan, aynı şekilde bir doğru ile temsil edilen döviz arzının kaynağında ise, daha önce de belirtildiği gibi, ABD'ne mal ve hizmet ihraç etme, (varsa) bu ülkeden olan alacakları tahsil etme, veya o ülkenin Türkiye'de yatırım yapmış olması gibi gelişmeler vardır. Daha yüksek kur düzeylerinde (örneğin, 1 Dolar=50.000 TL'den 60.000'e veya daha yüksek düzeylere) Amerikalılar için Türkiye'den ithalat yapmak (Türkler'in ihracat yapması), daha kârlı olacaktır. Bu

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

durumda Türkiye'de döviz arzı artacaktır. Döviz arz eğrisinin sol aşağıdan sağ yukarıya doğru (pozitif eğimli) olmasının nedeni de budur.

Talep ve arz koşullarının karşılıklı etkileşimi sonucunda oluşan denge döviz kuru ve miktarı, (belirli bir zaman dönemi dilimi için) 1 Dolar = 50.000 TL ve 1000 Dolar olarak şekilde yer almaktadır. Döviz talebi ve arzını belirleyen unsurlarda bir değişme olmamak koşulu ile, bu kur düzeyi, **döviz talebi fazlalığı veya döviz arzı eksikliği bulunmaması anlamında** denge döviz kuru ve denge döviz miktarıdır. Başka bir ifadeyle, 1 Dolar = 50.000 TL kuru üzerinden Türkiye'nin döviz talebi döviz arzına eşittir.

Daha düşük, örneğin 1 Dolar = 30.000 TL, kur düzeyinde dolar talebi dolar arzını aşar ve kur yükselme eğilimine girer. Tersine denge kurundan daha yüksek (örneğin, 1 Dolar = 60.000 TL) kur düzeyinde de dolar arzı dolar talebini aşacağından, kur düşme eğilimi gösterir.

1.3.2. Denge Kurunda Değişme

Herhangi bir nedenle (milli gelirin artması, tüketicilerin zevk ve tercihlerinde değişme vb.) Türkiye'de döviz talep eğrisinin aşağıdaki şekildeki gibi sağa doğru *bütünüyle* kaydını(shift) düşünelim

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

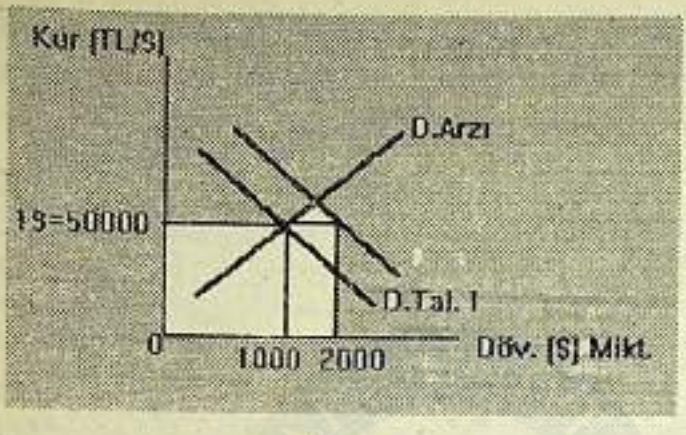

ŞEKİL: B

Bu durumda ortaya 1000 Dolarlık (=2000-1000) bir talep fazlası (aşırı dolar talebi) çıkar. Bir başka ifadeyle, Türkiye'de bu talep fazlası kadar (arz tarafından karşılanamadığından) bir döviz açığı var demektir. Bu döviz açığı Türkiye'nin ödemeler bilançosundaki açığa karşılık gelir. Örnekle Türkiye-ABD gibi iki ülke varsayımı yaptığımızdan, Türkiye'nin ödemeler bilançosundaki bu **açık** ABD'nin bilançosunda **fazla** olarak gözükecektir.

Bir an için hükümet yetkililerinin döviz kurunu sabit tuttuğunu varsayalım. Yukarıda sözü edilen döviz açığının kapatılması, döviz talebinin karşılanması gerekir. Talebin karşılanması için ya Türkiye'den dışarıya uluslararası rezerv çıkartılarak Dolar'a çevrilir veya direkt olarak ABD'nden Türkiye'ye kısa vadeli sekmeye çekilir(her ikisi aynı anda da olabilir).

Bu şekilde **rezerv çıkışı** veya **sermaye girişi** ile Türkiye döviz açığını kapatır. (bunlar, ödemeler dengesinin **çizgi altı** kalemlerine eşittir).

- Bununla birlikte Türk hükümeti elindeki rezervleri (uluslararası ödemelerde kullanacağı altın ve/veya her türlü yabancı parayı) dışarı çıkarmak veya dışarıdan

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ülkeye fon çekmek (yabancı sermaye çekmek) istemeyebilir. Bu durumda ne olur? Hükümet,

- ya döviz açığını baskı altında tutar,
- ya da döviz açığını giderici, döviz talebi ile arzı arasındaki dengesizliği ortadan kaldırıcı önlemler alır.

Hükümetin, açığı baskı altında tutma yolunu tercih etmesi durumunda, direkt olarak ithalatı sınırlandırabilir. Örneğin miktar sınırlaması koyabilir. Yukarıda verdiğimiz örneğe göre, ithalatın 1000 Dolardan fazla miktarda döviz (dolar) gerektirecek düzeye gelmesini önler. Böylece döviz talebi eğrisinin bütünüyle sağa kayması önlenmiş olur. Ama, sözünü ettiğimiz miktar sınırlamaları kaldırılır kaldırılmaz döviz talebin hemen yükselir. Bunun için sorunu (döviz açığı) çözücü önlemler zorunludur.

Hükümet döviz açığını baskı altına almaktan çok, deflasyonist politikalar ile döviz açığını giderici bir program uygulayabilir. Deflasyonist uygulamaya gidildiğinde, Türkiye'de milli gelir ve fiyatlar düşer; ülkede ithalat talebi daralır; ayrıca ihracat artar, böylece dolar arzı fazlalaşır. Bütün bunların sonucunda da döviz talebi fazlalığı (aşırı döviz talebi) azalmış veya ortadan kalkmış olur.

Kısaca özetlersek, ülkede döviz açığı varsa ve ülke sabit kur rejimindeyse, ekonomiden sorumlu olanların yapabilecekleri şunlardır:

- Rezervlerden karşılayarak ve/veya ülkeye sermaye çekerek açığı kapatmak,
- Döviz açığını baskı altında tutmak ve
- Açığı deflasyonist politikalarla ortadan kaldırmak.

Ülkede serbest kur rejimi uygulanıyorsa, yani kurlar piyasada döviz talebi ve döviz arzı koşullarına göre serbest bir

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

biçimde oluşuyorsa, ekonomik döviz açığı ortaya çıktığında döviz talebi artışı karşısında kurlar dalgalanmaya başlar. Bu durumda açık veren ülkenin parası değer kaybına (depreciation) uğrar; dövizin fiyatını yükselir. Örneğimizde TL değer kaybeder, dolar değer kazanır (yani doların fiyatı yükselir). Bu durum aşağıdaki şekilde döviz kurunun 1 Dolar = 50.000 TL düzeyinden, 1 Dolar =60.000 TL düzeyine yükselme biçiminde görülüyor. Bu aşamada yabancı paralar cinsinden (örneğimizde dolar) ihraç mallarının fiyatı ucuzlayacağından, süreç içinde ihracat artar, döviz arzı (dolar) fazlalaşır. Bunların yanında açık veren ülkenin (örnekte Türkiye) yaptığı ithalat döviz cinsinden (dolar olarak) pahalılaşır. Bunun sonucunda ülke içinde ithalata rakip mallar üreten iç sanayinin ilgili kesimlerinin üretiminin artması beklenir.

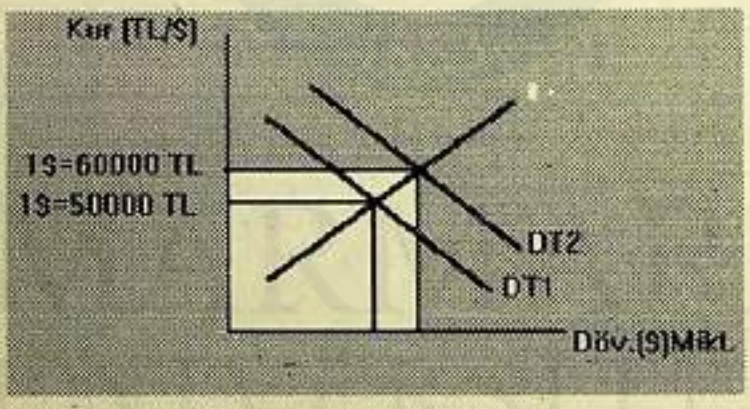

ŞEKİL: C

Yerli paranın (TL) değer kaybı (değersizleşmesi) nedeniyle Türk ürünleri her iki ülkenin iç piyasalarında yer değiştirir (aynı zamanda bu ülkelerin ticaret yaptıkları üçüncü ülkelerde de). Eğer talebin fiyat esneklikleri her iki ülkede de yeterince yüksekse, parası değersizleşen ülkenin (Türkiye'nin) ihracatı, ithalatına göre fazlalaşır; böylelikle ülkenin dış açığı (sermaye çekmeye veya ekonomiyi daraltıcı önlemler almaya

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

gerek kalmadan) ihraç ve ithal mallarının fiyat ekileri yoluyla kapanmış olur.

Tekrarlarsak, bütün bu söylenenler kurların serbestçe piyasada belirlenmesi durumunda mümkündür. Eğer ülke sabit kur sistemini terk etmeseydi, döviz açığını işsizlikteki artışı (uygulanacak deflasyonist politikalar nedeniyle) göze alarak veya korumacılık (dış ticari faaliyetlerin direkt olarak denetimi nedeniyle) yaparak ortadan kaldırılabilecekti. Ancak bu durumda belirlenen bir kur düzeyinin denge kuru olup olmadığını önceden (*ex ante*) söyleyemeyiz. Bu kur paranın değer kaybı, deflasyon ve direkt denetimler arasında mümkün olan çeşitli bileşimlerin ortak bir tezahürü olarak belirir. Dolayısıyla denge kuru, deflasyonun veya ekonominin tahammül edebileceği kısıtlamaların derecesine, yoğunluğuna *göre* olacaktır.

I.4. Diğer Bazı Denge Kuru Kavramları

Yukarıdaki sayfalarda yaptığımız denge döviz kuru tanımını şöyle de yapabiliriz: Denge kuru, iktisat politikasını yürütenlerin makul kabul ettikleri bir büyüme oranından daha aşağı düşülmemek koşulu ile, ödemeler dengesini sağlayan kurdur. Eğer ülke için **yeterli** olarak kabul edilebilecek düzeydeki sermaye akımlarının ne miktarda olması gerektiğini bilebilirsek, o zaman ne çeşit bir ticaret dengesi ve cari hesap dengesi ortaya çıkabileceğini belirleyebilir, ona göre gerekli ekonomik modelleri kurabiliriz[31]

Döviz kurunun denge kurundan önemli ölçüde **sapma**[32] göstermesi sadece ekonomik nedenlere değil, ölçülmesi

---

[31]BOUGHTON (1988),p.26; NASHASHIBI(1980),p.26.

[32]Döviz kurlarının incelenen dönem içindeki fiyat artışı farklılıklarını yansıtması istenir. Bu yansıtma gerçekleşmiyorsa döviz kuru değişkenliği (variability) sorunu doğar. Değişkenlik başlıca iki biçim alır. Bunlardan biri kurların aylık, haftalık ve günlük(hatta saat başı) olarak iniş çıkışlar (volatilitiy) göstermesidir. İkincisi ise, kurun uzun süreli olarak (5-10 yıl gibi) denge değerinden kopmasıdır. Bunlardan birincisine

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

nerdeyse olanaksız olan siyasal belirsiz-liklere de bağlı bulunmaktadır. Bu belirsizlikleri veri kabul ederek, bu çalışmadaki amacımız bakımından denge kurlarını **nominal denge kuru** ve **reel denge kuru** başlıkları altında ele alabiliriz[33].

I.4.1. Nominal Denge Kuru

Nominal denge döviz kuru; döviz arzı ile ülke dışından yapılan net sermaye girişleri toplamını, döviz talebi ile ülke dışına yapılan sermaye transferleri toplamına eşitleyen kur olarak tanımlayabiliriz.

Nominal denge kurunu, **piyasa dengesi kuru (market equilibrium rate)** ve **cari denge kuru (current equilibrium rate)** olarak iki ayrı formda da düşünmek mümkündür.

Piyasa denge kuru, nispi fiyatlara, gerçek gelir düzeyine, net sermaye giriş ve çıkışları ile ***aşırı kredi***[34] miktarına bağlıdır.

Türkiye ekonomisi temel alınarak yapılan çeşitli çalışmalara dayanarak, Türkiye'de serbest piyasada oluşan dolar kuruna(TL/ABD Doları)etki eden faktörler[35] şöyle sıralanabilir:

- Türkiye-ABD Para arzı farkı,
- Türkiye-ABD fiyat düzeyi farkı,
- Türkiye-ABD faiz oranı farkı,

"kısa süreli sıçrama"(volatility),ikincisine ise *"uzun süreli sapma"(misalignment)* denilir. Veya kısaca, sırasıyla "sıçrama" ve "sapma" olarak dile getirilebilir.

[33]Ayrıntılı bir çözümleme için. AKYÜZ (1990).s.1-59.

[34]Aşırı kredi, "ek" satınalma gücü olup, ülkedeki para arzının para talebinden fazla olan (ülke dışından sağlanan fonlarla desteklenmemek koşulu ile) kısmına karşılık gelir.

[35]Buraya eklenebilecek çok daha başka faktörler kuşkusuz vardır. Bununla birlikte bunların çoğu yapılan ekonometrik çalışmalarda istatistiksel olarak fazla anlamlı çıkmamaktadırlar.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

- Sanayi ürünleri ithalatı(gecikmeli)

Cari denge döviz kuru; piyasada yer alan ekonomik birimlerin, gelişmelerle ilgili bütün bilgilere sahip oldukları ve bilgiler ışığında **rasyonel** davrandıkları zaman ortaya çıkacağı varsayılan denge kurudur[36]. Cari denge kuru geçici nitelikteki faktörler bağlıdır. Örneğin; (yaşanmakta olan ve iş çevriminin genel gelişimi ve makroiktisat politikalarına göre şekillenen) faiz oranları, ülkenin yurt dışındaki net aktif varlıkları vb. Bu geçici nitelikteki faktörler hakkında ***bilgilerin*** hiçbir zaman tam olamayacakları düşünülürse, cari denge kurunu ***rasyonel beklevişler*** anlamında ve ölçülebilir varlıkların(assets) nispi gelirlerini eşitleyen oran olarak düşünebiliriz.[37]

Piyasa denge döviz kuru gibi, cari denge döviz kuru da en ufak bir ***bilgi*** veya ***haber*** değişikliklerine karşı duyarlıdır ve hemen değişiklik gösterir. Piyasa dengesi kuru için söz konusu olmamakla birlikte, cari denge kurunun öznel değer yargılarına hayli açık olduğu görülmektedir.

I.4.2. Reel Denge Kuru

Nominal kur *iki paranın* nispi fiyatıdır. Oyna Reel Kur *iki malın* nispi fiyatını ölçen kurdur. Buna göre reel kuru şöyle tanımlamak mümkündür: Reel kur, temel dengesizlik doğurmayan kurdur. Temel dengesizlik, tanımlanmaktan çok, belirtilerine göre algılanan bir durumu ifade eder.

Buna göre, aşağıdaki durumlar varsa, ülkede "temel dengesizlik"(fundamental disequilibrium) vardır:

- Ödemeler bilançosunda "açık" vardır; bununla birlikte, dış ticaret ve ödemeler de yoğun bir sınırlama getirilmiştir;

---

[36] WILLIAMSON (1983), p.16

[37] Ayrıntılı çözümleme için; WILLIAMSON (1983),p.17

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

- Ödemeler bilançosunda "fazla" vardır; ancak, ülkedeki büyüme oranı makul sayılamayacak ölçüde düşüktür;

- Ödemeler bilançosunda "açık" vardır. Ama, bu zaman içinde "fazlaya" dönüşebilir nitelikte olmakla birlikte, bu süreç enflasyon oranının daha da artmasına veya istenmeyen ölçülerde bir sermaye ihracına yol açmaktadır[38].

*Reel kur (RER)*şöyle tanımlanır:

RER=

Dış ticaret mallarının fiyatı (P_t) (bölü)

Dış ticarete girmeyen malların fiyatı (P_{nt})

Yukarıdaki tanımda yer alan *dış ticarete giren mallar (tradables), dış ticarete girmeyen mallar (nontradables)* ayrımını yapmak uygulamada son derece güç olduğundan, önemli bir sorun doğurmakta ve belki de bu yüzden reel kurlara ilişkin ardı arkası kesilmeyen tartışmalar yapılmaktadır. Bununla birlikte, *ölçümleme* ihtiyacı söz konusu olduğunda, araştırmacıların en çok kullandıkları reel kur tanımı şöyle olmaktadır:

[38]Görüldüğü gibi, temel dengesizlik kavramı ödemeler bilançosunda görülen fiili dengesizlikten daha kapsamlı bir kavramdır IMF'ye göre eğer bir ülkenin cari işlemler hesabı normal sermaye hareketleriyle finanse edilebiliyorsa, o ülkenin ödemeler bilançosu denktir. Bununla birlikte, bu denklik sağlanırken ticarete sınırlama konulmamalı, sermaye girişleri için özel teşvikler verilmemeli, sermaye çıkışına neden olabilecek özel uyarıcı işlemler yapılmamalı ve ülke içinde istihdam sorunu yaratacak politikalar yürürlükte bulunmamalıdır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

REK =

Nominal Kur (çarpı)

(Dünya Fiyat Endeksi(bölü)

İç fiyat endeksi

Formüldeki dünya fiyat endeksi dış ticarete giren mallar fiyatları, iç fiyat endeksi ise dış ticarete girmeyen malların fiyatları yerine yazılmıştır. Bunların yaklaşık değerleri (proxy) de sırasıyla karşı ülkenin toptan eşya fiyat endeksi ($TEFE_k$) ve yerli ülkenin tüketici fiyat endeksidir ($TÜFE_y$). Bunları kullanarak, araştırmalarda kullanılan reel kur formülünü yeniden son olarak şöyle yazabiliriz:

$$RER = \text{Nominal kur (çarpı)} \ (TEFE_k / TÜFE_k)$$

Reel kur ülkenin uluslararası rekabet gücünün bir ölçüsü olarak kullanılabilir. Buna göre reel kurların (burada tanımladığımız biçimiyle) yükselmesi sonucunda yerli para değerlenir, ülke uluslararası rekabet gücünü kaybeder. Reel kurların düşmemesi için, diğer koşullarda bir değişme yokken, nominal kurun bu düşüşü telafi edecek ölçüde arttırılması(veya artması) gerekir. Tersine, reel kurlar yükseldiği zaman da ülkenin uluslararası rekabet gücü artar.

I.5. Döviz Kurunun Belirlenmesi Modelleri

Döviz kurunun düzeyi ne olmalıdır? Bu kısımda bu sorunun yanıtı *Satınalma Gücü Paritesi Kuramı*, *Parasal Yaklaşım* ve *Portföy Dengesi Yaklaşımı* çerçevesinde ele alınarak verilmeye çalışılacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

I.5.1. Satınalma Gücü Paritesi Modeli (SGP)

İki ülke parası arasındaki döviz kurundaki farklılaşma, bu iki ülkenin fiyatlar genel düzeyindeki farklılaşmayla orantılıdır. Başka bir ifadeyle, SAGP'ne göre, iki milli para arasındaki değişim oranı (kur), milli paraların ülke içindeki satınalma güçlerince belirlenir.

1920'lerde Gustav Cassel tarafından geliştirilen, kökenlerini taa 1840'larda D.Ricardo'da bulan bu kuramın özü, aynı para cinsinden ifade edilmek koşuluyla, arbitrajcı güçlerin bütün mal ve hizmet fiyatlarını uluslararası düzeyde eşitleyeceğidir. Kuram *Tek Fiyat Yasası" (the law of one price)* olarak da bilinir.

SGPK,, ülkeler arasında ulaştırma girdilerinin bulunmaması, dış ticaret engellerinin olmaması, piyasaların rekabetçi olması ve ortak para birimiyle ifade edilme.. gibi varsayımlar altında üç ayrı versiyonla ifade edilir. Bunlar *mutlak* SGP, *nispi* SGP ve *genelleşmiş* SGP versiyonlarıdır.

Mutlak SGP son derece basit bir önermedir. Buna göre, ülkede enflasyon arttıkça yerli para değersizleşir, döviz kuru yükselir.

Nispi SGP versiyonuna göre ise, döviz kurlarındaki değişme, ele alınan ülke ile karşı ülkedeki yüzde fiyat değişmeleri arasındaki farka eşittir.

Bir örnek verelim: Türkiye'deki fiyat düzeyi ile ABD'deki fiyat düzeyi aynı (sırasıyla 100 ve 100) olsa, TL ile Dolar arasındaki kur

$$R = 100:100 = 1 \text{ Dolar} = 1 \text{ TL}$$

olarak bulunacaktır. Türkiye'deki fiyatlar ABD'deki fiyatların iki katı olsaydı, bu defa

$$R = 2/1 = 1 \text{ Dolar} = 2 \text{ TL}$$

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olarak hesaplanacaktı. Kısaca, SAGP yerli ülkedeki fiyatların yabancı ülkedeki fiyatlara oranlaması olarak ifade edilir.

Bu tanımın kullanılabilmesi için ülkeler arası ulaştırma giderlerinin olmaması, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin sadece dış ticarete konu olan mallar (tradables) düzeyinde gerçekleşmesi ve kaynakların ülkeler arasında tam hareketli olması gerekir. Buradan kaynaklanan sorunların giderilmesi amacıyla SAGP yukarıda anlatıldığı şekliyle, yani mutlak olarak değil, genellikle nispi fiyatlarla ifade edilir. Buna göre hesaplamada belirli bir yıl *baz* (temel) olarak alınır.

Bu temel yıla göre nispi fiyatlarla ifadeyi şöyle yazabiliriz.

$$\frac{\text{Yab. Paranın Şimdiki Teorik Fiyatı}}{\text{Yabancı Paranın Baz Yıldaki Fiili Fiyatı}} = \frac{\dfrac{\text{Şimdiki iç Fiyat}}{\text{Baz yıl iç fi. düzeyi}}}{\dfrac{\text{Şimdiki Dış Fiyat Düzeyi}}{\text{Baz Yıl Dış Fiy. Düze.}}}$$

- Yabancı paranın şimdiki (daha doğrusu hangi yıl için kur tahmini yapılacaksa, o yıl) teorik (hesaplanacak) fiyatını R;
- yabancı paranın baz yıldaki fiili fiyatını R_p, şimdiki yurtiçi fiyat düzeyini $P_{i,ş}$;
- baz yıldaki yurtiçi fiyat düzeyini, $P_{i,b}$;
- şimdiki dış fiyat düzeyini $P_{d,ş}$,
- baz yıldaki dış fiyat düzeyini ise $P_{d,b}$ ile gösterecek olursak, sembollerle şöyle yazmak mümkün olabilecektir:

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

$$R_t/R_b = (P_{i,t}/P_{i,b}) / (P_{d,t}/P_{d,b})$$

yazılabilir. Buradan,

$$R_t = R_b((P_{i,t}/P_{i,b})/(P_{d,t}/P_{d,b}))$$

olarak bulunur.

Bir **örnek** verelim: Baz yıl 1993, kur tahmini yapılacak (şimdiki) yıl 1994 olsun. Baz yılda Türkiye'de doların denge kurunun 1 Dolar= 10.000 TL(P_{93}) olduğunu düşünelim. Baz yılda (1993) Türkiye'de 100 olan fiyatlar genel düzeyi (P_{t93}), 1994 yılında 180'e çıkmış bulunsun (Pt94). Diğer yandan ABD'nde baz yıldaki fiyatlar genel düzeyi 100 iken (P_{a93}), 1994'de 104'e (P_{a94}) çıksın. Bu durumda 1994 yılı için, diğer koşullarda bir değişiklik olmamak üzere, kurun kaç lira (R_{94}?) olması gerektiğini SAGP'ne göre şöyle hesaplayabiliriz:

$$R_{94} / R_{93} = ((P_{t94}/P_{t93}) / (P_{a94}/P_{a93}))$$

$$R_{94} / 10.000TL = ((180/100) / (104/100)) = 17.308 TL.$$

Sonuç olarak, yukarıdaki örneğe göre, Türkiye ile ABD arasındaki enflasyon farkları dikkate alınarak kur ayarlaması yapılacaksa, dengede olduğu varsayılan baz yıldaki (1993) 10.000 TL düzeyindeki kur, 1994'de 17.308 TL'na çıkartılmalı, yani kur yaklaşık % 73 oranında yükseltilmelidir.[x]

[x]Burada kurun 10.000 TL'dan, 17.308 TL yükseltilmesi gerektiğini söyledik. Kurun yaklaşık %73 oranında yükseltilmesi, Türk Lirası'nın %73 oranında değer kaybettiği/kaybedeceği anlamına gelir mi? Gelmez. Gerçi kurdaki yükselme %73'dür.Kur 1Dolar=10.000 TL iken 1TL ile 1/10.000=0.0001 tane Dolar satın alınabiliyor iken, kur 1Dolar = 17308 TL'na yükseldiğinde, 1 TL ile ancak 1/17308=0.0000577 tane dolar satın alınabilir. Buna göre, 1 TL ile dönem başında 0.0001 dolar satın alınabilirken, dönem sonunda ancak 0.0000577 dolar satınalınabilmektedir. Demek ki, TL, 0.00005777/0.0001=0.577, yani yüzde57.7 oranında değer kaybetmiştir. Sonuç olarak, kur yüzde 73 yükselmiş, buna karşılık TL yüzde 57.7

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Söylenenler, Türkiye ekonomisi bakımından gerçek değerler kullanılarak aşağıdaki tablo değerlerinden de izlenebilir.

TABLO VI.1

Yıllar	Yılbaşı dolar kuru	Tüketici fiyatları ile ortalama enflasyon (%)	ABD'de enflasyon	Yılsonu olması gereken kur	Yılsonu olan kur	Dolar kurunun aşırı değerlenme oranı	Dolar kurunun eksik değerlenme oranı
1984	280	48.4	4.3	398	442	9.9	-
1985	442	44.9	3.5	618	574	-	7.7
1986	574	34.6	1.9	758	755	-	0.4
1987	755	38.8	3.7	1010	1018	0.8	-
1988	1018	73.7	4.1	1699	1813	6.3	-
1989	1813	63.3	4.8	2825	2311	-	22.2
1990	2311	60.3	5.4	3514	2927	-	20
1991	2927	66	4.2	4662	5074	8.1	-
1992	5074	70.1	2.5	8420	8550	1.5	-
1993	8550	66.1	3.6	13708	14458	5.2	-

Verdiğimiz formül basitleştirilerek yukarıdaki tablo değerleri için şöyle yazılabilir:

Kurun olması gereken değeri=TRK'de yılbaşı dolar kuru (çarpı)

((1+TRK'deki %enflasyon oranı (bölü)

(1+ABD'deki % enflasyon oranı)

Sayıları 1984 yılı bakımından bu son formülde yerine koyarsak:

Kurun olması gereken değeri=280 * (1+0.484 / 1+0.043)= 398 TL

---

değer kaybetmiştir. Kısaca, kurun yükselme oranı ile yerli paranın değer kaybetme oranı aynı şey değildir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olarak bulunur (tablodaki diğer değerler de aynı şekilde kolaylıkla hesaplanabilir).

Yukarıdaki formülün, daha doğrusu SAGP kavramının kullanılmasını sınırlayan bazı faktörler vardır. İlkin, temel alınacak yıl döviz kurlarının dengede olduğu bir yıl olmalıdır. Denge söz konusu değilse kurların ne ölçüde aşırı, ne ölçüde eksik değerli olduğunu saptamak bu çerçevede kalınarak bulunamaz. Bu yüzden baz yılın seçimi isabetli yapılmalıdır.

İkinci olarak, tüketici fiyatları, toptan eşya fiyatları endeksi ya da GSMH deflatörü vb.nden hangisinin fiyat endeksi olarak kullanılacağına iyi karar verilmelidir.

Üçüncü olarak, fiyat farklılıklarının dışında, her türlü dış ticaret sınırlamaları ile ulaştırma giderlerinin düzeyinden kaynaklanan etkiler dikkate alınmalıdır. Son olarak, ülkedeki kaynak arzının azalması veya çoğalması, teknolojik gelişmeler, uzun vadeli sermaye giriş ve çıkışları ile savaşlar gibi ekonomi dışı gelişmelerin de dahil olduğu yapısal değişiklikler SAGP'nin kullanımını büyük ölçüde sınırlandırmaktadır.

Bütün bu sınırlamalara rağmen, SAGP uygulamada yerli ülke ile yabancı ülke arasındaki kurların düzeyine ilişkin kaba, tahmini de olsa bir *fikir* vermektedir.

Gerek Mutlak, gerekse Nispi versiyonda, hem ilgili ülke, hem karşı ülkedeki dış ticarete girmeyen mallar dikkate alınmadığından eleştirilere uğramış ve SGPK *genelleşmiş* bir versiyon halinde ileri sürülmeye başlamıştır. Genelleşmiş versiyona göre, dış ticarete girmeyen mallar kesimi dikkate alındığında SGP mekanizması işlemez; buna gerekçe olarak da dış ticarete girmeyen mallar kesimlerini ayrı ayrı ortaya koyan endekslerin bulunmayışıdır.

Satınalma gücü paratesi kuramı, hem dış ticarete giren, hem dış ticarete girmeyen mallar kesimleri için kullanılıp kullanılamayacağı bilinmemektedir. Konu literatürde hayli

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tartışmalıdır. Kesin olarak ölçülememesinin temel nedenlerinden biri, yukarıda da belirtildiği gibi, dış ticarete girmeyen mallar için bir endeksin oluşturulamaması ve kurların saptanmasında kullanılacak baz yılın seçimindeki güçlüktür.

Yapılan çeşitli ampirik çalışmalar ve tartışmalar sonucunda sadece dış ticaret malları için, sadece mal piyasaları dikkate alınarak ve sadece uzun dönemler için satınalma gücü paritesi döviz kurlarındaki hareketleri kısmen aydınlatabilmektedir.

I.5.2. Parasal Model

Döviz kurlarının ne şekilde belirlendiğine ilişkin sorulara yanıt arayan bir başka kuram grubu literatürde Parasal Yaklaşım olarak bilinir ve özü itibariyle, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, özellikle de 1980'lerin ikinci yarısından itibaren ışık hızıyla bir yatırım alanından bir diğerine transfer edilebilen uluslararası fonların yönünün büyük ölçüde *beklenen* getiriye bağlı olması, böylelikle *beklentilerin* ön planda tutulmasına dayanır.

En yalın haliyle, parasal yaklaşıma göre, döviz kurları, her ülkedeki yerli paraların karşılıklı arz ve talebinin eşitlenmesi veya dengelenmesi sürecinde belirlenir. Buna göre, döviz kuru tamamen bir *fiyattır*. Ve başka bir anlamı yoktur. Bu fiyat da para stoku arzına ve talebine bağlıdır. Bunlar arasında eşitlik bozulunca döviz kurları da değişir.

Parasal yaklaşım *Esnek Fiyat, Yapışkan Fiyat ve Reel Faiz Oranları Modeli* versiyonları halinde ortaya konulur. Her birinin olayı açıklama biçimleri özü değişmemek üzere, farklılık göstermektedir. Buradaki amacımız bakımından versiyonların ayrıntılarına girmeden, üçünün ortak noktası şöyle özetlenebilir:

- Yerli ve yabancı varlıkların, tahvillerin ikameleri tamdır ve riskleri eşittir; getirileri aynıdır. Bu

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bakımdan açık piyasa işlemleriyle döviz piyasası işlemleri arasında fark kalmaz; sonuçta sterilize döviz operasyonlarının yapılması gerekmez;

- Para otoritesi para politikasını kullanarak nominal mübadeleyi etkiler; ama, reel kurları etkileyemez. Çünkü süreç içinde bu ikisi birbirini dengeler;

- Fiyat istikrarı için reel kur değil, nominal kur kullanılmalıdır;

- Kurların uzun dönem denge değerlerinden kopmasını önlemek için para politikası tedricen uygulanmalıdır. Çünkü politikaya uyum zaman alacaktır;

Kısaca özetlemeye çalıştığımız parasal yaklaşım, cari işlemler dengesinin ve işlemlerde riskin artması ihtimallerini dikkate almadığı için eleştirilmiş ve bu eleştiriler Portföy Dengesi Yaklaşımı'nın özünü oluşturmuştur.

I.5.3. Portföy Dengesi Modeli

Yaklaşımın özü şöyle özetlenebilir: döviz kurları her ülkedeki finansal varlıkların(financial assets) arz ve taleplerinin eşitlenmesi veya dengelenmesi süreci içinde belirlenir.

Finansal varlıklar, tam değil, tersine eksik ikamelidir. Yerli ve/veya yabancı varlık *hakim para*ya göre fark eder. Bu bakımdan finansal varlıklar arasında *risk* eşitlenmesi söz konusu olmaz. Ve daha riskli finansal varlıklar için yatırımcı *ek getiri* talep eder. Bütün bunlar sonucunda yatırımcının portföyündeki yerli/yabancı varlık bileşimi değişir. Böylece kurlara etki eden açık piyasa işlemi, döviz piyasası işlemi veya sterilize döviz operasyonu farklı etkiler doğurur.

Portföy dengesi modelinin döviz kurlarının belirlenmesi modellerine katkıları özetle şunlardır:

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

- Yerli/yabancı tahviller arasındaki ikame yok gibi birşeydir. Dolayısıyla sterilize döviz operasyonundan vazgeçmemelidir;

- Döviz kurunun belirlenmesinde risk unsurunun önemi büyüktür. Riskteki dalgalanmalar şiddetli kur dalgalanmaları doğurur.

- Döviz kuru yönetiminde kamu finansmanı politikası önemlidir. Faiz oranlarının optimum düzeyde tutulamaması kurlarda dengesizlik yaratır;

- Kur dalgalanmalarını azaltmak için para otoritesi yatırımcılarca algılanan riskleri azaltmalıdır;

- Cari işlemler dengesine dikkat edilmelidir; çünkü bu yerli/yabancı tahvil, yerli para döviz tercihinde ve dolayısıyla kurlardaki dalgalanmalarda önemli bir yere sahiptir.

Temel başlıklar halinde özetlemeye çalıştığımız döviz kurlarının belirlenmesi modelleri ampirik olarak kolaylıkla test edilememektedirler. Para politikası ve maliye politikası karmasının net bir biçimde saptanamaması, ekonomideki beklenen reel temel değişkenlerin değerlerinin tam olarak saptanamaması, beklentilerin ampirik olarak ölçülememesi, şokların olup olmamasına göre farklı sonuçların çıkması, para arzı şedülünü nelerin kaydırdığının (shift) kesin olarak saptanamaması ve "*maliye bakanı problemi*" nedenleriyle sayısal sınamalarda olağanüstü güçlüklerle karşılaşılmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

I.6. Türkiye'de Döviz Dengesinin Koşulları

Türkiye'de döviz dengesinin tutturulabilmesi için hemen akla gelen koşulları şöyle sıralamak mümkündür:

- İhracat arttırılmalıdır.
- Reel üretimi arttırıcı olanlar hariç, diğer ürünlerin ithalatı özendirilmemeye veya caydırılmaya çalışılmalıdır.
- Yeni hizmet ihraç kalemleri yaratılmalı, varolanlar (dış müteahhitlik, turizm, bankacılık, ulaştırma, vb) çeşitli önlemlerle geliştirilmelidir;
- Spekülatif amaçlı döviz operasyonları önlenmelidir
- Yabancı paraların iç piyasada TL yerine kullanılmalarını, bunların değer depolama aracı olarak talep edilmelerini caydırıcı politika önlemleri alınmalıdır;
- TL arzını arttırıcı gelişmeler önlenmelidir,
- Kur ve faiz politikaları faiz arbitrajına olanak vermeyecek biçimde belirlenmeli ve kararlı bir biçimde uygulanmalıdır;
- Dış borçlanmada faiz oranı veri iken süre olabildiğince uzun tutulmaya çalışılmalıdır;

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

II. Türkiye'nin Ödemeler Bilançosu

II.1. Genel Olarak Ödemeler Bilançosu

Bir ülkenin bir yıl içinde öteki ülkelerle çeşitli nedenlerle yaptığı ödemeler ile, dış ülkelerden sağladığı gelirleri döviz olarak ya da döviz karşılığı yerli para cinsinden gösteren bir tabloya ödemeler bilançosu denir. Ödemeler dengesi çift taraflı kayıt esasına göre tutulur. Uluslararası işlemlerin özelliklerine göre, bilanço kalemleri alacak veya borç olarak kaydedilir. Buna göre, ülke sakini (ülkede yerleşikler veya yerleşik kabul edilenler) lehine, yabancılar üzerinde parasal bir alacak hakkı doğuran (yabancılara borç yükü) ekonomik işlemler bilançonun alacaklı tarafında yer alırken; yabancılar lehine, ülke sakini üzerinde parasal bir alacak hakkı (yerlilere borç yükü) doğuran işlemler bilançonun borçlu tarafında gösterilir.

Türkiye'de ödemeler bilançosu ile ilgili bilgiler 1984'den beri Merkez Bankası, Ödemeler Dengesi Müdürlüğü tarafından hazırlanmaktadır (bundan önce, Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanmakta idi). Ödemeler dengesi tabloları, aylık, üçer aylık ve yıllık olarak yayımlanmaktadır. 1988 yılı itibariyle Türkiye, ödemeler dengesini aylık olarak yayınlayabilen dünyadaki altı ülkeden biridir.

Ödemeler dengesi üç tablo halinde düzenlenmektedir:

- Özet Tablo,
- Analitik Tablo ve
- Detay Tablo.

Özet Tablo, ödemeler dengesindeki belli başlı unsurları gösterir ve bu tabloyu düzenleyenlerin dışındaki kişi veya

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kurumların bilgilendirilmesi amacı ile yayımlanır[39]. TCMB, özet tabloyu aylık olarak "Ödemeler Dengesi Gelişmeleri" adlı raporunda yayınlamakta ve kamuoyunu bilgilendirmektedir. Söz konusu tablo, ayrıca yine Merkez Bankası'nca hazırlanan raporlarda aylık ve yıllık olarak yayımlanmaktadır.

Analitik Tablo yardımıyla ekonominin gelişme seyri izlenebilmektedir (Tablo II). Bu tablo kullanılarak çeşitli analitik denge biçimleri oluşturulabilir. "Mal, hizmet ve karşılıksız transferler dengesi", "temel denge" gibi.

Detay Tablo ise (Tablo III), ödemeler dengesi ile ilgili en ayrıntılı bilgileri vermektedir. Aşağıda Ödemeler Dengesi Özet Tablosu ayrıntıları ile izah edilmektedir.[40]

II.2. Ödemeler Dengesi: Özet Tablo

A. CARİ İŞLEMLER DENGESİ

1-İhracat FOB

İhracat

Transit Ticaret

2-İthalat FOB

İthalat CIF

Altın İthalatı

Transit Ticaret

Navlun ve Sigorta

---

[39]Aşağıda ayrıntısı ile incelenmiştir. Tablo I'de de bir bütün olarak görülebilir.

[40]KOCAMANOĞLU, Aynur, "Ödemeler Dengesi ve Türkiye'deki Uygulama", *Ekonomiyi İzleme ve İstatistik Çalışmaları (1988-1992)*, TCMB 1994, S. 71-99.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Dış Ticaret Dengesi

3-Diğer Mal ve Hizmet Gelirleri

Turizm ve Dış Seyahat Gelirleri

Diğer Gelirler

4-Diğer Mal ve Hizmet Giderleri

Turizm ve Dış Seyahat Giderleri

Dış Borç Faiz Ödemeleri

Diğer Giderler

5-Karşılıksız Transferler (Özel): Gelir

Mülteciler ile İlgili Transferler

İşçi Dövizleri

Diğer

6-Karşılıksız Transferler (Özel): Gider

7-Karşılıksız Transferler (Resmi): Net

İşçi Gelirleri

Diğer

CARİ İŞLEMLER DENGESİ

B. SERMAYE HAREKETLERİ (REZERV HARİÇ)

Dolaysız Yatırımlar

Portföy Yatırımı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Diğer Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri

Kullanımlar

Dresdner

Ödemeler

Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri

Varlıklar

Yükümlülükler

C. NET HATA VE NOKSAN

D.ÖDEMELER DENGESİ FİNANSMANI

E.KARŞILIK KALEMLERİ

GENEL DENGE

F. REZERV HAREKETLERİ (RESMİ)

IMF

Resmi Rezervler

II.3. Ödemeler Dengesi Kalemlerinin Açıklanışı

II.3.1. Dış Ticaret Kalemleri ve Dış Ticaret Dengesi

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü'nce, gümrük giriş ve çıkış beyannamelerinden toplanarak elde edilen ihracat gelirleri (FOB) ve ithalat harcamaları (FOB) oluşturmaktadır. İkisi arasındaki fark ihracat lehineyse, yani ihracat değeri ithalat değerinden büyükse (alacak kayıtlarının borç kayıtlarından büyük olması) ortaya çıkan farka **dış ticaret fazlası** adı verilir. Aradaki fark ithalat lehine ise, yani ithalat değeri ihracat değerinden büyükse (alacak kayıtlarının borç

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kayıtlarından küçük olması) ortaya çıkan farka **dış ticaret açığı** denilir. İhracat navlun (kara, hava, deniz) gelirleri, diğer nakliyat gelirleri, transit ticaret taşımacılığı navlun (kara, hava, deniz) gelirleri ve giderleri bu bölümde yer alır. Türkiye'de dış dünya ile olan ekonomik ilişkilerin en önemli bölümü yansımasını dış ticaret verilerinde bulur.

II.3.2. Verilerin Kapsamı

Dış ticaretli ilgili olara Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yayınlanın verilerin kapsamını şöyle özetlemek mümkündür:.

Aylık Toplam İthalat ve İhracat Değerleri: Bu değerler, ilgili ay içinde yapılan ithalat ve ihracatın dolar cinsinden büyüklüğünü ifade eder. Bu büyüklükler hem ilgili aydan geriye doğru on iki aylık karşılaştırmalı olarak, hem ilgili yılın başlangıcından itibaren dönemler halinde verilir. Böylelikle konuya ilişkin hem değişimler, hem genel gelişim çizgisi saptanabilir.

Dış Ticaretin Sektörel Dağılımı: Bu veriler tarım, madencilik ve sanayi malları ithalat ve ihracat paylarını içerir.

Dış Ticaretin Ana Mal Grupları İtibariyle Dağılımı: Bu veri grubu; yatırım malları, tüketim malları ve hammadde sınıflaması itibarıyledir. Yatırım malı ithalatı ekonomide canlılığın artmakta olduğu biçiminde yorumlanabilir. Türetim malı ithalatı ise yerli sanayi dallarının süreç içinde yabancı malların rekabeti karşısında zor durumda kalabileceğinin sinyali olarak değerlendirilebilir.

Diğer Veriler: Yukarıda belirtilenler dışında, seçilmiş yaklaşık 30 mal üzerinden ihracat ve ithalat değerleri ile, dış ticaretin ülkelere göre dağılımı da yayınlanan veriler arasındadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

II.3.2.1. Diğer Mal ve Hizmet Gelirleri ve Giderleri

Turizm ve dış seyahat gelirleri, yabancı pasaportlu kişilerin Türkiye'yi ziyaretleri sırasında bankalarda bozdurdukları dövizlerdir. Turizm ve dış seyahat giderleri ise, Türk vatandaşlarının yurt dışındaki seyahatleri için satın aldıkları dövizlerden oluşur. Bu seyahatler; ticaret, kültürel, ailevi, sağlık, resmi, dini, eğitim, turistik ve diğer amaçlı seyahatler olabilir. Bu konudaki kaynak yalnızca kambiyo kayıtlarıdır ve turizm gelirleri içerisinde sadece yabancıların bankalara satmış oldukları dövizler yer almaktadır. Bankalar dışında bozdurulan dövizler kayıt dışı kalmakta, buna karşılık seyahat harcamaları da Türk vatandaşlarının KKTC'ndeki seyahatleri sırasında yaptıkları Türk Lirası harcamalarını içermemektedir.

Diğer gelirler içerisinde sigorta prim ve tazminatları, komisyon gelirleri ve diğer görünmeyen işlem gelirleri yer almaktadır. Görünmeyen işlem giderleri içerisinde ise, Türkiye'de yatırım yapmış olan yabancıların, Söz konusu yatırımlardan elde ettikleri gelirlerin yurt dışındaki ana şirketlerine transferleri (kar transferleri), hükümet ve dış teşkilat giderleri, komisyon giderleri ve diğer görünmeyen işlem harcamaları yer almaktadır.

Dış borç faiz ödemeleri: bu veriler, Hazine'ye, Kamu İktisadi Teşekkülleri'ne, döviz pozisyonu tutan bankalara ve yurt dışından kredi alan diğer kuruluşlara ait borçların faiz ödemeleridir. Bilgi kaynağı kambiyo kayıtlarıdır.

II.3.2.2. Karşılıksız Transferler Kalemleri

Mülteciler ile İlgili Transferler, yurtdışından ülkemizdeki mülteciler için yapılan karşılıksız yardımları göstermektedir.

İşçi Dövizleri, yurt dışında çalışan işçilerin tasarruflarından 2299 sayılı yasaya göre askerlik bedeli olarak

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

alınan dövizler, bedelsiz ithalat tebliği çerçevesinde gümrük bedeli olarak alınan dövizler; bedelsiz ithalat tebliğine göre ceza olarak ödenen dövizler; yurt dışında inşaat, montaj ve teknik hizmet yapan girişimcilerin sağladıkları işçi dövizleri; ve diğer işçi gelirleri yer almaktadır. Bilgi kaynağı kambiyo kayıtlarıdır.

Diğer başlığı altında ise, bedelsiz ithalat ve diğer görünmeyen kalemler yer almaktadır. Bedelsiz ithalat, bedelsiz ithalat tebliğine göre, yurt dışında çalışmakta olan işçilerin yurda kesin dönüşleri sırasında beraberlerinde getirmelerine müsaade edilmiş olan ev eşyaları, arabalar ve ticari amaçlı malların (makine gibi) ithali toplamlarıdır.

Karşılıksız transfer(özel): Gider kısmında yukarıdaki diğer giderler başlığında sayılan harcamaların bir kısmı yer almaktadır.

Karşılıksız transferler (Resmi): NATO ile müşterek askeri üslere ve bunların alt yapılarının inşasına ilişkin olarak kullanılacak malların ithalidir.

II.3.2.3. Sermaye Hareketleri Kalemleri

Dolaysız yatırımlar konusundaki veriler Devlet İstatistik Enstitüsü'nce ithalatçılara ait gümrük giriş beyannamelerinden elde edilen kayıtlardır. Türkiye'de yatırım yapmış olan doğrudan yatırımcıların yurt dışındaki ortaklarının ürettikleri ya da finanse ettikleri malların ithalatına ilişkin bilgileri içerir.

Portföy yatırımı, yabancı tahvil ve hisse senetlerinin alım-satımı, dış bankalarda açtırılan, ve ülkemizde yabancıların açtıkları vadeli mevduat hesapları bu başlıkta toplamaktadır.

Diğer uzun vadeli sermaye hareketleri, proje kredilerinden *kullanım, Dresdner*, dış borç anapara *ödemeleri*, ve diğer sermaye hareketlerinin toplamından oluşmaktadır.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Proje kredilerinden kullanım, Türkiye'deki bir projeye ilişkin olarak yurt dışındaki uluslararası kuruluşlardan (Dünya Bankası gibi) ve diğer ülkelerden sağlanan orta ve uzun vadeli kredilerden kullanımları içerir ve o projenin dışında başka bir amaç için kullanılamazlar. Bilgi kaynağı, DİE'nce derlenen proje kredili ithalat rakamlarıdır.

Dış borç anapara ödemeleri, hükümetin, diğer para otoritelerinin, bankaların ve diğer sektörlerin daha önce sağlamış oldukları orta ve uzun vadeli kredilerden geri ödemeler yer almaktadır. Bilgi kaynağı kambiyo kayıtları ve Maliye Bakanlığı'nın verileridir.

Diğer sermaye hareketleri ise, yukarıda belirtilmiş olanların dışında kalan, petrol üreten ülkelerden sağlanan orta ve uzun vadeli petrol kredileri, yurt dışındaki bankalardan sağlanan kabul kredileri, uluslararası para piyasalarından sağlanan krediler ve OECD'den sağlanan proje dışı kredilerden oluşmaktadır. Bilgi kaynağı Maliye Bakanlığı ve kambiyo kayıtlarıdır.

Kısa vadeli sermaye hareketleri, Merkez Bankası'nın DÇM, banker kredileri, muhabir açıkları ile Ticari Bankaların, kabul kredileri, prefinansman kredileri, döviz tevdiat hesapları, kurye kredisi ve Ticari Banka varlıklarının toplamından oluşmaktadır.

II.3.2.4. Net Hata ve Noksan Kalemi

Pratikte analitik ya da istatistiksel nedenlerden dolayı ödemeler dengesinde dengesizlik olacaktır. Yani negatif girişler ile pozitif girişler eşit olmayacak, bütün girişler toplandığında denge net olarak pozitif ya da negatif değer gösterecektir. Böyle bir durum, ödemeler dengesi tablosunda kayıt edilmesi gereken bir takım verilerin yokluğuna ya da tahminlerde yanılma ve hataya işaret eder. Söz konusu fazlalık veya eksiklikler ayrı bir kalem olarak *net hata ve noksan* kaleminde gösterilir. Tabloda tüm diğer kalemlerin toplamı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

pozitif ise *net hata ve noksan* eşit değerde ters işaretli olmalıdır (ya da tersi). Bu değerin yüksek olması sağlıklı bir ödemeler bilançosu yorumunu önler. Şayet net hata ve noksan, ticari kalemler denilen ihracat ve ithalat kalemlerinin % 5'ini aşan bir büyüklükte ise, ödemeler dengesine esas olan verilerin derlenmesinde bir problem olduğunu gösterir ve konu ile ilgili araştırma yapılması gerektiğini işaret eder.

II.3.2.5. Ödemeler Dengesi Finansmanı Kalemi

Dünya Bankası'nden, İslam Kalkınma Banka-sı'ndan, Avrupa Yatırım Bankası'ndan, Avrupa Konseyi İskan Fonu'ndan sağlanan program kredilerine ilişkin kullanımları içerir. Bilgi kaynağı Maliye Bakanlığı ve kambiyo kayıtlarıdır.

II.3.2.6. Karşılık Kalemleri Kalemi

Merkez Bankası'nın ve döviz pozisyonu tutan bankaların serbest döviz mevcutlarını oluşturan dövizlerin kurlarında meydana gelen değişiklik nedeni ile hasıl olan kur farklarıdır. Bilgi kaynağı, kambiyo kayıtlarıdır.

II.3.2.7. Genel Denge

Tüm bu işlemlerin toplamı ödemeler bilançosunda genel denge başlığıyla yer almaktadır. Bu bir anlamda Türkiye'nin ödemeler bilançosu dengesidir. Ancak sözü geçen tanımı Türkiye'nin gerçek dış ödeme dengesizliklerinin bir ölçüsü olarak kabul etmek doğru değildir. Çünkü Türkiye, ithalatın finansmanına dış kredi ve yardımları kullanmaktadır. Dolayısıyla sağlanan bu uzun ve kısa süreli sermayeyi gerçek anlamda otonom nitelikteki işlemler olarak kabul etmek yanlış sonuçlar verebilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

II.3.2.8. Resmi Rezervler Kalemi

Uluslararası Para Fonu'nundan sağlanan krediler ve geri ödemeler ile Fon nezdinde bulunan SDR[41] mevcutlarındaki değişmeleri göstermekte, ödemeler dengesine alınması gereken tahsis ve iptallere ait karşılık kalemi ile kur farkı yer almamaktadır. Ayrıca Merkez Bankası nezdindeki uluslararası standartta olan altın mevcutlarında meydana gelen değişmeler, Merkez Bankası'na ait serbest döviz mevcutlarında ve diğer döviz varlıklarında meydana gelen değişmelerin toplamından oluşmaktadır.

Resmi rezervler hesabı bir denkleştirici işlemdir. Çünkü bu hesap cari işlemler ile sermaye hesabı işlemlerinin toplam alacaklı ve borçlu kısımlarının eşitlenmemesi nedeni ile Merkez Bankası'nın döviz piyasasına müdahaleleri sonucunda resmi rezervlerdeki değişmeleri gösterir. Ülkenin rezerv aktiflerindeki artış borçlu (-), rezerv aktiflerindeki azalma ise alacak olarak (+) kaydedilir. Şayet bu iki hesap grubunun alacak ve borç kısımları birbirlerine eşit olsaydı, resmi rezervlerde herhangi bir değişikliğe gerek kalmayacaktı.

[41] SDR (Special Drawing Rights), veya Özel Çekiş Hakkı, Uluslararası Para Fonu kararıyla yaratılan, karşılığı olmayan ve gücünü ülkelerin kabul etmesinden alan kaydi bir paradır. Bir uluslararası likidite olarak SDR'nin değeri bir sepet üzerinden hesaplanır ve her gün SDR'nin değeri Dolar üzerinden ifade edilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO VI.2
ÖZET TABLO

MİLYON $	OCAK-NİSAN 1995
A. CARİ İŞLEMLER DENGESİ	203
1. Dış Ticaret Dengesi	-2.747
a. İhracat FOB	6.709
- Mal İhracatı	6.620
- Transit Ticaret	89
b. İthalat FOB	-9.456
- Mal İthalatı CIF	-9.837
- Transit Ticaret	-77
- Navlun-Sigorta	590
- Altın İthalatı	-132
2. Görünmeyenler Dengesi	1.265
a. Görünmeyen Gelir	4.053
- Turizm	781
- Diğer	419
b. Görünmeyen Gider	-2.788
- Turizm	-241
- Dış Borç Faizi	-1.211
- Diğer	-1.336
3. Karşılıksız Transferler	1.685
a. Özel Gelirler	1.026
- Mülteci Transferi	0
-İşçi Dövizi	984
-Diğer	42
b. Özel Giderler	0
c. Resmi Transfer	659
B. SERMAYE HAREKETLERİ	3.055
Özel Yabancı Sermaye	123
Portföy Yatırımları	-201
Uzun Vadeli Sermaye	128
- Kredi Kullanımı	1.315
- Ödemeler	-1.723
- Dresdner	536
Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	3.005
C. NET HATA VE NOKSAN	1.178
D. ÖDEMELER DENGESİ FİNANSMANI	0
E. KARŞILIK KALEMLERİ	0
GENEL DENGE	4.436
F. REZERV HAREKETLERİ	-4.436

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ANALİTİK TABLO

A. CARİ İŞLEMLER	
İhracat FOB	
İthalat FOB	
Dış Ticaret Dengesi	
Diğer Mal ve Hizmet Gelirleri	
Navlun ve Sigorta	
Turizm	
Diğer	
Diğer Mal ve Hizmet Giderleri	
Navlun ve Sigorta	
Turizm	
Faiz Ödemeleri	
Diğer	
Toplam Mal ve Hizmetler	
Karşılıksız Transfer Girişleri (Özel)	
Göçmen Transferleri	
İşçi Gelirleri	
Bedelsiz İthalat	
Diğer	
Karşılıksız Transfer Çıkışları (Özel)	
Karşılıksız Transferler (Resmi): Net	
B. UZUN VADELİ SERMAYE HAREKETLERİ	
Doğrudan Yatırımlar	
Portföy Yatırımları	
Diğer Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri	
Resmi Sektör	
Mevduat Bankaları	
Diğer Sektör	
Toplam (A+B)	
C. KISA VADELİ SERMAYE HAREKETLERİ	
Resmi Sektör	
Mevduat Bankaları	
Diğer Sektör	
D. NET HATA VE NOKSAN	
Toplam (A -- D)	
E. KARŞILIK KALEMLERİ	
Altın	
SDRs Tahsis ve İptaller	
Kur Farkları	
F. ÖDEMELER DENGESİ FİNANSMANI	
Toplam (A -- F) GENEL DENGE	

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

G. REZERVLERDEKİ DEĞİŞMELER	
Altın (Ulus. Standartta Olan)	
Özel Çekme Hakları (SDRs)	
Fon'daki Rezervler	
Döviz Mevcutları	
Diğer Alacaklar	
IMF'den Kullanılan Krediler	

TABLO IV.4

DETAY TABLO

MAL, HİZMETLER VE GELİRLERİ

İhracat FOB

İhracat FOB

Transit Ticaret

İthalat FOB

İthalat CİF

Altın İthalatı

Transit Ticaret

İthalat Navlunu ve Sigorta

Yerleşiklere Ödemler

Yerleşik Olmayanlara Ödemeler

Navlun ve Sigorta: Gelir

İhracat ve Transit Tic.Navlun ve Sigorta

Petrol İthalat Navlunu

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Navlun ve Sigorta: Gider

Diğer Taşımacılık: Gelir

Diğer Taşımacılık: Gider

Turizm: Gelir

Turizm: Gider

Yatırım Gelirleri: Gelir

Doğrudan Yatırım

Diğer

Yatırım Gelirleri: Gider

Doğrudan Yatırım

Faiz Ödemeleri

Diğer

Diğer Resmi Mal, Hizmetler ve Gelirleri: Gelir

Diğer Resmi Mal, Hizmet ve Gelirleri: Gider

Diğer Özel Mal, Hizmetler ve Gelirleri: Gelir

Diğer Özel Mal, Hizmetler ve Gelirleri: Gider

Karşılıksız Transferler

Özel: Gelir

Göçmen Transferleri

İşçi Gelirleri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bedelsiz İthalat

Diğer

Özel: Gider

Resmi: Gelir

Resmi Kurumlar arası

Amerikan Yardımı

Diğer

Diğer, Yerleşik Resmi Kurumlar

İşçi Gelirleri

Diğer

Diğer, Yabancı Resmi Kurumlar

Resmi: Gider

Resmi Kurumlar arası

Diğer, Yerleşik Resmi Kurumlar

Diğer, Yabancı Resmi Kurumlar

SERMAYE HAREKETLERİ (REZERVLER HARİÇ)

Doğrudan Yatırım

Yurt Dışında

Türkiye'de

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Portföy Yatırım.

Varlık

Yükümlülük

Diğer Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri

Verilen Krediler: Kullanımlar

Verilen Krediler: Geri Ödemeler

Diğer Varlıklar

Sağlanan Krediler: Kullanımlar

Balance of Payments Loans

Eurocurrency Loans

Program Kredileri

IBRD

OECD Program Kredileri

USAID

Diğer

Ertelenen Ariyerler

Diğer Ertelenen Borçlar

Banker Kredisi

DÇM

OECD Konsorsiyon

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Diğer

Avrupa Konseyi İskan Fonu

Renault

Diğer

Sağlanan Krediler: Geri Ödemeler

Diğer Yükümlülükler

Kredi Mektuplu Döviz Mevduatı

Diğer

Diğer Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri: Mevduat Bankaları

Verilen Krediler: Kullanımlar

Verilen Krediler: Geri Ödemeler

Diğer Varlıklar

Sağlanan Krediler: Kullanımlar

Döviz Tevdiat Hesapları

Diğer

Sağlanan Krediler: Geri Ödemeler

Diğer Yükümlülükler

Diğer Uz. Vad. Serm. Har.:Diğer Sektör

Verilen Krediler: Kullanımlar

Verilen Krediler: Geri Ödemeler

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Diğer Varlıklar

Sağlanan Krediler: Kullanımlar

Ticari Krediler

Proje Kredileri

Diğer

Sağlanan Krediler: Geri Ödemeler

Diğer K. Vadeli Ser. Har.: Resmi Sektör

Verilen Krediler

Diğer Varlıklar

Sağlanan Krediler

Banker Kredisi

Diğer

Diğer Yükümlülükler

DÇM

Kredi Mektuplu Döviz Mevduatı

Muhabir Açıkları

Diğer Konv. Olmayan Döv.Yüküml.

Diğer K. Vad. Ser. Har.: Mev. Bankaları

Varlıklar

Verilen Krediler

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Diğer

Mevcutlardaki Net Değişmeler

Kur Farkı

Yükümlülükler

DÇM Ariyerleri

Döviz Tevdiat Hesapları

Ticari Krediler

Diğer

Diğer K. Vad. Ser. Har.: Diğer Sektör

Varlıklar

Yükümlülükler

Ticari Krediler

İslam Kalkınma Bankası

TÜPRAŞ

Diğer

REZERVLER

Altın (Uluslararası Standartta Olan)

Mevcutlardaki Net Değişmeler

Karşılıklar

Kur Farkı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Özel Çekme Hakları (SDR)

Mevcutlardaki Net Değişmeler

Karşılıklar (Tahsisler ve İptaller)

Kur Farkı

Fon'daki Rezervler

Mevcuttaki Net Değişmeler

Kur Farkı

Diğer Alacaklar

Mevcuttaki Net Değişmeler

Kur Farkı

IMF'den Kullanılan Krediler

Mevcutlardaki Net Değişmeler

Kur Farkı

NET HATA VE NOKSAN

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

III. DIŞ TICARET HADLERI, DIŞ BORÇLAR VE ULUSLARARASI REZERVLER

III.1. Dış Ticaret Hadleri

Dış ticaret haddi, ihracat fiyat endeksinin, ithalat fiyat endeksine bölünmesiyle elde edilen bir değerdir. Çeşitli dış ticaret haddi tanımı yapılabilir. Bununla birlikte en yaygın kullanılanlardan biri, yukarıda tanımı verilen orandır. Dış ticaret haddinin ülke lehine olması; ihracat fiyatlarının ithalat fiyatlarından daha hızlı artmasıyla veya ithalat fiyatlarındaki artışın ihracat fiyatlarının gerisinde kalmasıyla ortaya çıkar. Bir ülkede dış ticaret hadlerinin iyileşmesi demek, ülkede bir birim ihraç malı karşılığında daha fazla ithalat yapılabilmesi demektir. Tersine, dış ticaret hadlerinin kötüleşmesi, aynı miktar ithalatı yapabilmek için daha fazla mal ihraç etmek gerektiği anlamına gelir[42]

III.2. Dış Borçlar

III.2.1. Genel Olarak

Bir ülkenin alındığında varolan kaynaklarını arttıran, ana para ve faiz ödemeleriyle birlikte ödendiğinde ise reel kaynaklarını azaltan yükümlülüklere dış borçlar denilir.

Dış borçlanma yoluna başvuran bir ülke iki bakımdan yarar sağlamayı düşünmüş olabilir. Bunlardan birincisi iç tasarrufların yetersizliği nedeniyle yatırım projelerinin finansmanına kaynak sağlamaktır. İkincisi ise döviz darboğazı nedeniyle karşılaşılan dış ödeme güçlüğünü hafifletmektir.

Dış borçlar, devirli krediler ve dış krediler olmak üzere iki kısımdan oluşur. Devirli krediler Hazine'nin yurt dışından sağlayarak çeşitli kamu kuruluşlarına devrettiği döviz

[42]Türkiye'yle ilgili veriler için bölüm sonundaki Tablolar Eki'ne bakılmalıdır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kredilerinden yapılan anapara tahsilatını, dış krediler kalemi ise, yurt dışından program kredisi biçiminde sağladığı kaynakları ifade eder.

Dış borç çeşitli biçimlerde sağlanabilir: Başlıcaları; hükümetten hükümete yöntemiyle sağlanan dış borçlar, birkaç devletten oluşan bir konsorsiyumdan sağlanan dış borçlar, uluslararası kuruluşlardan(Dünya Bankası, IMF, vb.) temin edilen dış borçlardır.

Dış borç stoku; devlet, kamu iktisadi teşebbüsleri ve özel kesim dış borçlarından meydana gelir.

Dış borçlar konusunda önemli bir konu, bu fonların kullanımı ile ilgilidir. Buna göre, dışarıdan sağlanan fonların reel yatırımlar yerine ödemeler dengesi açıklarının kapatılmasında kullanılması çeşitli açılardan önemli sorunlar yaratır.

Dış borçlar içinde kısa vadeli olanların süreç içinde hızlı bir biçimde artışı bir süre sonra anapara ve faiz ödemelerinde güçlüklerle karşılaşılacağı anlamına gelir. Bu konudaki ölçütlerden biri,

kısa vadeli borçlar / toplam borçlar

oranının ençok yüzde 25 olmasıdır.

III.2.2. Dış Borç Servis Oranı

Konuyla ilgili önemli bir kavram **dış borç servisi** dir. Dış borçların ana para, faiz ve öteki ödemelerinin yıllık toplamının cari ödemeler bilançosunda yer alan döviz kazançlarına oranı olarak ifade edilir.

Bu oran elde edilen dövizin ne kadarının borç ödemelerine kayrıldığını gösterir. Borcun kısa dönemde geri ödeme olanağına ilişkin fikir verir. Oranın yükselmesi geri ödeme gücünün azaldığını belirtir. Bununla birlikte, ivedi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

durumlarda dış kaynak sağlama olanakları, borcun bileşimi, rezerv durumu da önem taşır. Bu bakımdan, dış borç servis oranının yükselmesi, ancak *kısa dönem* bakımından açıklayıcıdır.

Uzun dönemli analizlerde geri ödeme kapasitesi konusunda karar verebilmek için ilgili ülkenin potansiyel büyüme hızı, ödemeler bilançosundaki gelişmeler, vadesinde ödenmeyip biriken borçların miktarı ve benzeri unsurları dikkate almak gerekir. Dış borç servis oranı bu yüzden sadece *kısa dönem* göstergesi olarak düşünülmelidir.

Borç servisini şöyle tanımlamak mümkündür:

dış borç ana paraları + faiz ödemeleri / döviz gelirleri

veya,

ödeme toplamı / gsmh(veya, **ihracat**)

Türkiye'nin dış borçları konusuna gelince; Hazine Müsteşarlığı verilerine göre, 1995 yılı ilk çeyreği itibariyle toplam 71,6 milyar Dolardır. Bunun 58,4 milyar dolarlık kısmı orta ve uzun vadeli, buna karşılık 13,2 milyar dolarlık dilimi ise kısa vadelidir. Öte yandan, Türkiye 1994 yılı itibariyle borç taahhüdünü yerine getirmede herhangi bir problemle karşılaşmamıştır.

Dış borçların elde edildikleri kaynaklar itibariyle dağılımı incelendiğinde; dış borçların yüzde 24'ünü uluslararası kuruluşlara olan borçlar, yüzde 30.2'sini ikili anlaşmalarla alınan borçlar, yüzde 45.3'ünü ise uluslararası piyasalardan elde edilen borçlar oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi, uluslararası kuruluşlardan elde edilen borçların yüzdesi diğerlerine göre daha düşüktür. Bunun temel nedeni, 1994 yılında Türkiye'nin kredi itibarının zayıflığıdır. Yine, uluslararası piyasalardan elde edilen borçların en yüksek payı aldığı saptamasını yapabiliyoruz. Bu piyasalardan elde edilen borçlar genellikle kısa vadeli Eurodolar kredileri biçiminde

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olmuştur. Bu krediler Dövize Çevrilebilir Mevduat hesabı olarak bilinen yolla Türkiye'ye gelmektedir.

Kullanıcılara göre değerlendirildiğinde, dövizle ödenecek dış borçlardan genel bütçeli idarelerin aldığı payın bir önceki döneme göre yüzde 19 oranında arttığı, buna karşılık katma bütçeli idarelerin payının yüzde 0.27 oranında azaldığı, devirli kredilerde ise yüzde 0.013 mertebesinde bir azalma olduğu gözlenmektedir.

Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinde "dış borçların" ayrı bir yeri bulunmaktadır. Gerçekte, dış borç konusu olan bütün azgelişmiş ülkeler için güncel bir sorundur. Aynı yapıdaki ülkelerdeki gibi, Türkiye'de de ekonomik kalkınma için dış borçlanma gereği iki nedenden kaynaklanmaktadır: Bunlardan birincisi, ülke içi tasarrufların göreli yetersizliği, ikincisi ise ödemeler dengesindeki kronik açıklardır.

III.2.3. Dış Borç Ödeme Gücünü Belirleyen Unsurlar

Ülkenin dış borç bulma yeteneğine, çok genel olarak, **kredibilite (kredi değerliliği)** adı verilir. Ülkenin dış borç sağlama gücü çeşitli değişkenlerin etkisi altındadır. Bunların belli başlılarını şöyle özetleyebiliriz.

Gayrısafi yurtiçi tasarruflar / GSYİH

Milli gelir içinde tasarrufların payı ne kadar büyükse, kalkınmanın finansmanında o kadar daha az sorunla karşılaşılır. Başka bir ifadeyle, bu miktar kalkınmanın ne kadarının iç kaynaklarla finanse edilebildiğini ifade eder. İç tasarruf oranı düştükçe ülkenin dış kaynak ihtiyacı artar. Bu artış gerçekleştikçe de ülkenin borç erteleme olasılığı fazlalaşır. Diğer göstergelerin çizdiği tablo olumlu olmamakla birlikte, Ağustos 1995 itibariyle Türkiye bu gösterge bakımından ortaya çıkan gelişmeler olumludur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Cari İşlemler Dengesi / İhracat

Bilindiği gibi, ülkenin, cari işlemler hesabının açık vermesi, diğer önlemler veri iken, dış borç ihtiyacı fazlalaşır. Cari işlemler açığı büyüdükçe, borç ödeme yeteneği azalacağından borç erteleme ihtiyacını azaltır. Türkiye'de 1991-1994 arasında bu erteleme ihtiyacı ekonomi yönetiminde büyük sıkıntılar doğurmuştur. Bu oran Türkiye'nin kredi değerliliğini azaltan önemli göstergelerden biridir.

İhracattaki Artış Hızı

Döviz gelirlerinin fazlalaşması, dış borç ödemelerinde nispi bir rahatlık sağlayacağından, süreç içinde borç erteleme zorunluluğu azalacaktır. Bu bakımdan ihracattaki artış hızının fazlalaşması çok önemli olumlu bir gelişmedir.

Döviz Rezervleri / İthalat

Döviz rezervlerinin mal ve hizmet ithalatına oranı, ülkenin ithalata yaptığı döviz harcamalarının ne kadarlık bir bölümünün nakit döviz varlıklarıyla karşılanabildiğini gösterir.

Borç Servisi Oranı

Daha önce de incelediğimiz gibi, bu oran, resmi ya da garantili borç servisinin ithalata oranıdır. Bununla birlikte bu değer özel kesim borçlarını içermemektedir. Borç servisi oranı yükseldikçe, ülkenin ödeme güçlüğüne girmesi gündeme gelebilecek demektir. Türkiye benzeri ülkelerde borç servisi oranının normal kabul edilen düzeyi yüzde 20 mertebesindedir.

OECD Ülkeleri Büyüme Oranı

OECD ülkelerinde gayrisafi milli hasılanın büyüme hızı dünya piyasalarındaki kredi verme olanaklarının arttığının bir göstergesi olarak düşünülmektedir. Önümüzdeki yıllarda dünya ekonomisinde büyüme temposunun artması beklenmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yukarıda özetlenen dış borç kredi değerliliği (kredibilite) göstergeleri ve benzerlerine bakmak suretiyle ülke dünyadaki çeşitli kurum ve kuruluşlarca değerlendirilmektedir.

III.2.4. Kredi Değerliliği İçin Bir "Notlama Örneği

Türkiye bakımından önemli olduğu öne sürülen iki uluslararası değerlendirme şirketine ait notlama sistemi örnek olarak aşağıda belirtilmektedir.

TABLO IV.5

ULUSLARARASI ÖRNEK İKİ KURULUŞUN NOT DEĞERLERİ

MOODY'S	STANDARD AND POOR'S	Verilen Notun Anlamı
Aaa	AAA	Yatırımda max not
Aa1 Aa2 Aa3	AA+ AA AA-	Eko.yap. sağlam.Yatırıma uygun
A1 A2 A3	A+ A A-	Ortanın üstü. Yatırım yapılabilir
Baa1 Baa2 Baa3	BBB+ BBB BBB-	Orta derecede Yatırım yapılabilir nitelikte
Ba1 Ba2 Ba3	BB+ BB BB-	Spekülatif durum. Yatırım yapılabilme sınırının altında
B1 B2 B3	B+ B B-	Yatırım yapılması hayli riskli
Caa1 Caa2 Caa3	CCC+ CCC CCC-	Zayıf. Yatırım sınırının çok altında.
Ca	CC	Çok spekülatif
C	C	En düşük not

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

III.2.5. Kredi Değerliliği Bakımından Dünya Ülkeleri ve Türkiye

Kredibilite bakımından (her bir veya iki yılda bir değişmekle birlikte) örnek olarak aşağıdaki ülkeler verilebilir:

(AAA) Notu Alan Ülkeler

Avusturya, Kanada, Fransa, Almanya, Hollanda, Norveç, ABD, İngiltere, İsviçre, İsveç

(AA+) Notu Alan ülkeler

İtalya, Singapur, Danimarka, Tayvan, Belçika, Finlandiya

(AA) ve (AA-) Notu Alan Ülkeler

Yeni Zelanda, İspanya İrlanda, Avustralya

(BBB+), (BBB), (BBB-) Notu Alan Ülkeler

Endonezya, Şili, Çin, Yunanistan, İsrail

(BB) Notlu bazı ülkeler

Hindistan, Macaristan, Venezüella, Türkiye

III.2.6. Uluslararası Rezervler

Uluslararası borç ödemelerinde kabul gören her türlü varlığa uluslararası rezerv denilir. Konvertibl dövizler ile Uluslararası Para Fonu'ndaki Özel Çekme Hakları(SDR), diğer çekme kolaylıkları, uluslararararası ödemelerde kabul edilebilir niteliğe sahip bulunan kısa vadeli resmi ve özel alacak senetleri ve tahvilleri ile diğer kredi kolaylıkları, uluslararası rezerv olarak kabul edilir. Bu tanım uluslararası gayrısafi rezervleri ifade etmektedir. Uluslararası net rezervleri bulabilmek için, bir ülkenin dışarıya olan kısa vadeli borçlarının, toplam rezervlerinden çıkartılmaları gerekir.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Uluslararası rezervler ülkenin dış ödemelerindeki dengesizliğin finansmanının sağlayan önemli bir araçtır.

Uluslararası rezervlerin fonksiyonları özetle şunlardır:

- İthalatın finanse edilmesi,
- Dış borç ana para ve faizlerinin ödenmesi,
- Turizm vb. nedenlerle yapılması gereken ödemeleri gerçekleştirmek,
- Döviz kuruna istikrar kazandırmak.

Net rezerv düzeyi en az ne kadar olmalıdır? Bu düzey, açıktır ki, ülkenin belirli bir dönemde zorunlu olarak yapması gereken ödeme miktarına bağlıdır. Dış borç miktarları ile dış ticaret açığı arttıkça, elde tutulması gereken net rezerv düzeyinin de fazlalaştırılması gerekir. Yeterli rezerv bulunmaması durumunda "ilk elde" ithalat yapılamayacak ve dış borç ana para ve faizleri ödenemeyecektir. Bunlar ve diğer rezerv gerektiren ödemeler(turizm ve döviz kuru istikrarı) sürekli değiştiğinden, uzun dönemde elde bulundurulması gereken minimum uluslararası rezerv miktarı ne olmalıdır, sorusuna verilecek yanıt pek anlamlı olmayabilir. Bununla birlikte, bu konuda literatürde genellikle öngörülen uluslararası rezerv miktarı, ülkenin en azından dört aylık ithalatını karşılayacak ve kısa vadeli dış borç servislerine yetecek kadar olmalıdır.[43]

[43]Türkiye'nin uluslararası rezervlerine ilişkin sayısal veriler için bölüm sonundaki tablolar ekine bakılmalıdır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

IV. DIŞ TİCARETLE İLGİLİ ÖZDEŞLİKLER, TANIMLAR VE DEĞİŞKENLER ARASI İLİŞKİLER

IV.1. Özdeşlikler ve Tanımlar

Cari İşlemler Hesabı Dengesi*(ABD doları cinsinden)*=

Dış ticaret dengesi + Hizmetler dengesi + Transferler dengesi

Sanayi Ürünleri İthalatı*(ABD Doları cinsinden)*=

Reel sanayi ürünleri ithalatı (çarpı) fiyatı

Petrol İthalatı*(ABD Doları cinsinden)*=

Reel petrol ithalatı (çarpı) fiyatı

Reel Metal-Mineral İthalatı=

Metal-minaral ithalatı(ABD Doları cinsinden) (bölü) bunun fiyatı

Toplam İthalat*(ABD Doları cinsinden)*=

Tarımsal ürün, metal-mineral, sanayi ürünü ile petrol ithalatı toplamı

Tarımsal Ürün İhracatı*(ABD Doları cinsinden)*=

Reel tarımsal ürün ihracatı (çarpı) fiyatı

Sanayi Ürünleri İhracatı*(ABD Doları cinsinden)*=

Reel sanayi ürünleri ihracatı (çarpı) fiyatı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Toplam İhracat*(ABD Doları cinsinden)*=

Mineral-metal, tarımsal ürün ve

sanayi ürünleri ihracatının toplamı

IV.2. Temel Belirleyiciler:

Reel Sanayi Ürünleri İthalatı:

- Yurt içi Talep (=toplam yatırım,
- özel tüketim,imalat sanayi üretimi,
- nispi cari işlemler dengesi ağırlıklı toplamları),
- İthalatta vergi oranı

Reel Petrol İthalatı:

- İmalat sanayi üretimi,
- hizmetler kesimi üretimi,
- yurtiçi ham petrol üretimi,
- ticaret hadleri,
- ithalatta vergi oranı

Makine ve Teçhizat İthalatı:

- İmalat sanayi üretimi,
- Hizmetler kesimi üretimi,
- Ticaret hadleri,
- gecikmeli Makine ve teçhizat ithalatı,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

- İthalatta vergi oranı,
- ithalat fiyat indeksi,
- siyasal istikrarsızlıklar.

Toplam İthalat:

- GSMH,
- döviz kuru,
- her türden dış ticaret sınırlamaları,
- ithalat fiyat indeksi,
- önceki dönem toplam ithalatı,
- siyasal istikrarsızlıklar

Tarımsal Ürün İhracatı:

- OECD ülkeleri talebi,
- OPEC ülkeleri talebi,
- bir dönem önceki ihraç edilebilir fazla,
- döviz kuru,
- ihracat teşvikleri

Sanayi Ürünleri İhracatı:

- İmalat sanayi üretimi,
- bir dönem önceki sanayi ürünleri ihracatı,
- OECD ülkeleri talebi,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

- OPEC ülkeleri talebi,
- sanayi ürünü ihracat fiyat endeksi,
- ihracat teşvikleri

Toplam İhracat:

- Toplam yurt içi üretim,
- bir dönem önceki ihraç edilebilir fazla,
- döviz kuru, ihraç malları fiyat endeksi,
- ihracat teşvikleri,
- bir dönem önceki ihracat,
- OECD vb ülkeler talebi

İşçi Dövizleri:

- Yurt dışındaki Türk işçisi sayısı,
- yurt dışında seçilmiş ülkelerdeki faiz oranları,
- anılan ülkelerdeki nominal ve reel saat ücret endeksleri,
- bedelsiz ithalat,
- Türkiye'de alternatif yatırım araçlarının ortalama getiri oranı,
- siyasal istikrarsızlıklar.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

IV.3. Nispi Fiyatlar:Temel Değişkenler Arası Karşılıklı Etkileşim

a) Nispi Fiyatların Etkilediği Temel Kategoriler

- Üretim,
- İthalat,
- İhracat

b) Nispi Fiyatların Kendisinin Etkilendiği Temel Kategoriler

- Döviz Kuru,
- Dış Fiyatlar,
- İç fiyatlar

IV.4. Döviz Kuru:Temel Değişkenler Arası Karşılıklı Etkileşim

a) Döviz Kurunun Etkilediği Temel Kategoriler

- Üretim,
- İthalat,
- İhracat,
- Sermaye hareketleri

b) Döviz Kurunun Kendisinin Etkilendiği Temel Kategoriler

- İç fiyatlar,
- Dış fiyatlar,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

- İthalat,
- Politika Değişkenleri

Dış Fiyatlar

Dış fiyatların etkilediği temel kategoriler:

- İç Fiyatlar,
- Döviz Kuru,
- İthalat

İthalat

a) İthalatın etkilediği temel kategoriler

- İç talep,
- Döviz kuru,
- İç fiyatlar

b) İthalatın kendisinin etkilendiği temel kategoriler

- İç talep,
- Üretim,
- İhracat,
- Dış fiyatlar,
- Nispi fiyatlar

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İhracat

a) İhracatın etkilediği temel kategoriler

- Üretim,
- İthalat

b) İhracatın kendisinin etkilendiği temel kategoriler

- Dış talep,
- İç talep,
- Üretim,
- Nispi fiyatlar,
- Politika değişkenleri

Dış Talep

Dış talebin tek başına etkilediği temel kategori ihracattır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO IV.6

Ödemeler Bilançosu, Dış Borçlar ve İlgili Büyüklüklere Ait Sayısal Değerler

Dış Borç ve Temel Göstergeler(Milyon Dolar)

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
TDB/GSMH (%)	50.5	58.0	61.6	59.2	53.5	46.1	47.4	50.6	55.7
TDB/İhracat (%)	198.1	261.5	246.6	206.7	188.7	195.0	194.6	193.2	300.3
Borç Servisi /İhracat(%)	34.9	35.8	36.3	36.3	32.4	29.2	31.7	31.0	33.0

TABLO IV.6 (Devam)

Orta Dereceli Borçlu, Orta Gelir Düzeyindeki Ülkeler Ortalamaları

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
TDB/GSMH(%)	27.2	29.7	28.6	31.0	30.3	32.1	34.3	35.2	-
TDB/İhracat(%)	163.7	163.2	154.4	151.5	156.5	178.0	182.4	187.3	-
Borç Servisi/ İhracat	25.0	24.3	24.0	22.1	24.3	26.3	21.1	20.3	-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

EK:TABLOLAR

TABLO IV.7

Ödemeler Dengesi
Balance of Payments

Milyon $-Million $

	Cari işlemler dengesi Current account balance	Sermaye hareketleri (rezerv hariç) Capital, excluding reserves	Net hata ve noksan Net errors and omissions	Ödemeler dengesi finansmanı Exceptional financing	Karşılık kalemleri Counterpart items	Genel denge Total: overall balance	Rezerv hareketleri Total change in reserves
1990	-2 625	4 037	-468	0	364	1 308	-1 308
1991	258	-2 387	940	0	170	-1 029	1 029
1992	-974	3 648	-1 190	0	0	1 484	-1 484
1993	-6 433	8 963	-2 722	0	0	308	-306
1994	2 834	-1 139	2 947	0	0	4 642	-4 642
90-94 (A)	-1 386	2 622	1	0	107	1 343	-1 343
1995 1	618	781	674	0	0	2 063	-2 063
2	-17	1 233	133	0	0	1 349	-1 349
3	-143	242	630	0	0	245	-245
4	-245	1283	-259	0	0	779	-779

Cari İşlemler Dengesi
Current Account

Milyon $-Million $

	İhracat FOB Merchandise exports FOB			İthalat FOB Merchandise exports FOB					
	Toplam Total	İhracat Exports fob in trade returns	Transit ticaret Transit trade	Toplam Total	İthalat CIF imports CIF in trade returns	Altın ithalatı Imports of nonmonetary gold	Transit ticaret Transite trade	Navlun ve sigorta Freight and insurance on imports	Dış ticaret dengesi Trade balance
1990	13 026	12 959	67	-22 581	-22 302	-1 532	-46	1 299	-9 555
1991	13 667	13 593	74	-21 007	-21 047	-1 161	-64	1 265	-7 340
1992	14 891	14 715	176	-22 872	-22 872	-1 430	-151	1 371	-8 191
1993	15 611	15 345	266	-29 771	-29 420	-1 881	-229	1 767	-14 160
1994*	25 099	24 726	373	-32 092	-33 107	-612	-328	1 985	-6 993
90-94 (A)	16 459	16 268	191	-25 659	-25 751	-1 323	-164	1 537	-9 242
1995 1	1 569	1 550	19	-2 009	-2 097	-20	-17	125	-440
2	1 586	1 551	35	-2 204	-2 263	-28	-30	137	-618
3	1 667	1 656	11 #	-2 410	-2 474	-75	-10	149	-743
4	1 887	1 863	24	-2 833	-2 983	-9	-20	179	-946

Kaynak: DİE, Türkiye Ekonomisi, İstatistik ve Yorumlar, Temmuz-Ağustos, 1995, Ankara

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO IV.8

Cari İşlemler Dengesi (devam)
Current Account (continued)

Milyon $-Million $

	Diğer mal ve hizmet gelirleri Other goods, services and income : credit				Diğer mal ve hizmet giderleri Other goods, services and income : debit				Toplam mal ve hizmetler Total : goods, services and income
	Toplam Total	Turizm Travel	Faiz gelirleri Interest	Diğer Other	Toplam Total	Turizm Travel	Faiz giderleri Interest	Diğer Other	
1990	8 933	3 225	917	4 791	-6 496	-520	-3 264	-2 712	-7 118
1991	9 315	2 654	935	5 726	-6 816	-592	-3 430	-2 794	-4 841
1992	10 451	3 639	1 012	5 800	-7 262	-776	-3 217	-3 269	-5 002
1993	11 768	3 959	1 135	6 694	-7 829	-934	-3 574	-3 321	-10 201
1994*	15 744	5 102	1 309	9 333	-10 724	-1 107	-5 134	-3 709	-1 943
90-94 (A)	11 246	3 716	1 062	6 469	-7 825	-786	-3 724	-3 161	-5 621
1995 1	875	164	110	601	-571	-52	-214	-305	-136
2	941	155	94	692	-673	-59	-325	-289	-350
3	1 102	183	107	812	-796	-66	-375	-355	-437
4	1 135	279	108	748	-748	-84	-297	387	-559

Cari İşlemler Dengesi (devam)
Current Account (continued)

Milyon $-Million $

	Karşılıksız transfer girişleri (özel) Private unrequited transfers:credit				Karşılıksız transfer çıkışları (özel) Private unrequited transfers : debit	Karşılıksız transferler (Resmi):net Official unrequited transfers		
	Toplam Total	Göçmen transferleri Migrants' transfers	İşçi gelirleri Workers' remittances	Diğer Other		Toplam Total	İşçi gelirleri Workers' remittances	Diğer Other
1990	3 374	0	3 246	128	-25	1 144	79	1 065
1991	2 679	0	2 619	60	-25	2 245	82	2 163
1992	3 147	0	3 008	139	0	912	66	846
1993	3 035	0	2 919	116	0	733	44	689
1994*	3 735	0	3 611	124	0	1 042	55	987
90-94 (A)	3 234	0	3 121	113	-10	1 215	65	1 150
1995 1	230	0	224	6	0	514	5	509
2	299	0	266	23	0	44	4	40
3	261	0	257	4	0	33	5	28
4	246	0	237	9	0	68	4	64

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO IV.9

Sermaye Hareketleri
(Rezerv hariç)
Capital, Excluding Reserves

Milyon $-Million $

	Toplam Total	Doğrudan yatırımlar (net) Direct investment (net)	Portföy yatırımları Portfolio investment	Diğer uzun vadeli sermaye hareketleri Other long-term capital			
				Toplam Total	Kullanımlar Drawings	Ödemeler Repayments	Mevduat (kredi-net) Dresdner (net)
1990	4 037	700	547	-210	3 679	-3 938	49
1991	-2 397	783	648	-808	3 784	-4 095	-497
1992	3 648	779	2 411	-938	3 623	-4 671	410
1993	8 963	522	3 917	1 370	4 857	-4 412	925
1994*	-1 139	682	957	-656	4 664	-7 171	1 851
90-94 (A)	2 622	713	1 696	-248	4 101	-4 897	548
1995 1	781	20	24	-93	179	-415	143
2	1 233	50	-23	-19	167	-335	149
3	-242	38	-511	-259	183	-581	139
4	1 283	15	309	499	786	-392	105

Sermaye Hareketleri (devam)
(Rezerv hariç)
Capital, Excluding Reserves (continued)

Milyon $-Million $

	Kısa vadeli sermaye hareketleri Short-term capital						
		Varlıklar (net) Assets (net)			Yükümlülükler (net) Liabilities (net)		
	Toplam Total	Toplam Total	Verilen krediler Credits extended	Banka,rezervi ve diğer varlık. DMB's Fx. holdings & other assets	Toplam Total	Sağlanan krediler Credits received	Mevduatlar Deposits
1990	3 000	-409	156	-565	3 409	2 520	889
1991	-3 020	-2 563	-811	-1 752	-457	590	-1 047
1992	1 396	-2 438	-327	-2 111	3 834	4 091	-257
1993	3 054	-3 291	-289	-3 002	6 345	5 681	664
1994*	-2 122	3 729	48	3 681	-5 851	-5 865	14
90-94 (A)	462	-994	-245	-750	1 456	1 403	53
1995 1	830	787	190	597	43	99	-56
2	1 225	433	65	368	792	674	118
3	490	-17	-93	75	507	615	-108
4	400	103	-76	179	357	242	115

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO IV.10

Rezerv Hareketleri
Total Change in Reserves

Milyon $-Millen $

	Rezerv Hareketleri / Total Change in Reserves		
	Toplam / Total	IMF	Resmi rezerviler / Official reserves
1990	-1 308	-53	-1 255
1991	1 029	0	1 029
1992	-1 484	0	-1 484
1993	-308	0	-308
1994*	-4 642	458	-5 100
90-94 (A)	-1 343	81	-1 424
1995 1	-2 063	0	-2 063
2	-1 349	0	-1 349
3	-245	0	-245
4	-779	118	-897

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO IV.11

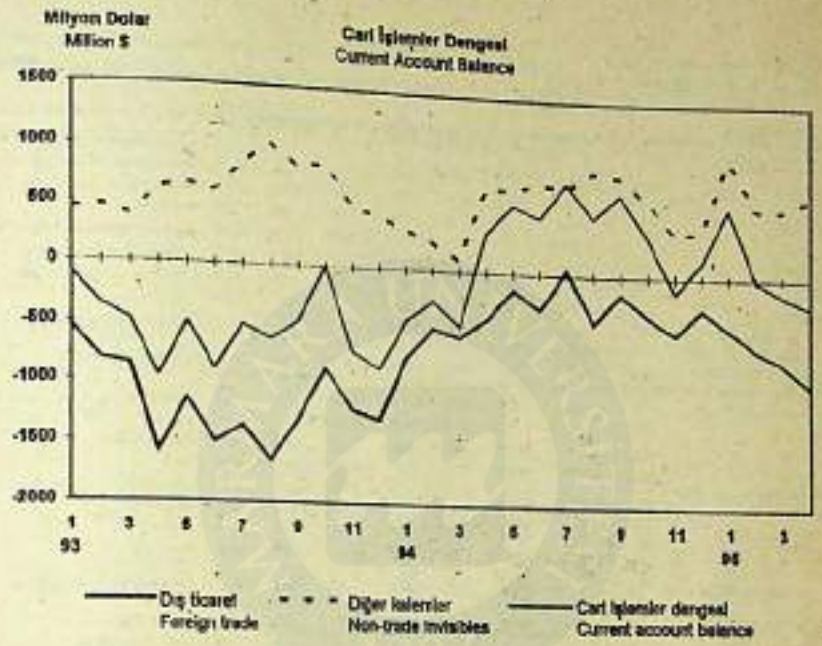

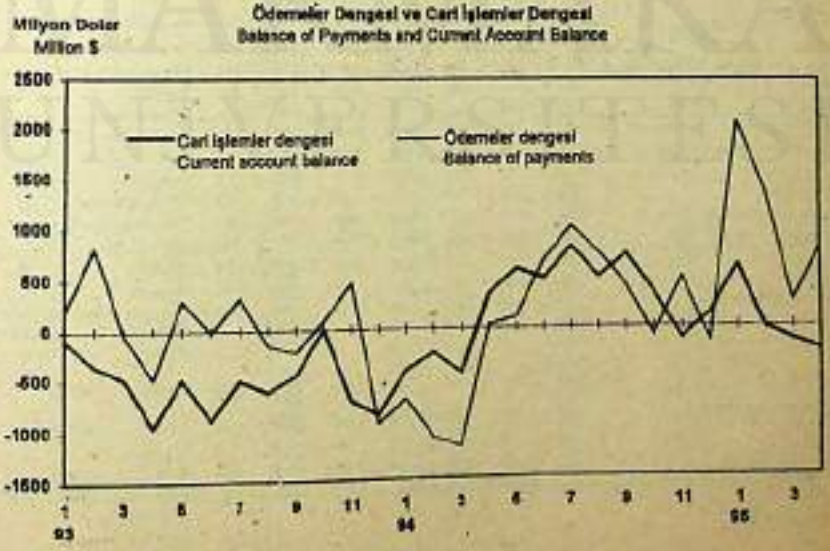

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO IV.12

ÖDEMELER DENGESİ
BALANCE OF PAYMENTS

milyon Dolar
Million Dollar

	1990	1991	1992	1993	1994	Ocak - Mart January - March 1994 (1)	1995 (1)	
A. CARİ İŞLEMLER								A. CURRENT ACCOUNT
[illegible] FOB	13026	14343	14891	15611	18106	3914	4826	Merchandise exports FOB
[illegible]	12959	13993	14715	15345	18106	3870	4761	Exports FOB in trade returns
[illegible]	67	70	176	266	284	44	65	Transit trade
İthalat FOB	22581	21047	23081	29771	22606	5713	6875	Merchandise imports FOB
İthalat CIF	23760	21047	23871	29428	23219	5687	6856	Imports CIF in trade returns
[illegible]	1531	1161	1430	1881	490	102	123	Imports of nonmonetary gold
Transit ticareti	-48	-64	-151	-729	-251	-77	-57	Transit trade
Navlun ve sigorta	-1298	-1265	-1321	-1767	-1395	-354	-411	Freight & insurance on imports
DIŞ TİCARET DENGESİ	-9555	-7340	-9190	-14510	-4216	-1798	-1799	TRADE BALANCE
Diğer mal ve hizmet gelirleri	8832	9315	10451	11788	11891	1917	2068	Other goods,ser & income credit
Turizm	3225	3454	3635	3956	4321	441	482	Travel
Faiz gelirleri	917	935	1012	1135	890	209	311	Interest income
Diğer	4791	5726	5804	6694	6680	1267	2186	Other
Diğer mal ve hizmet giderleri	5498	5816	7262	7829	7938	1670	2040	Other goods,serv & income debit
Turizm	535	567	776	934	866	168	177	Travel
Faiz giderleri	3764	3150	3217	3874	3923	654	914	Interest
Diğer	2112	2794	3269	3321	3147	797	949	Other
TOPLAM MAL VE HİZMETLER	-7118	-5841	-5901	-10301	-451	-1702	-931	TOTAL GOODS,SERV.&INCOME
Karşılıksız hareketler gelirleri (özel)	3324	2879	3147	3035	2709	480	760	Private unrequited trans.credit
Göçmen gelirleri	0	0	0	0	0	0	0	Migrants' transfers
İşçi gelirleri	1748	1819	2008	2019	2627	446	747	Workers' remittances
Diğer	1576	1060	1139	1016	82	34	13	Other
Karşılıksız hareketler giderleri (özel)	25	25	0	0	0	0	0	Private unrequited trans.debit
Karşılıksız Hareketler (resmi-net)	1144	2745	912	733	383	69	581	Official unrequited transfers
İşçi gelirleri	79	82	66	44	37	9	14	Workers' remittances
Diğer	1065	2663	846	689	346	60	567	Other
CARİ İŞLEMLER DENGESİ	-3639	368	-843	-8453	3931	-1153	449	CURRENT ACCOUNT BALANCE
B. SERMAYE HAREKETLERİ (2)	4937	2287	3648	8963	4184	835	1772	B. CAPITAL (2)
Doğrudan yatırımlar (net)	700	783	778	675	559	51	188	Direct investment (net)
Portföy yatırımları	547	648	2411	3917	1158	1410	616	Portfolio investment
Diğer uzun vad. sermaye hareketleri	-210	808	938	1370	-784	75	-371	Other long-term capital
Krediler-net	3579	3784	3823	4657	3349	896	529	Drawings
Ödemeler	-3938	-4095	-4871	-4412	-5448	-1151	-1031	Repayments
Mevduat (KMDTH-Net)	49	497	410	925	1315	308	431	Deposits (net)
Kısa vadeli sermaye hareketleri	3000	3020	1296	3054	-5127	-701	2545	Short-term capital
Varlıklar (net)	-490	2563	-2438	-3291	-2403	-2096	-1293	Assets (net)
Verilen krediler	156	811	327	-289	-38	100	152	Credits extended
Bankalar mevduat ve diğer varlıklar	565	1752	-2111	-3002	-2461	-1966	-1041	Total change in holdings
Yükümlülükler (net)	3490	457	3834	6345	-7350	-2767	1342	Liabilities (net)
Yükümlülük krediler	3520	590	4091	5681	-7495	-2864	1388	Credits
Mevduatlar	884	1067	257	664	65	97	-46	Deposits
C. NET HATA VE NOKSAN	-466	940	-1222	-2222	1769	-2982	1445	C. NET ERRORS & OMISSIONS
D. ÖDEMELER DENGESİ FİNANS.	0	0	0	0	0	0	0	D. EXCEPTIONAL FINANCING
E. KARŞILIK KALEMLERİ	384	170	0	0	0	0	0	E. COUNTERPART ITEMS
GENEL DENGE	1308	-1029	1684	308	206	-2980	3657	OVERALL BALANCE
F. REZERV HAREKETLERİ	-1308	1029	-1384	108	-206	2980	-3657	F. OFFICIAL RESERVES
IMF	53	0	0	0	340	0	0	IMF
RESMİ REZERVLER	-1255	1029	-1484	108	-546	2980	-3657	OFFICIAL RESERVES

Kaynak: T.C.Merkez Bankası
Source: Central Bank

(1) Geçici
(1) Provisional

(2) Rezervler hariç
(2) Excluding reserves

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO IV.13

Alacaklılara göre Orta ve Uzun Vadeli Dış Borç Stoku
Medium and Long Term Outstanding External Debt by Lender

Milyon $ /Million $

	Uluslararası Kuruluşlar / Multilateral Agencies							
	Toplam Total	IMF	IBRD, IDA, IFC	Avrupa Yatırım Bankası (EIB) European Investment Bank	Avrupa İskan Fonu (ERF) European Resettlement Fund	İslam Kalkınma Bankası (IDB) Islamic Development Bank	OPEC Fonu Opec Fund	Uluslararası Tarım Kalkınma Fonu (IF AC) International Fund for Agriculture Development
1990	9 564	0	6 435	604	2 439	68	10	8
1991	10 069	0	6 540	602	2 859	54	5	9
1992	9 199	0	5 761	463	2 880	40	3	13
1993	8 674	0	5 440	250	2 952	15	2	15
1994	9 183	344	5 360	264	3 065	117	0	13
1993 /	8 915	0	5 696	325	2 847	33	2	12
II	9 043	0	5 695	313	2 999	22	2	12
III	9 216	0	5 732	299	3 148	19	2	16
IV	8 674	0	5 440	250	2 952	15	2	15
1994 /	8 824	0	5 486	250	3 059	13	1	15
II	8 957	0	5 534	260	3 144	13	1	15
III	9 022	235	5 365	255	3 127	26	0	14
IV	9 183	344	5 360	264	3 065	117	0	13
1995 /	9 908	368	5 876	251	3 275	125	0	13

	İkili Anlaşmalar / Bilateral lenders					
	Toplam Total	OECD ülkeleri OECD countries	OPEC ülkeleri OPEC countries	Diğer ülkeler Other countries	Ticari bankalar Commercial banks	Özel alacaklılar Private lenders
1990	12 984	11 652	564	768	10 720	6 267
1991	14 587	13 169	436	980	10 992	6 724
1992	15 035	13 542	363	1 130	11 956	5 781
1993	16 153	16 607	317	1 229	15 706	6 290
1994	20 678	19 001	236	1 441	16 113	8 317
1993 /	15 190	13 760	339	1 091	14 077	6 022
II	15 346	13 931	340	1 075	14 506	6 061
III	16 393	16 835	322	1 236	15 203	6 520
IV	16 153	16 607	317	1 229	15 706	6 290
1994 /	16 906	17 348	303	1 257	16 813	6 811
II	20 241	18 699	292	1 250	16 780	7 372
III	19 100	17 566	246	1 288	16 561	7 942
IV	20 678	19 001	236	1 441	16 113	8 317
1995 /	22 292	20 514	224	1 554	16 545	9 670

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO IV.14

Ana Sektörlere Göre İhracat
Exports by Main Sectors

(Milyon $-Million $)

	Toplam Total	Tarım Agriculture	Madencilik Mining	Sanayi Industry
1990	12 959	2 388	329	10 242
1991	13 593	2 732	286	10 575
1992	14 714	2 259	264	12 191
1993	15 344	2 381	238	12 726
1994	18 107	2 470	270	15 368
90-94 (A)	14 944	2 446	278	12 221
1995* 1	1 550	191	21	1 336
2	1 551	225	22	1 304
3	1 856	184	29	1 448
4	1 863	217	34	1 612
5	1 504	122	26	1 356

İhracatın Ana Sektörlere Göre Dağılımı
Distribution of Exports by Main Sectors

(%)

	Tarım Agriculture	Madencilik Mining	Sanayi Industry
1990	18.4	2.5	79.0
1991	20.1	2.1	77.8
1992	15.4	1.8	82.8
1993	15.5	1.6	82.9
1994	13.6	1.5	84.9
90-94 (A)	16.6	1.9	81.5
1995* 1	12.3	1.4	86.3
2	14.5	1.4	84.1
3	11.1	1.7	87.2
4	11.6	1.8	86.5
5	8.1	1.7	90.1

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO 15

Üç Aylık Dönemlere Göre İhracat ve İthalat
Exports and Imports by Quarter

(Milyon $-Million $)

	İhracat Exports	İthalat Imports	İhracat[1] Exports[1] (milyar TL) (billion TL)	Dış ticaret dengesi Balance of foreign trade	Dış ticaret hacmi Volume of foreign trade	İhracatın ithalatı karşılama oranı Rate of imports covered by exports (%)	GSMH[2] GNP[2] (milyar TL) (billion TL)	İhracatın GSMH içinde payı Share of exports in GNP (%)
1990	12 959	22 302	33 770	-9 343	56 080	58.1	397 178	8.5
1991	13 593	21 047	56 659	-7 454	77 716	64.6	634 431	8.9
1992	14 714	22 870	101 896	-8 156	124 765	64.3	1 103 606	9.2
1993	15 344	29 427	171 144	-14 083	200 571	52.1	1 997 323	8.6
1994	17 415	22 522	561 992	-5 107	584 514	77.3	3 903 300	14.4
1990-94 (A)	14 805	23 634	185 095	- 8 829	206 729	63.3	1 033 134	9.9
1993 I	3 673	5 908	33 216	-2 235	9 581	62.2	305 518	10.8
II	3 476	7 778	34 627	-4 302	11 254	44.7	409 044	8.5
III	3 562	7 465	41 181	-3 903	11 027	47.7	669 189	6.2
IV	4 633	8 276	62 120	-3 643	12 909	56.0	612 572	10.1
1994* I	3 827	5 887	80 245	-2 060	9 714	65.0	508 034	15.8
II	3 832	4 954	124 136	-1 122	8 786	77.4	796 090	15.6
III	4 815	5 416	155 173	-601	10 231	88.9	1 305 200	11.9
IV	5 633	7 013	202 438	-1 380	12 646	80.3	1 293 976	15.6
1995* I	4 757	6 854	194 737	-2 097	11 611	69.4	1 194 118	16.3

[1] İhracat ağırlıklı döviz kuru kullanılarak TL'ye çevrilmiştir.

[1] Imports weighted $ exchange rate is used for the conversion.

[2] Cari alıcı fiyatlarıyla, faaliyet kollarına göre.

[2] In current purchasers' value, by kind of economic activity.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO IV.16

Ülke Gruplarına Göre İhracat
Exports by Country Group

(Milyon $-Million $)

	Toplam Total	OECD ülkeleri OECD countries	Avrupa Birliği ülkeleri European Union countries	EFTA ülkeleri EFTA countries	OECD dışı ülkeleri Non-OECD countries
1990	12 959	8 810	6 893	818	4 149
1991	13 593	8 857	7 042	591	4 736
1992	14 714	9 348	7 600	632	5 367
1993	15 344	9 067	7 288	558	6 276
1994	18 107	10 741	8 268	645	7 370
90-94 (A)	14 943	9 365	7 418	609	5 580
1995* 1	1 556	962	809	21	586
2	1 551	967	807	18	564
3	1 656	1 059	872	25	597
4	1 863	1 182	962	21	681
5	1 504	890	749	15	614

İhracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı
Distribution of Exports by Country Group

(%)

	OECD ülkeleri OECD countries	Avrupa Birliği ülkeleri European Union countries	EFTA ülkeleri EFTA countries	OECD dışı ülkeleri Non-OECD countries
1990	68.0	53.2	4.6	32.0
1991	65.2	51.8	4.3	34.8
1992	63.5	51.7	4.3	36.5
1993	59.1	47.5	3.6	40.9
1994	59.3	45.7	3.6	40.7
90-94 (A)	63.0	50.0	4.1	37.0
1995* 1	62.1	52.2	1.4	37.9
2	63.7	52.0	1.2	36.3
3	63.8	52.5	1.5	36.2
4	63.5	51.7	1.1	36.5
5	59.2	49.8	1.0	40.8

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO IV.17

Ülke Gruplarına Göre İthalat
Imports by Country Group

(Milyon $-Million $)

	Toplam Total	OECD ülkeleri OECD countries	Avrupa Birliği ülkeleri European Union countries	EFTA ülkeleri EFTA countries	OECD dışı ülkeleri Non-OECD countries
1990	22 302	14 225	9 328	1 166	8 077
1991	21 047	14 071	9 222	1 215	6 976
1992	22 870	15 422	10 050	1 400	7 448
1993	29 427	19 974	12 948	1 652	9 453
1994	23 270	15 312	10 287	1 201	7 958
90-94 (A)	23 783	15 801	10 367	1 327	7 982
1995* 1	2 097	1 311	968	45	786
2	2 283	1 447	966	40	836
3	2 474	1 539	1 127	59	935
4	2 983	2 036	1 262	63	947
5	2 584	1 679	1 152	55	472

İthalatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı
Distribution of Imports by Country Group

(%)

	OECD ülkeleri OECD countries	Avrupa Birliği ülkeleri European Union countries	EFTA ülkeleri EFTA countries	OECD dışı ülkeleri Non-OECD countries
1990	63.8	41.8	5.2	36.2
1991	66.9	43.8	5.8	33.1
1992	67.4	43.9	6.1	32.6
1993	67.9	44.0	5.6	32.1
1994	65.8	44.2	5.2	34.2
90-94 (A)	66.3	43.6	5.6	33.7
1995* 1	62.5	46.2	2.1	37.5
2	63.3	42.3	1.8	36.7
3	62.2	45.5	2.4	37.8
4	68.2	42.3	2.1	31.8
5	65.0	44.6	2.1	35.0

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO IV.18

D.İ.E. Dış Ticaret Miktar İndeksleri
S.I.S. Foreign Trade Quantity Indices

(Laspeyres, 1989=100)

	İhracat Exports				İthalat Imports			
		Yüzde değişim Percentage change				Yüzde değişim Percentage change		
	İndeks Index	Bir ay önceye göre Over the previous month	Bir önceki yılın aynı ayına göre Over the same month of the previous year	12 aylık ort. göre Over the 12 months average	İndeks Index	Bir ay önceye göre Over the previous month	Bir önceki yılın aynı ayına göre Over the same month of the previous year	12 aylık ort. göre Over the 12 months average
1990	105.6				114.9			
1991	112.7				110.4			
1992	98.6				100.9			
1993	123.5				178.8			
1994	141.8				120.8			
90-94 (A)	116.4				125.2			
1995* 1	136.1	-35.9	14.7	15.9	130.1	-27.2	-9.2	-23.4
2	137.7	-0.3	17.1	16.8	119.7	-8.0	-6.3	-23.7
3	149.2	8.4	20.9	18.3	143.7	20.1	14.3	-22.9
4	156.6	4.9	37.2	20.8	148.3	3.2	37.2	-18.4
5	127.6	-18.5	4.2	21.3	127.0	-14.4	35.1	-13.7

Sektörlere Göre D.İ.E. İhracat Miktar İndeksi
S.I.S. Exports Quantity Index by Sector

(Laspeyres, 1989=100)

	Genel İndeks All Items	Tarım Agriculture	Madencilik Mining	Sanayi Industry
1990	105.6	93.3	78.7	109.7
1991	112.7	103.7	69.6	116.9
1992	116.1	93.2	60.6	124.0
1993	123.5	87.1	57.4	135.1
1994	141.8	83.6	69.0	157.6
90-94 (A)	119.9	93.2	67.1	128.6
1995* 1	136.1	77.6	48.8	156.3
2	137.7	99.5	74.5	149.5
3	149.2	72.9	85.1	170.0
4	156.6	83.5	85.6	179.5
5	127.6	48.3	76.2	148.5

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO IV. 19

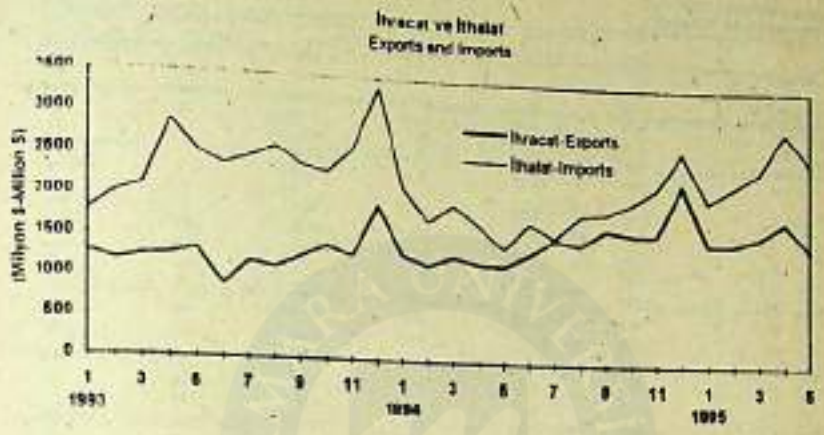

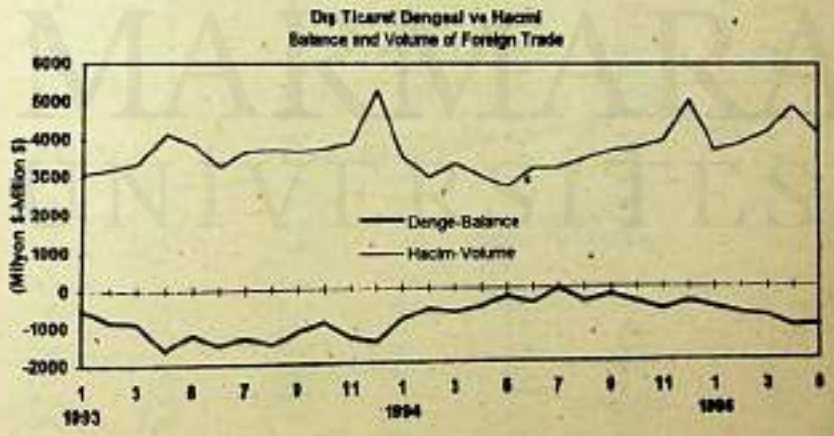

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO IV.20

ULUSLARARASI REZERVLER
INTERNATIONAL RESERVES

Milyon Dolar
Million Dollars

	Altın Gold	Merkez Bankası Central Bank	Bankalar Commercial Bank	Brüt Rezerv Gross Reserves	Kullanılan Açıklar Overdrafts	Net Rezerv Net Reserves
1986	1737	1206	1819	4762	77	4685
1987	1535	1116	2701	5352	342	5010
1988	1368	2371	2701	6440	168	6272
1989	1356	4931	3128	9414	30	9383
1990	1488	5477	3971	10937	24	10913
1991	1453	4916	5842	12253	5	12248
1992	1474	6115	7464	15254	3	15252
1990 I	1366	5073	2932	9370	29	9340
II	1368	5551	2709	9519	43	9476
III	1429	4944	3097	9512	47	9465
IV	1420	5134	3715	9539	161	9378
V	1420	5244	3868	9621	120	9501
VI	1479	5603	3980	10143	105	10038
VII	1439	5715	3940	10385	154	10231
VIII	1458	6509	3955	11922	90	11832
IX	1478	6353	4222	12044	68	11977
X	1478	6711	3464	11654	53	11601
XI	1469	6711	4288	12103	28	12075
XII	1488	5972	3971	11441	24	11387
1991 I	1467	4941	3574	9735	11	9724
II	1467	4917	3893	9528	15	9513
III	1479	3917	4357	9753	26	9727
IV	1468	4146	4271	9885	25	9860
V	1468	4553	4473	10494	9	10485
VI	1468	5012	4413	10932	14	10918
VII	1481	4948	4621	11068	22	11046
VIII	1504	4911	5339	11754	6	11748
IX	1509	4913	5111	11509	12	11577
X	1493	4757	5548	11798	12	11786
XI	1478	4804	5910	12287	8	12279
XII	1453	3918	5843	12253	3	12250
1992 I	1506	4703	5811	12325	21	12304
II	1515	1215	6842	11806	5	11801
III	1533	3705	6904	11181	6	11163
IV	1533	3434	5965	10941	5	10936
V	1533	3591	6255	11379	8	11372
VI	1533	4390	6472	12355	9	12345
VII	1494	5091	7499	14084	10	14075
VIII	1500	5812	7537	14888	10	14878
IX	1494	3634	7539	14667	6	14661
X	1494	3668	7553	14727	14	14712
XI	1487	3693	6640	13764	15	13748
XII	1494	5116	3644	15254	2	15252
1993 I	1494	8380	7501	15375	9	15366
II	1491	7136	7139	15766	16	15750
III	1491	5917	8216	14805	9	14796
IV	1491	6772	8088	16352	17	16335
V	1490	7054	8098	16932	13	16919
VI	1490	6894	6916	15184	12	15182
VII	1479	7051	8501	17031	6	17025
VIII	1490	7053	7460	15903	7	15896
IX (*)	1490	6971	8052	16514	8	16506
X	1488	6853	9458	17800	7	17793
XI	1488	6572	9024	17084	3	17081
XII (**)	1488	6277	10643	18407	2	18405

Kaynak: IMF, IFS

Source: Central Bank

(*) Bu rakamlar Eylül 1993 geçicidir.

(*) The figures are provisional from September 1993.

(**) Aralık 1993 itibariyle.

(**) As of December 31, 1993.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO IV.21

Dış Borç Stoku
Outstanding External Debt

Milyon $-Million $

	Toplam Total	Orta ve Uzun Vade Medium and Long Term	Kısa Vade Short Term
1990	49 035	39 535	9 500
1991	50 489	41 372	9 117
1992	54 592	41 932	12 660
1993	67 356	48 823	18 533
1994	65 601	54 291	11 310
1993 I	56 800	44 204	12 596
II	59 381	44 896	14 485
III	65 875	49 332	16 543
IV	67 356	48 823	18 533
1994 I	67 247	51 356	15 891
II	66 581	53 360	13 221
III	64 779	52 625	12 154
IV	65 601	54 291	11 310
1995 I	71 581	58 415	13 166

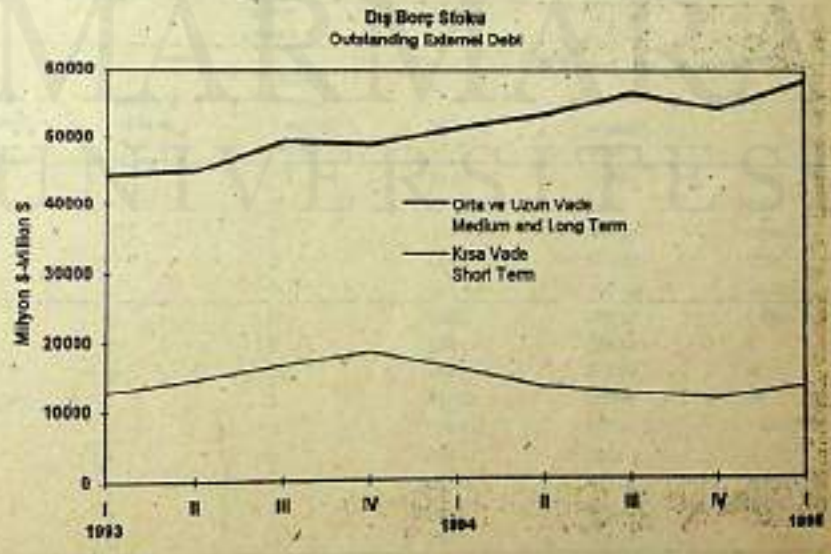

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

TABLO IV.22

Kredi Türlerine göre Dış Borç Stoku
Outstanding External Debt by Type of Credit

Milyon $ -Million $

	Orta ve uzun vadeli Medium and long term							
				Ertelenmiş borçlar Rescheduled debt				
	Toplam Total	Proje ve program kredileri Project & programme credits	Uluslararası para piyasası kredileri Eurocurrency loans	Toplam Total	DÇM'ler CTLD's	Banker kredileri Banker's credits	Garantisiz ticari borçlar NGTA	Özel krediler Private credits
1990	39 535	21 116	10 720	12	0	0	12	7 687
1991	41 372	22 815	10 992	11	0	0	11	7 554
1992	42 932	21 819	12 956	10	0	0	10	8 147
1993	48 823	21 760	15 706	8	0	0	8	11 349
1994	68 079	25 219	16 113	9	0	0	9	12 950
1993 I	44 204	21 325	14 077	10	0	0	10	8 792
II	44 896	21 215	14 508	9	0	0	9	9 166
III	49 332	22 471	15 104	9	0	0	9	11 748
IV	48 823	21 760	15 706	8	0	0	8	11 349
1994 I	51 356	21 762	15 813	8	0	0	8	12 773
II	53 360	23 129	16 780	9	0	0	9	13 442
III	52 625	23 105	16 561	9	0	0	9	12 950
IV	68 079	25 219	16 113	9	0	0	9	12 950
1995 I	58 415	25 919	16 545	9	0	0	9	15 942

	Kısa vadeli Short term				
		Krediler Credits			
	Toplam Total	Toplam Total	Banker kredileri Banker's credits	Muhabir açıkları Overdrafts	Kabul kredileri Acceptance credits
1990	9 500	5 524	51	24	1 386
1991	9 117	6 134	0	3	1 504
1992	12 660	10 065	0	2	2 630
1993	18 533	15 436	0	1	4 762
1994	11 310	6 044	0	5	3 772
1993 I	12 596	9 966	0	9	2 897
II	14 486	11 878	0	12	3 536
III	16 643	13 634	0	6	4 111
IV	18 533	15 436	0	1	4 762
1994 I	15 891	12 638	0	9	4 508
II	13 221	10 066	0	8	3 758
III	12 154	8 840	0	12	3 334
IV	11 310	6 044	0	5	3 772
1995 I	13 166	9 677	0	7	4 366

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

KAYNAKLAR

AKAT, Asaf Savaş, (1984), *Alternatif Büyüme Stratejisi*, İletişim Yyn., İstanbul

AKYÜZ, Müfit, İŞGÜDEN, Tamer(1990), *Uluslararası İktisat*, İstanbul.

AKYÜZ,Müfit(1990), *Reel Kurların Belirlenmesi ve Türkiye İçin Bir Model Denemesi*, Marmara Üniversitesi, İstatistik ve Kantitatif Araştırmalar Merkezi Yayını, No.90/5, İstanbul.

BERKSOY, Turgay, (1992), *Türkiye'de Bütçe Açıkları ve Bu Açıkların Finansmanı*, 9.Türkiye Maliye Eğitimi Sempozyumu, Çukurova Üniversitesi, İ.İ.B.F. Yayını.

BERKSOY, Turgay, (1993), *Türkiye'de KİT'lerin Açıkları ve Bu Açıkların Finansmanı*, 10.Türkiye Maliye Eğitimi Sempozyumu, Antalya

BORATAV,K., (1980), Türkiye İktisat Tarihi, 3. Baskı, Gerçek Yyn., İstanbul.

BOUGHTON,J., (1988), "The Era of 'Somewhat Flexible' Exchange Rates", *Economic Impact*, No.62, September.

BULUTAY, T., (1967), Ekonometrik Bir Deneme: Teori ve Türk Ekonomisine Uygulama, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara.

CELASUN, M., (1986), "A General Equilibrium Model of the Turkish Economy," METU Studies in Developlent, 13(1-2), pp.29-94.

CHACHOLIADES, M., (1990), International Economics,McGraw Hill, Turkey.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

DORNBUSCH,R. FISCHER, St., (1990), Macroeconomics, McGraw Hill, 5th Edition, Singapore.

EĞİLMEZ, M., (1991), **Hazine-Merkez Bankası İlişkileri.** Merkez Bankası Bilançolarının İncelenmesi, İstanbul Mülkiyeliler Vakfı, İstanbul.

ERTUĞRUL, A., (1982), Kamu Açıkları, Para Stoku ve Enflasyon, Yapı ve Kredi Bankası Yyn., Ankara.

ESER, U, Türkiye İmalat Sanayiinde Verimlilik, Teknolojik Gelişmeler ve Büyümenin Kaynakları, 1. Verimlilik Kongresi Tebliğleri MPM Yayınları,

FRUMKIN, N., (1990), Guide to Economic Indicators, London

GÖKÇE, D., (1994), "Finans Kesiminde Kurumsal Bilgi Esaslı Geleceğin Tahmini Yaklaşımı", Ekonomiyi İzleme Sempozyumu, Hacettepe Üni.İİBF Mezunları Derneği, Ankara.

HİÇ, M. (1980), Türkiye Ekonomisinin Analizi, İ.Ü.Yyn., İstanbul

İTO, (1992), Ekonomik Rapor, İstanbul Ticaret Odası Yyn., İstanbul.

KAZGAN, G., (1988), Ekonomide Dışa Açık Büyüme, 2.Baskı, İstanbul.

KEPENEK,Y., YENTURK, N., (1994), Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi, İstanbul.

KEYDER, N., (1993), Para: Teori, Politika, Uygulama, 4.Baskı, Ankara.

KEYDER, N., (1993), **Para: Teori, Politika, Uygulama**, ODTÜ,Ankara

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

KORUM, U., (1969), Ekonometrik Modeller ve Türk Ekonomisi İçin Bir Model Denemesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yyn., Ankara.

KÖSE, A.H, (1982)., Büyüme ve Verimlilik, MPM Yayınları,

KUYUCUKLU, N., (1986), Türkiye İktisadı, 2.Baskı, Beta Yyn., İstanbul

NASHASHIBI, K., (1980). "A Supply Framework for Exchange Reform in Developing Countries:The Experience of Sudan", *IMF Staff Papers*, Vol.27, No.1, March, pp.24-79.

NEFTÇİ, S. N., ÖZMUCUR, S., (1991), Türkiye Ekonomisi İçin TÜSİAD Öncü Göstergeler Endeksi, TÜSİAD, İstanbul.

ÖNDER,İ; TÜREL,O.; EKİNCİ, N. SOMEL, C., (1993), Türkiyey'de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı ve Politikalar, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

ÖNİŞ,Z.; ÖZMUCUR, Süleyman, (1987), *Türkiye'de Enflasyon*,İstanbul.

ÖZMUCUR, S., (1986), An Econometric Model For Turkey: 1965-1984, Turkish Industrialists and Businessmen's Association, İstanbul.

ÖZMUCUR, Süleyman, Productivity and Profitability,

PILBEAM,K., (1992), International Finance, MacMillan, Hong Kong.

PIRLER, Bülent, *AT ve Türkiye'de İşgücü Verimliliği*, 1. Verimlilik Kongresi Tebliğleri, MPM Yayınları.

SALVATORE,D., (1990), International Economics, Third Ed., Macmillan.New York.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

SELÇUK, F., (1994), "TÜSİAD Öncü Göstergeler Endeksi", Ekonomiyi İzleme Sempozyumu, Hacettepe Üni.İİBF Mezunları Derneği, Ankara.

ŞENESEN, Ü., (1986), Türkiye Ekonomisi İçin Bir Ekonometrik Model Denemesi, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul. DPT (1993), Ekonomik ve Sosyal Göstergeler(1950-92), DPT Yyn., Mayıs.

SERDENGEÇTİ, S., (1994), **TCMB Vaziyeti, Parasal Tablolar ve Büyüklükler,** Ekonomiye izleme Zsempozyumu, H.Ü.İİBF Mezunlar Derneği, Mayıs.

TİSK, AT Ülkelerinde ve Türkiye'de İşgücü Verimliliği ve Verimlilik-Ücret Karşılaştırmaları (1975-92), TİSK İnceleme Yayınları.

TÜREL, O., (1993) " Türkiye ve Batı: 1789-1989, Üzerine Notlar", ODTÜ Gelişme Dergisi, 20(1-2).

TÜREL, O,(1993b) "Ekonomik Büyüme, İstihdam ve Sendikalar: Uzun Döneme Bakış", ODTÜ Gelişme Dergisi, 20(3).

TÜSİAD, (1993), 1993 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, Ocak.

TÜSİAD, (1995), 1995 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, Ocak 1995

TUSİAD, (1991), Türkiye Ekonomisi İçin TÜSIAD Öncü Göstergeler Endeksi, TÜSİAD Yyn., Haziran 1991.

UNAY, C., (1988) Ekonomik Konjonktür, Uludağ Univ Güçlendirme Vakfi Yyn, No.10, Bursa.

UYGUR, E., (1993), Financial Liberalization and Economic Performance In Turkey, The Central Bank of the Republic of Turkey, Ankara.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

WILLIAMSON,J., (1983), *Exchange Rate System*, Washington.

YÜKSELER, Z., (1994), "Ekonomik Konjonktürün Değerlendirilmesi ve Karşılaşılan Sorunlar", Ekonomiyi İzleme Sempozyumu, Hacettepe Üni. İİBF Mezunları Derneği, Ankara.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Marmara Üniversitesi
Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı
0002178

T.C. Marm
Uluslararası Ekonomik İlişkiler
Araştırma ve Uygulama Merkezi
Ressam Namık İsmail Sok. No. 1
Bahçelievler/İstanbul
Tel: 556 10 43-556 80 78